

ชุมนุมบทความสั้นๆ

(ภาค ๑ รวม ๑๕ เรื่อง)

ของ

สุชีโว ภิกขุ วัดกันมาตุยาราม

พ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในงานศพ

คุณหญิง เล็ก มหินทรเดชานุวัฒน์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๐๔

ชุมนุมบทความสั้นๆ

(ภาค ๑ รวม ๑๕ เรื่อง)

ของ

สุชีโว ภิกขุ วัดกันมาตุยาราม

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในงานศพ

คุณหญิง เล็ก มหินทรเดชานุวัตน

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๐๔

คุณหญิง เล็ก มหินทรเดชานุวัตน

(เล็ก ศยามานนท์)

ชาตะ พ.ศ. ๒๔๒๔

มรณะ พ.ศ. ๒๕๐๓

ประวัติย่อ

คุณหญิง เล็ก มหินทรเดชานุวัตน

(เล็ก ศยามานนท์)

ชาตะ วันพฤหัสบดี ปีมะเส็ง เดือนอ้าย

พ.ศ. ๒๔๒๔

มรณะ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓

คุณหญิงมหินทรเดชานุวัตน (เล็ก ศยามานนท์) เกิดที่บ้านถนนตีทอง (เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นถนนดินสอ) เป็นบุตรี นายเดช นางช้อย (ขณะนั้นยังไม่มีนามสกุล) ท่านได้รับการอบรมตามแบบฉบับของกุลสตรีไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างดียิ่ง เช่น การบ้าน การเรือน เย็บปักเสื้อผ้าด้วยมือ จัดดอกไม้ เย็บบายศรี กรวยอุปัชฌาย์ ตอนใกล้เข้าพรรษาทุกปี ได้มีผู้ไปวานให้ท่านช่วยเย็บกรวย อุปัชฌาย์ เพื่อบวชลูกหลานหลายต่อหลายราย

เย็บกระทงเชียงใหม่ ซึ่งประดิษฐ์ได้สิบกว่าแบบ แต่ละแบบเย็บได้สวยงามมาก มีครูบาอาจารย์ตามโรงเรียนต่าง ๆ ได้ไปหัดจากท่านแล้วได้ไปเย็บเข้าประกวดได้รับรางวัลก็หลายราย นอกจากนี้ ก็เป็นเจ้าของงานทำทองคำเปลวปิดพระ ซึ่งได้ทำสืบตระกูลกันมานานชั่วลูกหลาน และได้ช่วยฝึกหัดคนอื่น ๆ มามาก จนเป็นอาชีพตราบเท่าทุกวันนี้ ฝีมือในการทำทองคำเปลวและผูกทองให้เข้าตั้งแล้ว ท่านได้รับคำชมเชยว่าเป็นระเบียบและสวยงามมากไม่มีใครเหมือน

ท่านได้สมรสกับ เจ้าคุณมหินทรเดชานุวัตน (ใหญ่ ศยามานนท์) ตลอดเวลาที่ท่านดำรงชีวิตอยู่ได้ทำบุญให้ทานเป็นกิจวัตร ใส่บาตรทุกวัน ให้ทานแก่พวกนางชีทุกวันพระ บริจาคเงินบำรุงโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลสงฆ์ สถานคนพิการหูหนวก ตาบอด เสมอมา ในวาระที่บำเพ็ญกุศลอายุครบห้ารอบและหกรอบ และได้สร้างศาลาท่าน้ำ

ที่วัดใหญ่ศรีสุพรรณ จังหวัดธนบุรี ในการบุญกุศลแล้ว ผู้ใดบอกมา ท่านไม่เคยบอกปัดเลย ท่านเป็นคนมีใจเมตตากรุณาต่อคนทุกคนที่มาขอพึ่งใบบุญจากท่าน จึงเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทั่วไปมาก ท่านมีพี่น้อง ๓ คน

๑. คุณหญิง ชื่น สรชาติโยธี (ศิริวิสูตร)
๒. คุณหน่าย (หญิง ถึงแก่กรรมเมื่ออายุได้ ๗ ปี)
๓. คุณหญิง เล็ก มหินทรเดชานุวัตน (ศยามานนท์)

ท่านได้เริ่มป่วยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ ด้วยโรคชรา แต่ด้วยกุศลบุญราศีที่ท่านได้บำเพ็ญตลอดมา จึงมีอายุยืนยาว จน พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้ แพทย์และพยาบาลซึ่งเป็นลูกหลานช่วยกันรักษาอย่างเต็มที่ แต่ก็สุดความสามารถ ท่านได้จากไปด้วยคุณธรรมความดี ในคืนวันพฤหัสบดี ที่ ๘ กันยายน ๒๕๐๓ เวลา ๒๓.๒๕ น. ด้วยความสงบ ท่ามกลางลูกหลานที่ได้ดูแลรักษา

พยาบาล สิริรวมอายุได้ ๗๕ ปี

ขอกุศลผลบุญราศีที่ได้บำเพ็ญในกาลครั้งนี้ จงเป็นผลสนองให้ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว จงประสพสุขวิบูลย์ผลในสัมปรายภพในภายภาคหน้าด้วยเทอญ.

คำนำ

ชุมนุมบทความสั้น ๆ ภาค ๑ รวม ๑๕ เรื่องนี้ ส่วนใหญ่ได้เขียนลงในหนังสือธรรมจักษุ บางเรื่องก็เขียนลงในนิตยสารฉบับอื่น ๆ หรือบางเรื่องก็เป็นพระธรรมเทศนา ซึ่งเมื่อตัดตอนต้นตอนท้ายออกแล้วก็กลายเป็นบทความไป. บทความเหล่านี้ มุ่งหมายอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้วยสำนวนง่าย ๆ มีข้อเปรียบเทียบทางวิทยาศาสตร์บ้าง ในบางเรื่อง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่ท่านผู้เริ่มสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา.

สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑๓ มิถุนายน ๒๔๙๔

สารบาญ

๑

ศาสนาในธรรมชาติ

"ที่ว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีอยู่แม้ในธรรมชาติ หรือถูกต้องตามหลักธรรมชาตินั้น คืออย่างไร เราอาจจะมองทุกสิ่งให้เหมือนกันตามสูตรแห่งศาสนาในธรรมชาตินี้ได้อย่างไร"

พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า พระองค์หรือพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ จะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สภาพธรรมก็คงมีอยู่แล้วโดยปรกติ เป็นแต่ว่าผู้ที่เป็นพระพุทธเจ้า เป็นผู้ค้นพบกฎแห่งสภาพธรรมนั้น ๆ แล้วชี้แจงสั่งสอนผู้อื่น นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า **พระพุทธศาสนานั้นแท้จริงก็คือความจริงต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วใน**

ธรรมชาติ หาใช่เรื่องที่พระพุทธเจ้าตกแต่งประดิษฐ์คิดขึ้นใหม่ไม่ เพราะฉะนั้นเราจึงไม่รู้สึกแปลกอะไร ในข้อที่พระพุทธศาสนาแม้จะเก่าถึง ๒ พันปีเศษ แต่นักวิทยาศาสตร์แม้ในสมัยปัจจุบันที่ได้ศึกษาแล้ว พากันนับถือและยกย่องศาสนานี้ไว้อย่างสูง.

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราประสบพบปะ หรือได้ยินได้ฟังนั้นประกาศความจริงของตัวมันเองอยู่ตลอดเวลา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า มันตะโกนสอนเราเสียด้วยซ้ำไป แต่เราจะเห็นหรือรู้ความจริงหรือไม่ ย่อมแล้วแต่ว่า เรามีสมรรถภาพแค่ไหน ในการที่จะอ่านความจริงหรือรู้ความจริงจากสิ่งเหล่านั้น.

ป้ายประกาศแผ่นใหญ่ มีหนังสือตัวโตพอที่ทุกคนผู้ผ่านไปมาจะอ่านได้ชัดเจน แต่คนที่ผ่านไปมาเหล่านั้นก็มีหลายประเภท บางคนอ่านหนังสือไม่ออกก็ไม่รู้เรื่องเลย ที่อ่านออกบ้างเล็กๆ น้อยๆ ก็รู้บ้างไม่รู้บ้าง หรือผสมผเสแล้วอ่านไม่ได้

ความก็อาจมี คนที่อ่านหนังสือออกก็รู้เรื่อง แต่ถ้าป้ายนั้นมีข้อความที่ต้องใช้ความคิด คนที่อ่านออกเหล่านั้นก็ยังต่างกันออกไปอีกว่า ใครจะคิดและเข้าใจได้เพียงไหน หรือแม้ผู้นั้นอ่านหนังสือออก ถ้ามองผ่านไปเสีย ไม่ทันอ่านก็ไม่รู้เรื่องเลย แต่ความจริงก็คงมีอยู่ข้อหนึ่งว่า ป้ายนั้นได้ประกาศตัวของมันเองอยู่ต่อทุกคน ตลอดเวลาโดยไม่ลำเอียงอย่างไรเลย.

เรื่องธรรมะหรือศาสนา คือคำสอนใจนั้นก็เช่นเดียวกัน มีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างแจ่มชัดแล้ว แต่เรามองไม่เห็น หรือไม่เข้าใจอะไรเลย ก็เพราะเราไม่มีความสามารถพอจะเห็นหรือเข้าใจนั่นเอง โดยเฉพาะผู้เป็นนักรับวิทยุ คงเห็นแจ่มแจ้งในเรื่องนี้มาก *คลื่นวิทยุที่ส่งจากสถานีต่าง ๆ ตลอด ๒๔ ชั่วโมงนั้นแท้จริงก็มากระทบกระแทกเราและผ่านหูเราตลอดเวลา แต่เราก็ไม่ได้ยินจนกว่าจะเปิดวิทยุรับให้ถูก*

กับขนาดของคลื่นต่าง ๆ นั้น คลื่นธรรมะก็มากระทบกระแทกเราอยู่เรื่อย ๆ เหมือนกัน แต่เรายังไม่เห็นธรรมะ จนกว่าเราจะได้ปรับปรุงเครื่องรับวิทยุ คือจิตใจของเราให้สามารถรับคลื่นธรรมะได้.

มะม่วงผลหนึ่งวางอยู่เบื้องหน้าเรา นักเศรษฐกิจอาจมองไปในแง่ที่ว่า ทำอย่างไรจะเก็บมะม่วงไว้กินได้ทุกฤดูโดยไม่เน่า ทำอย่างไรจะจัดปัญหาการขนส่งให้เรียบร้อย เพื่อสะดวกในการส่งมะม่วงไปขายในถิ่นที่หาผลไม้ชนิดนี้ได้ยาก. นักวิทยาศาสตร์อาจตั้งปัญหาง่าย ๆ ให้เราตอบว่า ผลไม้คืออะไร ถ้าเราตอบว่า คือสิ่งที่ต้นไม้ผลิตมาใช้กินเป็นอาหารได้บ้างไม่ได้บ้าง เขาก็คงจะย้อนถามเราต่อไปว่าใบและดอกก็เป็นสิ่งที่ต้นไม้ผลิตมาใช้เป็นอาหารได้บ้างไม่ได้บ้างเหมือนกันไม่ใช่หรือ คำของท่านดูไม่ทำให้ผลไม้กับใบไม้และดอกไม้ต่างกันเลย. ถ้าเราซักให้เขาอธิบายให้ฟังบ้าง เขาก็คงตอบ

ง่าย ๆ แต่พึงยากว่า ผลไม้นั้นก็คือรังไข่ที่สุกของต้นไม้ หรือเมล็ดพืชของต้นไม้ ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน คือตัวเมล็ดพืชกับสิ่งที่ปกคลุมหุ้มห่อเมล็ดพืช ที่เรียกว่าเพอริคาร์ป เพราะฉะนั้นที่เรานึกว่าเรากินเนื้อมะม่วงนั้น ในทางวิทยาศาสตร์เขาถือเพียงว่า เรากินสิ่งที่เป็นเปลือกหุ้มเมล็ดพืชของมะม่วงเท่านั้น. แต่ถ้ามะม่วงนั้นวางอยู่เบื้องหน้าคนหิว เขาก็คงจะไม่เสียเวลาคิดว่าจะสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างไร หรือทางพฤกษศาสตร์จะจัดเข้าในไม้สกุลไหน เกิดมาจากไข่ซึ่งมีการผสมระหว่างเกษรในดอกหรือในช่ออย่างไร เขาจะคิดเพียงว่า ถ้าเราได้กินมะม่วงนี้ ก็คงพอบันเทาความหิวลงได้บ้าง.

ในทางธรรมะ มะม่วงนั้นมันประกาศตัวของมันเองว่า มันเป็นทั้งผลที่ผลิตมาจากต้นไม้ และเป็นทั้งเหตุที่จะให้ต้นไม้เกิดขึ้นจากมันได้อีก ถ้า

ไม่ต้องการให้มันเกิดก็ต้องทำลายพืช หรือเมล็ดที่จะเพาะขึ้นเสียให้หมดสิ้น อีกข้อหนึ่งซึ่งสำคัญที่มันประกาศตัวเอง คือมันไม่เที่ยงถาวร หรือเป็นตัวตนอะไรเลย ใครจะถือว่ามันเป็นของใครหรือไม่ถือ ใครจะเก็บไว้ดูเล่น หรือจะกิน หรือจะทะเลาะแย่งกรรมสิทธิ์กัน มันก็คงเป็นกลาง ๆ ของมันอยู่อย่างนั้น และสิ่งที่เที่ยงสำหรับมันก็คือความไม่เที่ยง ใครไม่กินจะปล่อยไว้มันก็เน่า หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ เพราะฉะนั้น ถึงแม้มันจะเป็นมะม่วง มันก็มีลักษณะทั่ว ๆ ไป คือไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่คงทนอยู่ได้ และไม่ใช่ตัวตน เหมือน ๆ กับสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มะม่วง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นรถยนต์ เป็นตึก เป็นกระท่อม และเป็นสิ่งที่ใครจะรักที่สุด หรือชังที่สุดก็ตามที. *มันเตือนทุกคนที่เดินผ่านไปมาว่า แม้ท่านก็เหมือนกับฉัน คือจะต้องลงสุดท้ายด้วยความคงอยู่*

ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงแตกสลายไป ท่านจะเป็นเศรษฐีร่ำรวยสักเพียงไร จนลืมตัว ลืมตาย แต่ความลืมตัวหรือความลำพองใจนั้น ก็ไม่ทำให้ท่านพ้นจากความแก่ และความตายได้ ท่านจะกำลังหลงละเมอเพ้อพกถึงใครสักคนหนึ่ง จนไม่เป็นอันกินอันนอน หรือท่านกำลังกลุ้มใจเพราะไม่สมหวัง สิ่งที่ท่านอยากได้นั้นมันก็เป็นกลาง ๆ จะต้องเปลี่ยนแปลงไปเหมือนกับฉันและตัวท่านเอง ท่านจะปล่อยให้ความอยากความทยานมาเป็นเหตุก่อความทุกข์ทรมานกลุ้มอกกลุ้มใจให้แก่ตัวท่าน แล้วแทนที่ท่านจะค้นหาต้นเหตุแห่งทุกข์นั้นว่า มันเกิดจากความโง่ ความอยาก ความทยานของท่านเอง ท่านกลับไปโทษสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือคนนั้นคนนี้ก็ตาม ท่านกับฉันก็คงมีลักษณะลงรอย

กันได้แง่หนึ่ง คือเรากำลังเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ.

กล่าวมาถึงเพียงนี้ปัญหาอาจเกิดขึ้นทันทีว่า มะม่วงมันบอกเราอย่างนั้นจริง ๆ หรือ หรือว่าเรานึกเอาเอง ถ้าเป็นเรื่องนึกเอาเองแล้ว จะนึกอย่างไรก็นึกได้ แล้วเราจะต่างอะไรกับนักนึกฝันเรื่อย ๆ เฉื่อย ๆ ไปตามอารมณ์ ในข้อนี้ เรามีทางทำความเข้าใจอยู่ ๒ ประการ คือแม้การอ่านหนังสือเราก็นึกเอาเอง เป็นแต่เราวางระเบียบไว้ให้นึกอ่านได้เหมือนกันหลาย ๆ คนเท่านั้น พอเห็นลักษณะของตัวหนังสือเราก็นึกเห็นและรู้เรื่องตรงกัน *คราวนี้มาถึงเรื่องธรรมะ พระพุทธเจ้าได้พยายามชี้ให้เป็นลักษณะที่เหมือนกันของสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ ไม่ว่าคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา หรือเครื่องมือเครื่องใช้ใด ๆ ซึ่งอาจต่างกันในรูปลักษณะและประโยชน์ แต่ก็เหมือนกันอยู่บางอย่าง คือ* ไม่เที่ยง ไม่ทนอยู่ได้ และไม่ใช่ตัวตน และ

การอ่านทางธรรม เราต้องอ่านบุคคลและเหตุการณ์ทุกอย่าง ซึ่งไม่มีตัวหนังสือบอกไว้ให้อ่านออกอย่างเป็นประโยชน์จริง ๆ ซึ่งเราอาจอ่านตรงกันได้หมด ในหมู่บุคคลผู้ได้ทำความเข้าใจตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว. ประการที่สอง เราอาจหาเหตุผลเพื่อเฉลยปัญหาข้างต้นได้ต่อไปอีก แต่จะต้องตั้งปัญหาซ้อนขึ้นมาว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชี้ลักษณะที่เหมือนกันของสิ่งทั้งหลาย ให้เราอ่านได้ออกเหมือน ๆ กันเช่นนี้แล้ว *เราจะมิกลายเป็นบุคคลที่ว่า อะไรก็แล้วแต่พระพุทธเจ้าจะให้เราคิดให้เราเห็นอย่างนี้หรือ ถ้าเป็นอย่างนั้น ที่เราว่าเราอ่านความจริงออกจะมิกลายเป็นว่าเราจำกัดตัวเราเอง ให้อยู่ในกรอบที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เท่านั้น แล้วไฉนเราจึงจะเป็นตัวของตัวเราเองได้เล่า.* ทางที่ง่ายที่สุดในการตอบปัญหานี้ คือเรามาพิจารณากันดูว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เราอ่านสิ่ง

ต่าง ๆ อย่างนั้น เป็นจริงตามที่ทรงสั่งสอนหรือไม่ ถ้าเป็นจริง ก็แปลว่าพระองค์ได้ชี้ให้เราเห็นความจริง เมื่อเราเห็นความจริงด้วยตัวเอง เราก็ชื่อว่าเชื่อตัวเราเอง และเป็นตัวของตัวเองอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงผู้ชี้ความจริงให้เท่านั้น.

ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ความจริง ถ้าสิ่งที่เราอ่านนั้น เราอ่านความจริงของมันออกได้ เราก็จะเป็นคนที่สว่างด้วยเหตุผล เราอาจทำงานทุกอย่างที่แม้ใหญ่โตได้ แต่เราจะไม่แบกงานชิ้นนั้นไว้ในจิตใจจนถึงกับหนักเหลือเกิน ถ้าประสบความไม่สำเร็จก็จะไม่รู้สึกแปลก เพราะเราอ่านความจริงของทุกสิ่งออกแล้วว่ามันเป็นเพียงกระบวนการอันหนึ่ง ซึ่งขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่คงที่ ใครอยากมากก็ทุกข์มาก เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็จะทำงานได้ด้วยความรู้สึกว่า ทำตามหน้าที่ เราจะทำให้ดีเท่าที่จะทำได้ แต่เราจะไม่หลอกตัวเราเองด้วยการยึดถือเป็นจริงเป็นจังกับสิ่งต่าง ๆ มากเกินไป.

๒

พระพุทธศาสนากับปัญหาชีวิต

"เราจะมีวิธี คิดทำความเข้าใจ กับตัวเราเองอย่างไร เพื่อช่วยตัวเองในคราวประสบความผิดหวัง หรือความทุกข์ร้อน และอะไรเป็นเหตุให้เรากลัดกลุ้มอย่างรุนแรง เมื่อพลาดหวังนั้น"

ท่านอาจรู้สึกว่า พระพุทธศาสนาไม่มีความหมายอะไรสำหรับชีวิตของท่าน นอกจากในเวลากรอกข้อความลงในทะเบียนสำมะโนครัวว่า ท่านถือศาสนาน๊ เพราะเมื่อพูดถึงพระพุทธศาสนา ท่านก็มักนึกถึงผ้าที่เหลืองนึกถึงวัด นึกถึงภิกษุสามเณร และคนเฒ่าคนแก่หมดทางจะสนุกโลดโผนอย่างตัวท่าน

แต่ถ้าท่านจะหันมาตรวจดูความเคลื่อนไหวขององค์การต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ที่ตั้งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมัน สวิส-เซอร์แลนด์ และแม้ในสหรัฐอเมริกา และถ้าท่านจะสนใจอ่านวารสารรายเดือน และราย ๒ เดือนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นต้น ขององค์การต่าง ๆ เหล่านั้นดูบ้าง และไม่ต้องไกลออกไปถึงในต่างประเทศ เพียงลองหาอ่านที่ออกในเมืองไทยนี่แหละ บางทีท่านอาจมีความเข้าใจดียิ่งขึ้นกว่าเก่า ถ้าพระพุทธศาสนามีความหมายเพียง นักบวช วัด และคนแก่ ท่านนึกหรือว่าในมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดแห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อศาสตราจารย์ฝ่ายศาสนาได้อธิบายให้นิสสิตนิสสิตาฟังนักศึกษาเหล่านั้นถึงกับพากันอัศจรรย์ใจ รบเร้าขอทราบรายละเอียด และหาตำหรับตำราทางพระพุทธศาสนาอ่านกันเป็นการใหญ่ ด้วยความรู้สึกว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความหมายอย่างแท้จริงสำหรับชีวิต

มนุษย์ เป็นสิ่งใหม่สำหรับพวกเรา ซึ่งเคยได้รับคำสั่งสอนแต่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของผู้สร้างและความจำเป็นที่จะต้องจงรักภักดี อ้อนวอนเอาใจท่านผู้สร้างนั้น เรื่องนี้ศาสตราจารย์เฟรเดริกสปิกเกิลเบิร์กแห่งมหาวิทยาลัยนั้น ผู้เดินทางมาเยี่ยมประเทศไทยเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ได้เล่าด้วยตนเอง.

นักจิตตวิทยาบางท่านที่เคยให้คำจำกัดความเรื่องศาสนาว่าขึ้นอยู่แก่อารมณ์ หรืออาเวค(Emotion) และความภักดี (Devotion) พากันปลาดใจ เมื่อมาพบพระพุทธศาสนาว่า มีรากฐานอยู่บนสติปัญญา (Intelligence) และการหาเหตุผล (Rationality) ไม่ยอมให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย แม้ในพระดำรัสของพระพุทธเจ้าเอง.

นักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในอิตาลีรวมกลุ่มกันประกาศตนเป็นพุทธศาสนิก และเตรียมการออกหนังสือรายเดือนทางพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งเชิญชวนผู้ประ-

ส่งค์จะติดต่อให้มีจดหมายไปยัง Presso Bruni, Borgc Pinti 30, Eience, Itali. ทั้ง ๆ ที่อิตาลีเป็นแหล่งกลางแห่งคริสตจักร มีนครวาติกันเป็นบุณยนครแห่งศาสนานั้น.

โฆสกผู้หนึ่งแห่งศาสนานั้นอายุ ๕๐ ปีเศษ บัดนี้ได้กลายเป็นพุทธศาสนิกไปแล้ว เพราะได้พบว่าพระพุทธ-ศาสนาสามารถแก้ปัญหาชีวิตของเขาได้.

บัดนี้เรามาถึงปัญหาว่า พระพุทธศาสนาสามารถแก้ปัญหาชีวิตของคนทุกประเภท ได้อย่างไร?

ปัญหาชีวิตที่จะต้องแก้นั้น ถ้าเรารวมเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ก็แบ่งออกได้เป็น ๓ คือ :—

๑. ทุกข์ ความลำบาก, เดือดร้อน.

๒. ภัย ความกลัว.

๓. โรค ความเจ็บไข้ได้ป่วย.

เราลองนึกดูว่ามีปัญหาชีวิตอะไรบ้าง ที่นอกเหนือไปจากหัวข้อใหญ่ทั้ง ๓ นี้ อาจมีบางท่านแย้งได้ว่าแม้

เรามีความสุขก็อาจเกิดปัญหาชีวิตขึ้นได้เหมือนกัน เช่น ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องซึ่งอยากรู้อยากเห็นต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยผู้อื่นและตัวเราเอง เช่นความอยากรู้เหตุการณ์ในอนาคตความอยากรู้อันเกี่ยวกับอาการต่างๆที่ปรากฏในร่างกายดังนี้ ขอตอบว่าเรื่องใด ๆ ก็ตามถ้าไม่เกี่ยวด้วยความทุกข์ ไม่เกี่ยวด้วยความกลัว ไม่เกี่ยวด้วยความเจ็บไข้ได้ป่วยแล้ว แม้เรื่องเหล่านั้นจะเป็นปัญหาอยู่บ้าง ก็มิใช่ปัญหาที่สำคัญหรือจำเป็นนัก ความอยากรู้อยากเห็นต่าง ๆ นั้น เราอาจอาศัยการศึกษาการคิดนึก การค้นหาเหตุผลเป็นต้น ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ แต่ปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์ยากเดือดร้อน เกี่ยวกับความกลัว เกี่ยวกับความเจ็บปวดป่วยไข้ นี่แหละเป็นปัญหาสำคัญ และจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เพราะถ้าไม่แก้ไขก็อาจเกิดอันตรายขึ้นได้.

มีวิธีย่อให้จำง่ายได้อีก คือทั้งทุกข์ ภัย โรคนั้น

ย่อลงเป็นเรื่องทุกข์เรื่องเดียว คือทุกข์นั้นได้แก่ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความกลัวก็จัดเป็นความไม่สบายใจชนิดหนึ่ง โรคก็จัดเป็นความไม่สบายกายชนิดหนึ่ง.

คราวนี้เรามาลองพิจารณากันดูว่า เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นเราจะแก้อย่างไร ปัญหานี้ค่อนข้างกว้าง เพราะความทุกข์นั้นเกิดขึ้นทางกายก็มี ทางใจก็มี จึงควรแยกสมมติให้เป็นทุกข์ทางใจก่อน.

ความทุกข์ทางใจนั้น บางชนิดเกิดขึ้น เพราะมีเหตุเกิดขึ้นแล้ว เหตุนั้นอาจนำความพินาศล่มจมมาสู่ตนก็ได้ จึงเกิดความกลัดกลุ้ม เพราะไม่รู้จะแก้ไขอย่างไรหรือเพราะกลัวผลร้ายจะมีมา บางชนิดเกิดขึ้นเป็นความทุกข์ "กินเปล่า" ซึ่งเป็นเรื่องของคนที่มีปรกติวิตกกังวลกลัวโน่นกลัวนี่ไปล่วงหน้า อันปรากฏบ่อย ๆ ว่า ไม่เป็นจริงตามที่วิตกกังวล หรือทุกข์ไปล่วงหน้านั้นเลย.

ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า "ความไม่รู้จริง" หรือ

ที่ใช้ศัพท์ว่า "อวิชชา" นั้นเป็นรากเง่าใหญ่ของความทุกข์ทั้งปวง ส่วนเหตุที่ใกล้ชิดของความทุกข์นั้น ท่านแสดงว่าได้แก่ "ความอยาก" หรือ "ตัณหา" คำว่าความอยากมีความหมายกว้าง อยากได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ อยากให้เขาชม อยากมีอำนาจ อยากให้สิ่งนั้นสิ่งนี้คงอยู่ หรืออยากให้พินาศไปเสียล้วนเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งสิ้น

เรานั่งในรถโดยสาร ถ้าทำใจให้เป็นปรกติ จะไม่รู้สึกหงุดหงิดหรือรู้สึกว่ารถช้าอะไรเลย แต่ถ้าเกิดใจร้อนอยากจะให้ถึงเร็วแล้ว จะเกิดความกลุ้มกลัดกระสับกระส่ายขึ้นมาทันที ถามว่าความกลัดกลุ้มนั้นหรือจะทำให้รถเร็วขึ้นได้ ก็คงตอบว่าเปล่า ถ้าความกลุ้มไม่ช่วยอะไรเราได้ เราทำใจให้เป็นปรกติ ตัดความอยากให้น้อยไปไม่ดีกว่าหรือ ถ้าท่านเห็นด้วย ก็ท่านนั่นแหละจะได้รับประโยชน์จากความไม่ต้องเป็นคนกลัดกลุ้มอยู่เสมอ.

คนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวมักมีความคิดรุนแรงคือดีใจเสียใจง่าย ถ้าเสียใจถึงขนาดก็อาจฆ่าตัวเองได้ ทั้งนี้เพราะไม่รู้จักยับยั้งความปรารถนารุนแรง คือต้องการให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ และบางทีก็มีความหวงความเชื่อมั่นเต็มที่ ไม่ได้นึกเผื่อถึงหลักความไม่เที่ยง พอเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปผิดหวัง เช่นสอบไล่ตกหรือคนที่ตนต้องการให้ซื่อสัตย์ต่อตนกลับใจเป็นอื่นไปก็เศร้าโศกเสียใจไม่เป็นอันกินอันนอน ความจริงการสอบไล่ตกนั้น ถ้าเรามิได้อยากจนรุนแรงเกินไปแล้วเราก็อาจปลอบใจได้ว่าเป็นของธรรมดา เมื่อไม่ได้ก็ตกคนที่สำเร็จไปก่อนหนึ่งปี ก็ใช่ว่าจะเป็นผู้วิเศษเหนือสามัญมนุษย์ บางทีอาจก้าวหน้าช้ากว่าคนสำเร็จทีหลังก็ได้ และการที่เสียเวลาไปหนึ่งปีนั้น ถ้าจะเทียบกับการฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นการเสียทุกสิ่งทุกอย่าง จะมิเป็นการเสียมากออกไปใหญ่หรือคนที่เกิดทีหลังเราไม่เสียเวลาหรือ ถ้าเกิดทีหลังถึง ๑๐ ปี ก็ช้ากว่าเราถึง ๑๐ ปี ต้องเริ่มต้นด้วยการเรียน ก. ข.

ไม่ยิ่งน่ารำคาญหรือ รวมความแล้วก็คือว่า เมื่อสิ่งใด ไม่เป็นไปสมอยาก เราก็มองแต่ในแง่น่าน้อยอกน้อยใจ ไปสิ้น ทำไมเราจึงไม่คิดในแง่ปลอบใจตัวเองบ้างเล่า เมื่อไรเราคิดได้ เราจะเห็นอานิสงส์ของพระพุทธศาสนา ที่ให้รู้เท่าความอยากของตัวเราเอง.

หรือปัญหาเรื่องผู้นั้นผู้นี้ไม่ซื่อสัตย์ต่อเรา ให้คำมั่นสัญญาแล้วไม่เป็นจริงตามสัญญา เปลี่ยนใจกลับกลอกไปเสีย ซึ่งทำให้เราเสียใจรุนแรงนั้น เราก็จะพบอีกว่า เพราะเราหวังและต้องการรุนแรงไปนั่นเอง เราจึงต้องเสียใจ ถ้าเราเกิดมาไม่เคยพบคน ๆ นั้นเลยไม่เคยได้ยินชื่อเลย เราจะเสียใจไหม ? ถ้าไม่มีคน ๆ นั้นอยู่ในโลก เราจะตายไปจริง ๆ หรือ ? หรือว่าความหลงใหลใฝ่ฝันมาหลอกเราให้กลุ้มอกกลุ้มใจไปเปล่า ๆ ? ถ้าเรานึกถึงกฎแห่งความไม่เที่ยงแท้แน่นอนแล้ว เราก็คงผ่อนความเสียใจลงได้บ้าง ยิ่งเอาปัญหาเรื่องวัยเข้า

จับ ก็จะเห็นจริงว่า ความต้องการของคนย่อมเปลี่ยนไปตามวัย เด็ก ๆ ก็นึกเรื่องตุ๊กตาเป็นของจริง ถ้าไม่ได้ก็ร้องไห้ หนุ่มสาวก็นึกเรื่องรักๆใคร่ ๆ เป็นของจริง พอแก่ตัวเข้าก็เห็นเป็นเรื่องเหลวไหล และนึกหัวเราะเยาะความคิดในสมัยก่อนของตัวเอง ถ้าเราหัดนึกให้ยาว ๆ ถึงจิตใจของคนทุก ๆ วัย หัดดูความอยากที่มาหลอกหลอนจิตใจเรา อย่าคิดแต่เพียงเรื่องเฉพาะหน้าว่าเป็นจริงเป็นจังแล้ว บางทีเราก็อาจเป็นผู้ดูได้ดี เมื่อเป็นผู้ดูแล้ว ก็ไม่ต้องแสดงบทบาทของคนทุกข์ แต่จะรู้ทันความทุกข์แลไม่ยอมให้มันกวนใจเราได้.

ยิ่งในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บก็ยิ่งควรพิจารณาให้เห็นว่าเป็นธรรมดาของคนเราเกิดมา ไม่เจ็บไข้อย่างโน้นก็เจ็บอย่างนี้ เราจะฝืนไม่ให้มันเป็นไปตามธรรมดา เราจึงทุกข์มากกลายเป็นทุกข์สองต่อ คือทุกข์กายเพราะโรคชั้นหนึ่งแล้ว ยังเกิดทุกข์ใจอีกชั้นหนึ่ง ความทุกข์ใจนั้นเราปรุงขึ้นเองแท้ ๆ เราจะทุกข์หรือกลุ้มก็ตาม โรคก็

คงไม่หายเพราะเหตุความกลุ้มนั้นได้ ถ้าเรากลุ้มทำให้โรคหาย เราก็คงไม่ต้องเสียค่ายา ค่าหมอตรวจรักษา เมื่อคิดได้เช่นนี้ เราก็จะมีเวลาและเหตุผลในการแก้ทุกข์กายเพียงอย่างเดียว ไม่ต้องเสียเวลาแก้ทุกข์ใจอีกชั้นหนึ่ง การบำบัดโรคภัยไข้เจ็บของหมอเป็นการแก้เฉพาะหน้า ทางพระพุทธศาสนามีวิธีแก้อย่างเด็ดขาด คืออบรมจิตใจให้สูง ไม่เป็นทาสของกิเลส ซึ่งจะเป็นเหตุให้ไม่ต้องเกิดอีก เมื่อไม่เกิดก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ และไม่ต้องตาย แต่ปัญหานี้อยู่ในลำดับสูงเหมือนวิชาคำนวณชั้นสูง ซึ่งคนธรรมดาคิดว่าเหลือวิสัย เพราะฉะนั้น เราจึงมีวิธีง่าย ๆ สำหรับแก้ปัญหาชีวิตทั่ว ๆ ไป คือพยายามตัดความอยากรุนแรง ความหวังและเชื่อมั่นแต่ในทางได้ จงพยายามนึกถึงกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงบ้าง แล้วท่านก็จะเห็นชีวิตนี้เป็นเพียงของเล่น ๆ เหมือนความฝัน ท่านไม่ไปยึดถืออะไรกับมันจริง ๆ จัง ๆ แล้วท่านก็จะอยู่เป็นสุข.

๓

เสกคาถา

> *"ในพระพุทธศาสนามีการสอนเรื่องเสกคาถาหรือไม่ เราจะถือเอาประโยชน์จากเรื่องการเสกคาถาได้อย่างไร คาถาจ่ายตลาดไม่เปลือง และคาถาแก้กลุ้มนั้นว่ากะไร"*

คำว่า "*คาถา*" แปลว่า "*บทขับ*" ถ้อยคำหรือเรื่องราวที่จำยาก ถ้าแต่งเป็นบทขับแล้วก็จำได้ง่าย *เทียบในภาษาไทย คาถาก็คือบทกลอน* แต่ตามภาษาเดิม หมายถึงคำฉันท์ ซึ่งเป็นคำร้อยกรองมีระเบียบจำกัดพยางค์หนักเบาเท่านั้นเท่านี้ หลักธรรมของศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์มีที่เป็นคาถามากทีเดียว

กล่าวเฉพาะพระพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มนั้น มีที่เป็นคาถาล้วนหลายเล่ม เป็นคาถาปนร้อยแก้วหลายเล่ม (ตั้งแต่เล่ม ๑ ถึง เล่ม ๓๓ ซึ่งเป็นวินัยปิฎกกับสุตตันตปิฎก อยู่ในลักษณะที่กล่าวแล้วทั้งสิ้น) พระธรรมบท (บาลีพุทธภาษิต) ซึ่งมีผู้นิยมกันว่าประมวลไว้ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างละเอียดนั้น ก็เป็นคาถาล้วน และผลของการที่พระธรรมบทเป็นคาถานี้ ปรากฏว่า พุทธศาสนิกชนได้ท่องจำหลักธรรมกันติดปากติดใจเป็นอันมาก

แต่ในภาษาไทย คำว่าคาถาได้กลายความหมายเป็น "ถ้อยคำที่ศักดิ์สิทธิ์" สุดแต่ว่ามีคำบาลีซึ่งถือกันว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ (ทำนองเดียวกับพราหมณ์นับถือภาษาสํสกฤต) ปนอยู่ด้วยแล้วจะเป็นบทกวีหรือคำร้อยแก้วก็ตาม มีภาษาไทยผสมอยู่ด้วยเท่าไรก็ตาม เรียกว่าคาถาได้ทั้งนั้น และคาถานี้ ยิ่งแปลไม่ออก หรือใครจะรู้คำแปลบ้างก็ช่าง แต่

ถ้าผู้เสกไม่รู้แล้วก็ถือกันว่าขลังนัก คำว่า "*เสก*" เดิมแปลว่า "*รดน้ำ*" ในธรรมเนียมพราหมณ์ มีพิธีบริกรรมคาถาแล้วรดน้ำมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อลัทธิไสยศาสตร์ได้คืบคลานเข้ามาในหมู่คนไทย คำว่า "*เสก*" ซึ่งเดิมหมายถึงรดน้ำ ก็โอนจากภาษาเดิมมาเป็นภาษาไทย และโอนตลอดทั้งความหมาย กลายเป็นหมายถึงกิริยาที่บ่นพึมพำบริกรรมคาถาไป บางครั้งแม้เสกในใจไม่ต้องทำปากประกอบ ก็ใช้คำว่าเสกคาถาได้ คำว่า "เสกคาถา" ที่จะกล่าวต่อไปโปรดเข้าใจตามความหมายในภาษาไทย

ในศาสนาพราหมณ์ คาถาหรือมนต์ เกือบจะกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือให้ได้บรรลุสิ่งที่ประสงค์ทั้งปวง. คาถาหรือมนต์ของเขาเป็นภาษาสํสกฤต พราหมณ์นับถือภาษานี้ เพราะเข้าใจว่าเป็นภาษาพระเจ้าของเขา พวกพราหมณ์รุ่นหลังแปลออกบ้างไม่ออกบ้าง จึงต้องมีคัมภีร์ที่แต่งขึ้นอธิบายเป็น

ชั้นๆ เรียกว่า คัมภีร์พราหมณะบ้าง อุปนิษัทบ้าง มีเรื่องเล่าในเตวิชชสูตร (ทีฆนิกายสีลขันธวรรค แห่งพระสุตตันตปิฎก) ว่า เมื่อถึงฤดูร้อน พวกพราหมณ์ที่สำคัญๆ มีชื่อเสียงพร้อมด้วยบริวารมักจะพากันไปอยู่ในบ้านซึ่งปลูกไว้เป็นพิเศษ มีรั้วรอบขอบชิดใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี เพื่อสาธยายมนต์ในเวลากลางวัน *การเสกคาถาของพราหมณ์นั้น มุ่งให้เทวดาช่วยบ้าง มุ่งให้ร้อนไปถึงพระเจ้าของเขาบ้าง ใครขยันเสกก็ถือว่าตบะแก่กล้า รวมความว่าเอาดีกันตรงที่เสก หรือขยันเสกคาถานี้เอง ไม่ต้องสนใจเรื่องปรับปรุงความประพฤติทางกายวาจาใจ*

ทางพระพุทธศาสนา มุ่งปรับปรุงความประพฤติปฏิบัติ และอบรมจิตใจของคนให้เป็นไปในทางที่ดีชอบเป็นสำคัญ จึงไม่สอนเรื่องเสกคาถานี้หรือวางบทบัญญัติให้เอาดีกันตรงขยันเสกคาถาแบบพราหมณ์ การสวดมนต์ของพระ

ถ้าท่านรู้ภาษาบาลีและแปลออกจะเห็นได้ว่า เป็นเรื่องสอนใจเป็นภาษิต เป็นเรื่องเล่าว่าพระพุทธเจ้าไปสอนใครที่ไหนอย่างไรโดยมาก และถ้าจะมีบางท่านอึดอัดว่า ไม่ได้เรียนภาษาบาลี มหามกุฏราชวิทยาลัยก็ได้ให้ความสะดวกไว้แล้วด้วยการพิมพ์หนังสือสวดมนต์แปล ของท่านพระศาสนโสภน (จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม

คิดไปอีกทางหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาก็มีการเสกคาถาเหมือนกัน แต่ความมุ่งหมายไม่เหมือนกับทางศาสนาพราหมณ์ที่กล่าวมาแล้ว คือ ผู้เสกต้องรู้เรื่องและเสกเพื่อให้ถ้อยคำที่เสกนั้นสอนใจได้ เตือนสติได้

พระมหาเถระท่านหนึ่ง สั่งสอนภิกษุสามเณรผู้คิดจะไปสู่บ้านคฤหัสถ์ ให้พิจารณาหรือเสกคาถาเสียก่อนว่า "*จำเป็นไหม ๆ*" ถ้าเสกแล้วยังมีคำตอบว่า "*จำเป็น*" ก็ให้เสกต่อไปอีกว่า "*ควรไหม ๆ*" ถ้ามีคำตอบว่า "*ควร*" จึงค่อยไป

เพราะถ้าไม่จำเป็น หรือจำเป็น แต่ไม่ควร ก็จะได้ยับยั้งไว้ คาถาที่เสกนี้ จะช่วยคุ้มครองภิกษุสามเณรในเรื่องการเข้าบ้าน ให้เป็นไปโดยควรแก่สมณสารูป คฤหัสถ์บางท่าน ถือนัยแห่งคาถานี้ไปเสกสำหรับจ่ายตลาดไม่เปลือง คือพอคิดว่าจะซื้ออะไรก็เสกคาถาเสียก่อนว่า "*จำเป็นไหม ๆ*" ดังนี้ ปรากฏว่าได้ผลดีพอใช้.

พระพุทธเจ้าสอนให้ คฤหัสถ์ บรรพชิต ชาย หญิงพิจารณาหรือเสกคาถาในใจเนืองๆว่า "*เรามีความแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้ เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เราเป็นผู้รับมรดกแห่งการกระทำของเราเอง เราทำกรรมดีชั่วอันใดไว้ เราจะได้รับผลของกรรมนั้น*" คาถาที่กล่าวนี้ สอนให้รู้จักความจริง สู้หน้าความจริง และเตรียมปรับปรุงตัวให้เหมาะกับความจริง จะได้ไม่มัวเมาประมาท.

เมื่อสอนบรรพชิตโดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าสอนให้พิจารณาหรือเสกคาถาในใจเนือง ๆ ถึง ๑๐ ข้อว่า

๑. บัดนี้เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว

๒. ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น (อย่าทำตนให้เขาเลี้ยงยาก)

๓. ยังมีอาการดีงามอื่นที่เราควรทำ

๔. เราติตัวเองโดยศีลได้ไหม

๕. ผู้รู้พิจารณาแล้วติตัวเราโดยศีลได้ไหม

๖. เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

๗. เราเป็นผู้รับมรดกแห่งการกระทำของเราเอง เราทำกรรมดีชั่วอันใดไว้เราจะได้รับผลของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในที่อยู่อันสงัดหรือไม่

๑๐. เราได้บรรลุคุณพิเศษอะไรบ้างแล้ว

คาถาทั้ง ๑๐ ข้อนี้จะขลังขนาดไหน ต้องแล้วแต่ผู้เสกจะพิจารณาแล้วปรับปรุงตัวเอง

ยังมี "*คาถา*" ที่ผู้เขียนเสนอไว้สำหรับเป็นเครื่องบำบัดความทุกข์ ความกลุ้ม เป็นคาถาสั้น ๆ แต่ต้องรู้วิธีก่อนใช้ เมื่อกลุ้มอกกลุ้มใจอะไรขึ้นมา จงเสกว่า "*โลก ๆ*" จะหายกลุ้ม คาถานี้ ที่ว่าต้องรู้จักวิธีใช้ คือต้องอธิบายความหมายของคำให้ผู้เสกรู้ก่อน การที่เรากลุ้มหรือรู้สึกเป็นทุกข์เรื่องอะไรนั้น แปลว่าเรากำลังต้องการอะไรสักอย่างหนึ่ง ที่ตรงกันข้ามกับเหตุการณ์ซึ่งเราประสบ เราต้องการไม่ให้เป็นอย่างที่มันกำลังเป็นอยู่ *เช่นทุกข์เพราะจน เพราะพลัดพราก เพราะคนที่เกี่ยวข้องตายลง เพราะโรคภัยเบียดเบียน เพราะถูกข่มเหง เพราะ ฯ ล ฯ เหล่านี้ เราย่อมทุกข์เพราะไม่ชอบสิ่งนั้น การที่คิดฝืนจะไม่ให้มันเป็น*

อย่างที่มันเป็นนี่แหละ ทำให้เกิดความกลุ้ม ความทุกข์ เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องของโลก ถ้ายังไม่พ้นไปจากโลก ยังไม่ถึงนิพพานแล้ว ก็จะต้องประสบ ต้องผ่าน เป็นของธรรมดา มีคนเป็นอันมากชอบแบกโลก คือ เอาเรื่องของโลกมาแบกไว้ในใจของตัว แล้วก็ทุกข์ไป กลุ้มไป บางคนกลุ้มเพราะเห็นว่ามีคนโง่มากนัก จ้ำจี้จ้ำไชเท่าไร ก็ไม่ค่อยเข้าใจและจดจำ บางคนกลุ้มเพราะเห็นว่ามีคนฉลาดมากนัก ต่างฉลาดเข้าหากันจึงต้องรบฆ่าฟัน คิดประดิษฐ์เครื่องมือฆ่ากันแปลก ๆ และน่ากลัวยิ่งขึ้น ความกลุ้มเหล่านี้ บางทีก็เป็นเรื่องของตน บางทีก็เป็นเรื่องของคนอื่น แต่รวมความแล้วเป็นเรื่องของโลก ความจริงของโลกนั้น คือความยุ่ง ถ้าไม่ยุ่งก็ไม่ใช่โลก คราวนี้คนเราจะคิดไม่ให้โลกเป็นอย่างที่มันจะเป็น คนก็เลยพลอยยุ่งและกลุ้มไปด้วย เหตุการณ์ทุกอย่าง ทั้งที่เกิดขึ้นแก่เราและคนอื่นเป็นของธรรมดาโลกทั้งนั้น จงรู้เท่าโลกแล้วเสกคาถา

สอนใจว่า "*โลก ๆ*" ดังนี้ ความที่เราชอบแบกโลกจะค่อยน้อยลง ความกลุ้มจะบันเทา แล้วหนทางที่จะคิดแก้ไขให้เหมาะแก่เหตุ ก็จะปรากฏแก่ใจของเรา

เพราะฉะนั้น เรื่อง "เสกคาถา" ถ้าเราเข้าใจใช้ให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ไม่ใช่มายา (magic) หรือเรื่องหลงงมงายอะไร เรื่องลอยบาปของพราหมณ์ที่ต้องลงไปลอยคออยู่ในน้ำจริง ๆ แต่ทางพระพุทธศาสนา สอนให้ลอยด้วยทำกาย วาจา ใจ ให้ห่างไกลจากบาปนั้น ก็แสดงให้เห็นความรู้จักดัดแปลงใช้ให้ถูกทางนี่เอง.

๔

จันทรคราสสูรยคราส

> *"ตามคติโบราณที่ถือว่าพระราหูอมพระ-จันทร์พระอาทิตย์นั้น จะมีทางอธิบายให้เป็นธรรมะสอนใจอย่างไรบ้าง ซึ่งแสดงว่าพระพุทธศาสนานี้ มีแนวคำสอนอันลึกซึ้ง"*

คำว่า *จันทรคราส* และ *สูรยคราส* เป็นคำที่เนื่องมาแต่ภาษาสํสกฤต จนฺทฺร+คฺราส สูรฺย+คฺราส แปลว่า *การกลืนหรืออมพระจันทร์พระอาทิตย์* ตามคติที่เชื่อกันว่าอสุรินทราหูเป็นผู้ล่อม คำนี้จะเขียนเป็นจันทรคราธและสูรยคราธก็ได้ คือแผลงมาจากคำว่า จนฺทฺร+คฺราห สูรฺย+คฺราห แปลว่า *การจับพระ-จันทร์และพระอาทิตย์* เมื่อแปลง *ห* เป็น *ธ* คำว่าคราห

จึงกลายเป็น คราธ ไป ตัวอย่างแห่งการแปลง *ห* เป็น *ธ* เช่นคำว่า สฺนิห (*เยื่อใย,รักใคร่*) กลายเป็น สนิธ เช่น เพื่อนสนิธ, สนิธใจ นอกจากนี้ในภาษาไทยยังมีคำว่า จันทรุปราคาและสุริยุปราคา ซึ่งแยกเป็นจันทร+อุปราคา กับ สุริย+อุปราคา แปลว่า *การทำพระ-จันทร์พระอาทิตย์ให้มืดมัว* คำว่า สุริย *เป็นภาษาบาลี* สูรฺย *เป็นภาษาสํสกฤต* จะใช้คำไหนก็สุดแต่ถนัดปาก และแม้คำว่า อุปราคา นั้น ที่จริงในภาษาสํสกฤตเป็น อุปราคะ แต่ไทยไม่ชอบใช้เสียงนี้ จึงเปลี่ยนเป็น อุปราคา เพื่อให้เหมาะกับลิ้นของไทย.

ท่านผู้อ่านอย่าเพิ่งใจร้อน ว่าพูดอะไรไม่เห็นเข้าเรื่องพระพุทธศาสนาสักหน่อย เรื่องนี้มีทั้งนอกพระพุทธศาสนาและในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องพูดแบบขึ้นมองบนที่สูง ว่าเรื่องไปอย่างไรมาอย่างไรกัน และเข้ามาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างไร.

เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กอยู่ในชนบท ถึงคราวมีจันทร-

คราสรู้สึกว่า ชาวบ้านเชื่อกันจริงจังว่า พระราหูอมพระจันทร์จำเป็นต้องช่วยกันทำเสียงดังเพื่อให้พระราหูตกใจจะได้ปล่อยพระจันทร์ ในการทำเสียงให้พระราหูตกใจนั้น บางคนตีปี๊บ บางคนยิงปืน บางคนจุดประทัด บางคนเคาะขันโรงหิน ข้าพเจ้าได้ฟังคำอธิบายจากท่านผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งมีแก่ใจปลุกให้ลุกขึ้นมาช่วยกันส่งเสียงขับพระราหูว่า แม้คนที่ทำอะไรไม่ไหว เพียงดีดเล็บค่อย ๆ ก็ยังดี.

ส่วนที่เกี่ยวกับสุริยคราส เมื่อเป็นเด็กจริง ๆ จำไม่ได้ว่าชาวบ้านช่วยกันขับพระราหูเพื่อให้ปล่อยพระอาทิตย์แบบเดียวกับที่ช่วยพระจันทร์ ในเวลามีจันทรคราสหรือไม่ มาจำได้เมื่ออายุประมาณ ๑๐ ขวบ ซึ่งรู้จักเรียนแบบผู้ใหญ่ ในการหากระจกมาลนไฟให้เขม่าจับดำ เพื่อจะได้ส่องดูพระอาทิตย์ได้ถนัดว่าเดำแหว่งเข้าไปเท่าไรแล้ว.

มีเรื่องเล่าไว้ในวรรณคดีสันสกฤต ตามความเชื่อ

ถือของศาสนาพราหมณ์ว่า ราหูนั้นเป็นแทตย์มีหาง เหมือนมังกร เป็นบุตรท้าววิประจิตติกับนางสิงหิกา เมื่อคราวเทวดากวนมหาสมุทรให้เกิดน้ำทิพย์กินแล้วไม่ตาย ราหูได้ปลอมตัวเข้าไปปะปนและกินน้ำทิพย์กับเขาด้วย แต่พระจันทร์พระอาทิตย์จับได้ จึงบอกแก่พระวิษณุ ว่ามีอสูรปลอมเข้ามาหลอกกินน้ำทิพย์ด้วย (คำว่าแทตย์แปลว่าผู้สืบสกุลมาจากนางทิติ หมายความอย่างเดียวกับอสูรซึ่งแปลว่าพวกที่แสงอาทิตย์ส่องไปไม่ถึงเพราะอยู่ในโลกชั้นต่ำใต้บาดาล เป็นพวกตรงกันข้ามกับเทวดา ถ้าถอดความให้เห็นว่าเทวดาได้แก่คนดีหรือความดีแล้ว อสูรก็ได้แก่คนชั่วหรือความชั่ว) พระวิษณุทราบเรื่องจึงตัดศีรษะของราหูขาดจากตัว แต่เพราะกินน้ำทิพย์เข้าไปจึงไม่ตาย มีความพยาบาทพระอาทิตย์พระจันทร์คอย

แก้แค้นอยู่เสมอ พบเข้าเมื่อไรเป็นตรงเข้าไล่กลืนทันที.

ในทางโหราศาสตร์ ถือกันว่า *ราหู* เป็น *ดาวพระเคราะห์ดวงที่ ๘* ด้วยเชื่อไปตามนิยายที่ว่าราหูเป็นดาวมังกรและเป็นท่อนหัว ดาวเกตุเป็นท่อนหาง มักจะโคจรเป็น ๑๘๐ องศาแก่กันเสมอ ลักษณะที่โคจรก็ย้อนเกล็ด คือดาวอื่น ๆ โคจรจากราศีเมษ พฤษภ ไปหามีน แต่ราหูกับเกตุจากมีน กุมภ์ เป็นต้นไปหาเมษ มีประวัติเกี่ยวเนื่องกับการถูกตัดหัวเมื่อคราวไปปลอมตัวกินน้ำทิพย์ด้วย ตำราสำหรับใช้คำนวณจันทรคราสและสูรยคราสนั้นเรียกว่า คัมภีร์สารัมภ์ สามารถคำนวณวันเวลาได้ ใกล้ความจริงตามเหตุการณ์เกี่ยวกับอุปราคานั้น ๆ.

ความเชื่อถือเรื่องอสูรดังกล่าว ได้หมดไปเมื่อมาถึงสมัยวิทยาศาสตร์ นักดาราศาสตร์อธิบายว่า *ถ้าราหูเป็นอสูรจริง อสูรตัวนี้ก็คือเงาของโลกเราในเวลามี*

จันทรคราสและเงาของดวงจันทร์เมื่อมีสูรยคราสนั้นเอง ตกลงโลกเรากลายเป็นราหูเมื่อมีจันทรุปราคา และพระจันทร์กลายเป็นราหูเมื่อมีสุริยุปราคา เป็นอันหาราหูที่แน่นอนไม่ได้ นอกจากชี้ไปที่ตัวเงา พิจารณาในแง่นี้ดูใกล้จะเป็นธรรมะขึ้นมาบ้างแล้ว แต่ถ้าไม่อธิบายต่อก็จะไม่ชัดว่า เงาของโลกและของดวงจันทร์มีส่วนเป็นราหูได้อย่างไร?

จันทรุปราคานั้นมีเฉพาะในวันเพ็ญ ซึ่งพระจันทร์พระอาทิตย์อยู่ตรงกันข้าม โลกเราอยู่ตรงกลาง เมื่อพระอาทิตย์ส่องต้องโลกเรา เงาของโลกจะทอดยาวไป เมื่อคิดเฉลี่ยว่าพระจันทร์อยู่ห่างจากโลกประมาณ ๒๓๘,๐๐๐ ไมล์แล้ว เส้นผ่าศูนย์กลางของเงาโลกตรงที่ถึงระยะนั้นจะมีขนาดเพียง ๖,๐๐๐ ไมล์เท่านั้น จึงเป็นการยากที่ดวงจันทร์จะโคจรเข้ามาสู่บริเวณเงาได้ทุกวันเพ็ญ ในปีหนึ่งจันทรุปราคาจึงมีได้อย่างมากเพียง ๗ ครั้ง อย่างน้อยก็ ๒ ครั้ง ทั้งนี้ก็เพราะบางคราวดวงจันทร์อยู่

สูงเกินไป บางคราวอยู่ต่ำเกินไป ไม่เข้ามาถูกแนวเงาโลกที่ทอดไป ระยะเวลาที่พระจันทร์ถูกเงาบังจะมีเร็วช้าเพียงไรย่อมขึ้นอยู่แก่การที่พระจันทร์โคจรเข้ามาใกล้โลกมากน้อยเพียงไร เมื่อเข้ามาใกล้มากบริเวณเงากว้างก็ถูกบังนาน ถ้าอยู่ห่างมากบริเวณของเงาก็เล็กจึงอาจถูกบังประเดี๋ยวเดียว.

สุริยุปราคามีเฉพาะข้างแรม ซึ่งในระยะแรมเต็มที่พระอาทิตย์พระจันทร์จะไปอยู่ทางเดียวกัน พอพระอาทิตย์ตกพระจันทร์ก็ตก และในเวลากลางวันพระอาทิตย์ขึ้นพระจันทร์ก็ขึ้น ขณะใดพระจันทร์โคจรอยู่ตรงกลางพอดีระหว่างพระอาทิตย์กับโลก เงาของพระจันทร์ก็ทอดมายังโลกเรา ทำให้บุคคลที่อยู่ในบริเวณเงานั้นรู้สึกมืดครึ้ม ในที่นี้เห็นไม่จำเป็นที่จะอธิบายว่า การโคจรของพระจันทร์เข้ามาใกล้โลกในลักษณะอย่างไรจึงจะเกิดสุริยุปราคาหมดดวง (Total Eclipse) บางส่วน (PartialEclipse) หรือวงแหวน (An-

nular Eclipse) เป็นอันสรูปแต่เพียงว่าราหูท้อมพระ-จันทร์หรือพระอาทิตย์นั้น วิทยาศาสตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เป็นเพียงเงาของโลกบ้างเงาของพระจันทร์บ้างเท่านั้น.

คราวนี้มาถึงพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนคงนึกเอาใจช่วยว่า ขอให้อธิบายให้เข้ากับหลักวิทยาศาสตร์ที่เกิด อย่าให้เป็นเรื่องเทวดาหรือยักษ์แบบของพราหมณ์เลย แต่เผอิญพระคันถรจนา-จารย์คือพระอาจารย์ผู้รจนาหรือรวบรวมเรียบเรียงพระคัมภีร์ ท่านไม่ยอมแพ้พราหมณ์ จึงสวมรอยพราหมณ์ว่า อสุรินทราหูจับพระจันทร์ได้ พระจันทร์นึกถึงพระพุทธเจ้า จึงเปล่งวาจานมัสการพระพุทธ-เจ้าขอให้ทรงช่วยเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงตรัสข้อความว่า " พระจันทร์ถึงพระตถาคตอรหันต์เป็นที่พึ่ง ดูก่อนราหู ! ท่านจงปล่อยพระจันทร์เสียเพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้อนุเคราะห์โลก" ดังนี้

อสุรินทราหูก็ตกใจตัวสั่น รีบปล่อยพระจันทร์หนีไปหาท้าวเวปจิตติ (สํสกฤตเรียกวิปรจิตติ เป็นบิดาของราหู) ท้าวเวปจิตติถามว่า ทำไมจึงปล่อยพระจันทร์เสียแล้ว ตัวสั่นงันงกมาอยู่ที่นี่ พระราหูตอบว่า "ไม่ปล่อยสิ ศีรษะจะได้แตกเจ็ดเสี่ยง ทั้งจะมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีความสุข ในเมื่อพระพุทธเจ้ามีพระดำรัสเช่นนั้น" ในเรื่องเล่าต่อไปอีกถึงเรื่องพระราหูจับพระ-อาทิตย์ได้ พระอาทิตย์เปล่งวาจานมัสการพระพุทธเจ้าขอให้ทรงช่วยเช่นเดียวกับเรื่องพระจันทร์ ในที่สุดพระราหูก็ตกใจรีบปล่อยพระอาทิตย์วิ่งโร่ไปหาท้าวเวป-จิตติอีก.

กล่าวถึงพระอาจารย์ในเมืองไทยเรา ท่านได้หลักพระพุทธภาษิตในกาลามสูตร ไม่ให้เชื่ออะไรง่าย ๆ โดยไม่ไตร่ตรองสอบสวนเสียก่อน ท่านจึงลงความเห็นว่า เรื่องราหูจับพระจันทร์พระอาทิตย์นี้ปลอมเข้ามาในพระพุทธศาสนาโดยไม่ต้องสงสัย อันแสดงว่าพระพุทธ-

ศาสนาให้อิสรภาพแก่ผู้นับถือ ไม่จำเป็นจะต้องถูกผูกมัดให้เชื่อตามตำราตายไป.

ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นเป็นสองประการดังจะกล่าวต่อไป

ประการแรก เห็นเป็นการสวมรอยศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อกันเต็มที่ในเรื่องราหูว่า เป็นอสูรซึ่งไล่อมพระจันทร์พระอาทิตย์จริง จนกลายเป็นความเชื่อถือทั่วไปอย่างฝังจิตใจของประชาชน พระอาจารย์ครั้งหลังจึงต้องใช้วิธีหนามยอกหนามบ่ง คือเมื่อเขาเชื่อกันอย่างนั้นก็ปล่อยไป แต่อธิบายให้พระราหูยอมกลัวพระพุทธเจ้าเสียก็หมดเรื่อง เพราะทางพระพุทธศาสนาถือว่าใครจะมีฤทธิ์เดชขนาดไหนก็ตามที แต่ถ้ายังมีกิเลสคือโลภโกรธหลงแล้วก็สู้ท่านผู้หมดกิเลสไม่ได้ เพราะผู้มีกิเลสชื่อว่ายังเป็นทาสของกิเลส ส่วนท่านผู้ละกิเลสได้แล้วชื่อว่าเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ถ้าเป็น

อย่างนี้จริงก็เข้าทำนองที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้มาบ้าง คือใช้ชื่อและเรื่องของพราหมณ์จริงแต่ดัดแปลงเสียให้มีเหตุผลขึ้น เช่นพราหมณ์ว่า อาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แล้วล้างบาปได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าจะอาบกันให้ได้ผล มาอาบน้ำในแม่น้ำคือศีล (ตั้งอยู่ในศีลเว้นจากการเบียดเบียนกัน) ดีกว่า ตัวไม่ต้องเปียกด้วย หรือพราหมณ์สอนเรื่องการบูชายัญด้วย ให้ฆ่าสัตว์เผาไฟ แต่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้บูชายัญด้วยวิธีมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน.

ประการที่สอง *เห็นเป็นการสอนให้รู้จักถอดความให้เป็นธรรมะสอนใจ โดยนำเรื่องที่เขาเชื่อกันมาแต่โบราณนั่นเองมาถอดความ* ข้อนี้มีหลักฐานในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๓ หน้า ๔๕๐-๔๕๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องเทวดารบกับอสูร แล้วก็ทรงหักมาแสดงเป็นคติเตือนใจว่า ได้แก่ความดีความชั่ว

ที่รบกันในจิตใจของเรานี่เอง ฝ่ายไหนชะนะ ฝ่ายนั้นก็ได้เป็นใหญ่ จากพระพุทธภาษิตนี้เราก็ถอดความเรื่อง *ราหู* ได้ทันทีว่า ได้แก่ *ความโง่* หรือ *ความหลง* อันมาปิดบังแสงสว่างคือ *ปัญญา* ของคนนั้นเอง ความโง่หรือความหลงนั้นเมื่อมาถึงพุทธะ คือผู้ตรัสรู้ หรือผู้รู้เท่าทันเข้า ก็ต้องหนีหายไปเหมือนราหูตกใจตัวสั่นรีบปล่อยพระอาทิตย์พระจันทร์ เพราะเดชแห่งพระพุทธเจ้าฉะนั้น.

เมื่อถอดความตามประเด็นที่สองนี้ เราก็จะได้ประโยชน์ในการตรวจดูตัวเองเป็นข้อปฏิบัติขึ้นมาทันทีว่า *จิตใจหรือปัญญาของเราได้ถูกพระราหูคือความโง่มาไล่อมเอาบ้างหรือเปล่า* ในปีหนึ่ง ๆ ถูกความโง่รังแกเอากี่ครั้ง อย่างมากเพียง ๗ ครั้ง อย่างน้อยเพียง ๒ ครั้ง แบบพระจันทร์ถูกเงาโลกบังได้ไหม ? หรือว่าจิตใจหรือปัญญาของเราถูกความโง่บัง

ตลอดปี แล้วความโง่ที่มาบังนั้นบังเอามืดมิดหมดเป็น Total Eclipse หรือเพียงบางส่วน.

จิตใจหรือปัญญาที่ถูกราหูหรือกิเลสประเภทโมหะมาบังนั้นต้องการที่พึ่งคือ *พุทธะ อันได้แก่การทำตัวให้เป็นผู้ตื่นจากกิเลสนิทรา* (ความหลับเพราะกิเลส) จริง ๆ ตอนนี้เองที่พระพุทธศาสนากลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป คือวิทยาศาสตร์สามารถจับได้ว่าราหูที่เชื่อกันว่าเป็นอสูรที่ไล่อมพระจันทร์พระอาทิตย์นั้น แท้จริงก็คือเงาของโลกและเงาของพระจันทร์นั่นเอง ไม่ใช่ยักษ์มารที่ไหน พระพุทธศาสนาก็จับได้ว่าพระราหูนั้นก็คือตัวความโง่หรือโมหะของคนเราที่มาบังปัญญา อันเปรียบเหมือนพระจันทร์พระอาทิตย์นี้เอง ยังแถมเป็นราหูที่ปราบได้ไม่ต้องปล่อยไปตามบุญตามกรรมให้มาบังได้บังเอา แบบที่วิทยาศาสตร์ค้นพบด้วยซ้ำ.

เมื่อพระพุทธศาสนามาค้นพบพระราหูว่าได้

แก่ความโง่เช่นนี้ วิธีขับพระราหูจึงไม่ต้องใช้การตีขี่บ เคาะขัน จุดประทัด หรือยิงปืน ตลอดจนดีดเล็บอีกต่อไป ขอให้พวกเราช่วยกันขับด้วยการตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนา และตรวจตราชำระจิตใจของเราเอง ให้บริสุทธิ์สะอาดอยู่เสมอเถิด พระราหูจะเลี่ยงหนีไปเอง.

๕

'เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า'

"ถ้าเราอ่านพบข้อความเกี่ยวกับพระ-พุทธเจ้าหลายพระองค์ในอดีต หรืออนาคต เราจะทำความเข้าใจอย่างไร? ทำไมพระพุทธเจ้าจึงต้องมีหลายพระองค์ด้วย?

เราท่านคงได้อ่านข้อความจากคัมภีร์ทางพระพุทธ-ศาสนากันมาบ้าง ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ในอดีต รวมทั้งที่จะตรัสรู้ในอนาคตด้วย บางคนอาจเห็นเป็นนิยายปรำปรา บางคนอาจเห็นว่าไม่น่าเชื่อ และบางคนอาจไม่สนใจอะไร คือเมื่ออ่านพบแล้วก็แล้วไป.

แต่ถ้าต้องคิดหาเหตุผลในเรื่องนี้ดู บางทีจะทำให้ได้แง่คิดอะไรแปลก ๆ ที่น่าจะเป็นประโยชน์ ให้เรารู้จักศาสนาของเราดีขึ้นตามสมควร.

พระพุทธเจ้าของเรานั้น ท่านไม่ผูกขาดการตรัสรู้ความจริงไว้สำหรับพระองค์ท่านแต่เพียงพระองค์เดียว แต่แสดงอยู่เสมอว่าความจริงอันประเสริฐนั้นทุกคนอาจตรัสรู้ได้ ถ้าได้ประกอบเหตุให้เพียงพอเท่าเทียมกับพระองค์ การประกอบเหตุที่กล่าวถึงนี้ ก็คือการบำเพ็ญบารมี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือบำเพ็ญคุณความดีให้สมบูรณ์ทุก ๆ อย่าง ถ้าใครบำเพ็ญเพียงขนาดหนึ่ง ก็จะได้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ตาม หรือได้เป็นพระอริยบุคคลรอง ๆ ลงมา ตลอดจนเป็นกัลยาณชนคือคนดีธรรมดา ทั้งนี้แล้วแต่ขนาดหรือปริมาณแห่งคุณงามความดีที่แต่ละบุคคลบำเพ็ญเป็นสำคัญ

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนมีโอกาสหรือมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เป็นอริยสาวก หรือเป็นกัลยาณชน ตามแต่จะเลือกบำเพ็ญคุณงามความดีได้มากน้อยเพียงไร.

ความเป็นพระพุทธเจ้า มิใช่สงวนไว้เพื่อผู้ใดผู้หนึ่งชั่วนิรันดร. เมื่อความจริงเป็นของกลาง ก็เป็นธรรมดาที่จะมีผู้ค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่แก่ประชุมชน ตามคราวตามสมัย ผู้ค้นพบนั้น ๆ จะเป็นใครก็ได้ สุดแต่ให้ได้บำเพ็ญคุณงามความดีจนควรแก่การที่จะได้ค้นพบก็ค้นพบได้ ซึ่งถ้าจะเทียบให้เห็นว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนาใกล้กับหลักวิทยาศาสตร์ ก็พอจะเทียบได้ คือ ในทางวิทยาศาสตร์นั้น ความจริงหรือกฎธรรมชาติ ย่อมเป็นสิ่งที่มิได้มีไว้เพื่อผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ ใครก็ตามเมื่อต้มน้ำให้น้ำมีอุณหภูมิถึงร้อยองศาได้ น้ำก็จะเดือดเหมือน

กันหมด โดยไม่คำนึงว่าผู้ต้มน้ำนั้น เป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้มีชื่อเสียง หรือเป็นเพียงแม่ครัวคนหนึ่ง. และน้ำเดือดนั้นเอง เมื่อนำไปไว้ในที่ใดที่หนึ่ง อันได้จัดเหตุแวดล้อมไว้ให้มีอุณหภูมิลดต่ำลงได้จนถึงศูนย์องศา เช่นนำไปไว้ในตู้เย็น ก็จะกลายเป็นน้ำแข็ง โดยไม่เลือกว่าผู้จัดทำให้น้ำเดือดกลายเป็นน้ำแข็งนั้น จะต้องเป็นผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ.

ด้วยเหตุนี้เอง ธรรมะคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูง จึงเป็นของกลางที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเลือกปฏิบัติได้ตามชอบใจ. ไม่มีผลใด ๆ ที่ตั้งไว้เป็นสิทธิพิเศษสำหรับผู้นั้นผู้นี้เท่านั้น. แม้ในเรื่องฤทธิ์เดชหรือปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ซึ่งโดยปรกติเรามักจะหาว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระนั้น ทางพระพุทธศาสนาก็ถือเป็นเพียง **"ความสามารถประกอบเหตุให้เกิดผล"** อย่างหนึ่ง ซึ่งอาจแปลก

สำหรับผู้ทำไม่ได้ แต่ผู้ที่รู้เหตุผลถี่ถ้วนจะไม่เห็นเป็นของแปลกอะไรเลย เปรียบเหมือนการทำให้เกิดแสงสว่างของไฟฟ้าในเวลากลางคืน การส่งวิทยุ หรือการส่งโทรภาพ การทำให้เครื่องบินเหินไปได้ในอากาศนั้น คนส่วนใหญ่ที่ทำไม่ได้ ก็เห็นเป็นของแปลกหรือปาฏิหาริย์ แต่ครั้นเห็นบ่อย ๆ เข้าก็หายตื่นเต้นและเห็นเป็นของธรรมดา ที่ว่าใคร ๆ ก็ตาม เมื่อทำเป็นหรือทำให้ถูกเรื่อง ก็อาจทำให้เกิดผลเช่นนั้นได้เหมือน ๆ กัน. แม้ทางพระพุทธศาสนาจะมีกล่าวถึงฤทธิ์เดช ตลอดจนเหตุผลที่ว่าใคร ๆ ก็อาจแสดงได้ถ้าลงมือปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไป อย่างนั้นอย่างนี้ก็ตาม ก็ไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า นักเล่นกลก็ทำได้ ท่านไปถือเป็นสำคัญในเรื่องคำสอนที่มีเหตุผลมากกว่า เพราะแม้จะสอนไว้นานเท่านาน ก็อาจนำพิจารณาไตร่

ตรอง สอบสวนหาเหตุผล แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความสุข ความสงบแก่ตนได้.

เมื่อทางพระพุทธศาสนาถือว่าความจริงเป็นของกลางเช่นนี้แล้ว ใครก็ตามที่พูดถูก ทำถูก คิดถูก แม้ผู้นั้นจะไม่รู้จักพระพุทธศาสนา หรือนับถือพระพุทธ-ศาสนามาก่อน ก็นับได้ว่าทำถูกเช่นเดียวกัน. เมื่อถือความจริง ความถูกต้องเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ศาสดาคนอื่น ๆ ก็อาจสอนตรงกันกับพระองค์ได้ในบางข้อ อันแสดงว่า ถ้าใครสอนถูกตรงกับความจริงเราก็รับรองในข้อนั้น ไม่มีการผูกขาดตัดตอน หรือลำเอียงแต่ประการไร.

พุทธศาสนิกชน จึงชื่อว่าเป็นผู้มีเสรีภาพอิสร-ภาพเต็มที่ ในการพิจารณาหาเหตุผลก่อนปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะไม่ถูกขู่หรือบีบคั้นให้เชื่อ ด้วยอ้างการลงโทษของอำนาจลึกลับอะไรเลย

ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกเป็นได้ตั้งแต่คนที่ดีธรรมดาจนถึงดีที่สุด ทุกสิ่งขึ้นอยู่แก่ตัวเราเอง ไม่ขึ้นอยู่แก่อำนาจลึกลับที่ไหน จะไม่มีใครมาคอยกีดกันหวงแหนผลที่มุ่งหมายใด ๆ เลย. *หลักคำสอนที่ให้ไว้เป็นของกลางสำหรับทุกคน จะมีขลุกขลักอยู่บ้างก็ตอนที่ว่า เรามักต้องการผลกันโดยไม่อยากประกอบเหตุ คือต้องการจะได้ดีลอย ๆ กันเป็นส่วนมากเท่านั้น.*

เพราะเหตุที่ทางพระพุทธศาสนาไม่ผูกขาดตัดตอนการรู้ความจริงสำหรับผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ หากถือตามหลักเกณฑ์ตอนที่ผู้ปฏิบัติจะปรับปรุงคุณภาพของตนเป็นส่วนสำคัญเช่นนี้ *เมื่อเราอ่านเรื่องพระพุทธเจ้าหลาย ๆ พระองค์ ไม่ว่าจะเป็นในอดีตหรืออนาคต เราจึงกลับเลื่อมใสยิ่งขึ้นว่า ท่านสอนหรือกล่าวไว้ตรงแท้ ไม่มีกีดกันผู้ใดไม่ให้รู้เลย.* เมื่อความจริงเป็นของกลาง ก็อาจจะมีผู้ใดผู้หนึ่งที่ปรับปรุงตนเอง

ให้สามารถหรือดีถึงขนาด อาจรู้แจ้งได้ในกาลใดกาลหนึ่ง ฉะนี้จึงไม่แปลกอะไรที่นักวิทยาศาสตร์ชั้นสูง ๆ ในปัจจุบันกำลังหันมาสดุดีพระพุทธศาสนาว่า มีหลักธรรมอันประกอบด้วยเหตุผลไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์.

๖

วิภัชวาที (ผู้มีวาทะจำแนก)

> *"คำว่าวิภัชวาที หรือวิภัชวาทะ ซึ่งแปลว่าผู้มีวาทะหรือผู้กล่าวจำแนกนั้น ถือกันว่าเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้มีความหมายแค่ไหน? อย่างไร?"*

คำว่าวิภัชวาทะ หรือวิภัชวาที ซึ่งแปลว่า ผู้มีวาทะจำแนกนั้น ดูจะเป็นคำที่มีความหมายสำคัญขึ้นมาทางพระพุทธศาสนา เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งมีพวกเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวช แสดงทิฏฐิหรือวาทะนอกพระพุทธศาสนา ว่าเป็นพระธรรมของพระพุทธเจ้า พระเจ้าอโศกมหาราชพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ให้จัดการสะสางเรื่องนี้ มีการสอบสวนภิกษุเป็นรายรูปไป

ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวาทะว่าอย่างไร ? ถ้ารูปใดตอบว่า วิภชชวาทะ คือมีวาทะจำแนก ก็ให้อยู่ได้ ถ้าตอบอย่างอื่น ซึ่งสอบสวนแล้วปรากฏว่าผิดหลักธรรมก็ให้สึกไป โดยนัยนี้ ได้สึกพระที่ปลอมบวชเสียมากต่อมาก ครั้นแล้วจึงได้ทำสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัย นับเป็นครั้งที่ ๓ นับแต่พุทธปรินิพพานมา.

คราวนี้มีปัญหาว่า คำว่าวิภชชวาทะ หรือวิภชชวาที อันถือกันว่าเป็นคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า ซึ่งทำให้ภิกษุผู้กล่าวอย่างนั้นไม่ต้องถูกสึกนี้ เป็นคำที่ตั้งขึ้นใหม่หรือมีมาแต่พุทธกาล ทั้งคำแปลที่ว่ามีวาทะแจกหรือจำแนกนั้น ก็ดูว่าสั้นเกินไปยากที่จะกำหนดเนื้อความได้ จึงควรพิจารณาความหมายให้ชัดเจนด้วย.

เท่าที่ได้สอบสวนค้นคว้าแล้ว คำนี้มีมาในครั้งพุทธกาล เป็นพระพุทธภาษิตเรียกพระองค์เอง ว่าเป็นวิภชชวาทะผู้กล่าวจำแนก. ในสุภสูตร (๑๓/๖๕๐) มี

มาณพผู้หนึ่งชื่อสุภะ ไปเฝ้าทูลถามว่า "*พวกพราหมณ์กล่าวว่า คฤหัสถ์จึงได้ชมธรรมะที่ถูกที่ดี ส่วนนักบวชหาได้ชมธรรมะที่ถูกที่ดีไม่ ข้อนี้พระองค์จะตรัสอย่างไร.*"

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า "ดูก่อนมาณพ! *เราเป็นผู้กล่าวจำแนก หาได้กล่าวโดยส่วนเดียวไม่* วิภชฺชวาโท โข อหเมตฺถ มาณว น เอกํสวาโท เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิดทั้งของคฤหัสถ์และฝ่ายบรรพชิต, เพราะว่าคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ผู้ปฏิบัติผิดแล้วย่อมไม่ได้ชมธรรมะที่ถูกที่ดี เพราะเหตุมีการปฏิบัติผิดเป็นมูล. เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต, เพราะว่าคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ผู้ปฏิบัติชอบแล้วย่อมได้ชมธรรมะที่ถูกที่ดี เพราะเหตุมีการปฏิบัติชอบเป็นมูล."

พระพุทธภาษิตข้างบนนี้ให้ความหมายของคำว่า

วิภัชวาทะไว้ชัดเจนมาก. คือหมายความว่าทรงกล่าวแจกตามเหตุผลที่เป็นจริง ไม่ได้กล่าวตายตัวลงไปในทางใดทางหนึ่งตามชอบใจ. จากปัญหาข้างต้นจะเห็นได้ว่า บุคคลบางคนไม่ชอบนักบวช ก็กล่าวว่าคฤหัสถ์เท่านั้นพบความจริง และก็อาจมีบางท่านที่ชอบนักบวชกล่าวว่านักบวชเท่านั้นพบความจริง แต่พระผู้มีพระภาคทรงแบ่งหรือแจกไปตามเหตุผลว่า ไม่ว่านักบวชหรือคฤหัสถ์ ถ้าปฏิบัติผิดก็ใช้ไม่ได้ด้วยกัน ถ้าปฏิบัติถูกก็มีโอกาสได้พบความจริง เห็นได้ว่าเป็นคำตัดสินที่หลักแหลมแท้ โดยนัยนี้ คำอธิบายของพระอาจารย์รุ่นหลังที่ว่าวิภัชวาทะ ทรงกล่าวแจกธรรม มี ขันธ์ ธาตุ อายตนะ เป็นต้นนั้น เราก็รับฟังไว้ แต่เมื่อได้พบที่มาชัดเจนเป็นพระพุทธภาษิตแล้ว เราก็อธิบายได้ตามแนวที่ค้นพบนี้.

อนึ่ง เมื่อจะติดตามที่มาต่อไปอีกก็จะพบอีกหลายสูตร ที่ทรงแสดงธรรมเป็นทำนองวิภัชวาทะ เช่นใน

อภยราชกุมารสูตร (เล่ม ๑๓) และอุชชยสูตร (เล่ม ๒๑) ซึ่งมีผู้ตั้งปัญหามาหลายแง่ ชนิดจะทำให้พระองค์ต้องจำนนทั้งสิ้น แต่พระองค์ก็ทรงตอบตามหลักวิภัชพยากรณ์ คือตอบปัญหาแบบแบ่งตามเหตุผล สามารถทำให้ผู้ถามนั้นๆเห็นจริงและมานับถือพระพุทธศาสนาได้ ในมหากัมมวิภังคสูตร (เล่ม ๑๔) พระพุทธเจ้าตรัสติพระสมิทธิว่า ควรแก้ปัญหาแบบวิภัชพยากรณ์ (คือแบ่งตอบตามเหตุผล) กลับไปตอบตามแบบเอกังสพยากรณ์ (คือตอบตายตัวลงไปอย่างเดียว.)

การตอบปัญหานั้นมี ๔ อย่าง คือตอบยืนตายตัวลงไปส่วนเดียวเรียก *เอกังสพยากรณ์*, ตอบแบ่งแยกตามเหตุผล เรียก *วิภัชพยากรณ์*, ตอบตามแบบย้อนถาม เรียก *ปฏิปุจฉาพยากรณ์*, ยุติปัญหาไว้ไม่ตอบ เพราะไร้ประโยชน์ เรียก *ฐปนียะ* ปัญหาชนิดไหนควรตอบอย่างไร ก็สุดแต่กาลเทศะ แต่ส่วนใหญ่เมื่อเป็นปัญหาหลายแง่ ควรตอบโดยการแจกตามเหตุผล.

๗

ฐานะที่ไม่ผิด

> *"พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติในทางที่ไม่ผิด และให้เลือกถือเอาแต่ทางที่แน่ใจว่าถูก ทั้งนี้จะมีหลักวินิจฉัยอย่างไร ?"*

มีธรรมภาษิตในชาดกบทหนึ่งว่า *คนพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิดว่าเป็นสำคัญ นักเดาทั้งหลายกล่าวฐานะนั้นว่าเป็นฐานะที่ ๒ ผู้มีปัญญาทราบความข้อนั้นแล้ว พึงถือเอาแต่ฐานะที่ไม่ผิด ดังนี้.*

ใจความในธรรมภาษิตนี้แสดงว่า มีบุคคลอยู่ ๒ พวก คือ พวก ๑ *เว้นฐานะที่ผิด ถือเอาแต่ฐานะที่ถูก* อีกพวก ๑ *เป็นนักเดา ย่อมถือการเดาของตนเป็นประมาณ* เมื่อผู้มีปัญญาทราบความ

ข้อนี้แล้ว พึงเว้นการถือตามความเดาเสีย เลือกถือเฉพาะฐานะที่ไม่ผิด.

การเดาก็ดี การถือแต่ฐานะที่ไม่ผิดก็ดี เป็นกิริยาของใจ เพราะฉะนั้น ปัญหาที่จะพึงพิจารณาในที่นี้ จึงเป็นเรื่องของจิตใจโดยส่วนใหญ่.

จิตใจนี้ ถ้าปรับปรุงให้ดีแล้ว ก็เป็นต้นเค้าแห่งความดีทั้งทางกายและวาจา หรือถ้าปล่อยให้ชั่วช้าเสียหาย ก็เป็นมูลเหตุแห่งความชั่วช้าเสียหายทั้งทางกายและวาจาเช่นเดียวกัน. มีพระพุทธภาษิตและสุภาษิตเป็นอันมากที่รับรองความข้อนี้ เป็นต้นว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ โลกอันจิตย่อมนำไป คือมีจิตเป็นผู้นำ โรคกายรักษาง่าย โรคใจรักษายาก. ความเมาทางใจยากที่จะมีเวลาส่าง เพราะความเมาทางใจเป็นต้นเหตุแห่งความเมาทั้งปวง *ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานที่นับว่าสำคัญ*

ก็คือความแตกต่างทางใจ สัตว์บางชนิดอาจมีตา หู จมูก ลิ้น และกายอันมีประสาทไว หรือใช้การได้ดีกว่าตาหูเป็นต้นของมนุษย์ แต่มนุษย์กลับเป็นผู้เจริญกว่าก็เพราะมีใจสูงกว่า แม้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันก็ยังมีสูงต่ำ เจริญหรือเสื่อมมากน้อยกว่ากันเพราะจิตใจที่ได้รับอบรมควบคุมให้ดีหรือถูกทอดทิ้งให้ต่ำทรามนั้นเอง.

หมู่ใดมากด้วยผู้มีใจสูงใจสะอาดปราศจากความคิดริษยาอาฆาตเบียดเบียนกันและกัน ประกอบด้วยความเมตตากรุณาต่อกัน หมู่นั้นนับว่าเป็นหมู่ที่เจริญและมีสุข หมู่ใดตรงกันข้าม ก็มีแต่ความเสื่อมทรามมากไปด้วยทุกข์ เพราะเหตุนี้ มารดาบิดาครูอาจารย์ที่ดี จึงพยายามอบรมบุตรธิดาและศิษย์ของตนให้มีใจรักความดีชังความชั่ว แม้การอบรมจิตใจของประชาชนให้สูงขึ้นประณีตขึ้นเป็นพลเมืองดีมีระเบียบมีศีลธรรม และมีความอุตสาหะประกอบสัมมาอาชีพ ก็

เพราะผู้บริหารนั้น ๆ เล็งเห็นความสำคัญทางจิตใจ. และเมื่อกล่าวทางศาสนา ปัญหาเรื่องจิตใจยิ่งสำคัญที่สุด ดังจะเห็นได้จากหลักทางพระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ *เว้นความชั่ว* ๑ *ทำความดี* ๑ *ทำจิตให้บริสุทธิ์จากเครื่องเศร้าหมอง* ๑ ซึ่งท่านยกการทำจิตให้บริสุทธิ์ไว้ในลำดับสูง.

ถ้ามีปัญหาสอดขึ้นว่า ข้อที่ว่าจิตใจนั้นสำคัญเพราะเป็นต้นเหตุแห่งการทำดีทำชั่วทางกายวาจาก็จริงอยู่ แต่เมื่อย้อนไปพิจารณาดูข้อธรรมที่ตั้งไว้ว่า คนบางพวกกล่าวฐานะที่ไม่ผิดว่าเป็นสำคัญ นักเดาทั้งหลายกล่าวฐานะนั้นว่าเป็นฐานะที่ ๒ ผู้มีปัญญาทราบความข้อนี้แล้ว พึงถือเอาฐานะที่ไม่ผิด ดังนี้ ก็ดูเหมือนบ่งถึงการที่คนพวก ๑ กล่าวอย่างหนึ่ง นักเดากล่าวอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่เห็นมีปัญหาเรื่องจิตใจที่ตรงไหน พึงมีคำเฉลยว่า การกล่าวของบุคคลเหล่านั้นส่องถึงอาการหรือพื้นภูมิบางอย่างของจิตใจ เหมือน

บุคคลอาศัยแสงสว่างในเวลากลางวันประกอบการงาน แม้จะอยู่ในบ้านไม่เห็นดวงอาทิตย์ ก็อาจรู้ได้ว่านั้นเป็นแสงของดวงอาทิตย์ ทั้งทำให้เชื่อได้ต่อไปว่า ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วและยังไม่ตก. อาการทางกายวาจาของบุคคลก็เช่นเดียวกัน ย่อมส่อให้เห็นอาการหรือพื้นภูมิของจิตได้ สมด้วยคำที่กล่าวกันว่า เห็นใจผู้นั้นผู้นี้ ซึ่งหาได้หมายความว่าเห็นใจได้ด้วยตาไม่ แท้จริงก็คือได้เห็นการทำทางกาย ได้ฟังถ้อยคำที่เปล่งออกมาของผู้นั้น อันส่อถึงอาการบางอย่างแห่งใจ จึงชื่อว่าเห็นใจนั่นเอง. บุคคลผู้กล่าวฐานะที่ไม่ผิดกับบุคคลผู้กล่าวอย่างเดา ๆ นั้น ว่าถึงการกล่าวของเขาก็เห็นอยู่แล้วว่าต่างกัน แต่ความต่างกันแห่งการกล่าวนั้น ย่อมส่องถึงความต่างกันทางจิตใจด้วย.

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเคยตรัสสอนชนชาวกาลามะว่า มา ตกฺกเหตุ *อย่าถือโดยเดา* และตรัสสรุปในที่สุดว่า *ให้พิจารณาสอบสวนเหตุผลให้เห็นประจักษ์*

แก่ใจของตนเองก่อนแล้วจึงถือเอา โดยความก็คือให้ถือเฉพาะฐานะที่ไม่ผิด.

ความไม่รู้หรือรู้ไม่จริง เป็นต้นเหตุให้เกิดการเดา เพราะถ้ารู้จริงอยู่แล้วก็ไม่ต้องเดา เหมือนบุคคลอ่านหนังสือออก แปลความได้ ก็ไม่ต้องอ่านหรือแปลอย่างเดา ๆ ฉะนั้น *เมื่อหาเหตุผลได้ว่า การเดาย่อมเกิดเพราะความไม่รู้หรือรู้ไม่จริงแล้ว ค้นต่อไปอีกว่าความไม่รู้หรือรู้ไม่จริงนั้นเกิดจากอะไร ก็จะพบว่า เกิดจากการไม่สดับศึกษา ๑ การไม่คิดค้นคว้า ๑ การไม่อบรมคือไม่ปฏิบัติ ๑* เมื่อไม่ศึกษาไม่คิดค้นคว้าไม่ปฏิบัติแล้ว จะมีความรู้จริงได้อย่างไร เมื่อไม่มีความรู้จริงแล้ว ก็ต้องเป็นนักเดาอยู่ตลอดไป. พึงเห็นตัวอย่าง เช่นบุคคลผู้ไม่เคยเห็นไม่เคยรู้เรื่องหีบเสียงมาก่อน ก็อาจต้องเดาว่ามีคนร้องอยู่ในนั้น ในที่สุดก็จะต้องเดาต่อไปอีกว่า เขาคงมีวิธีย่อตัวคนให้เล็กลงไปอยู่ในหีบได้ หรือเห็นเครื่องกะป๋องใส่อาหาร

ต่างชนิด ก็อาจเดาไปต่าง ๆ ด้วยความสงสัยว่า อาหารเหล่านั้นเข้าไปอยู่ในกะป๋องอันปิดสนิธมิดชิดได้อย่างไร. ตัวอย่างในทางธรรม เช่นบุคคลผู้ไม่ศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติ แต่ก็พูดอธิบายได้ถึงภูมิแห่งจิตใจของพระอริยะว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้บ้าง อธิบายเรื่องมรรคผลนิพพานตามความเห็นของตนอย่างยืดยาวบ้าง ในที่สุดก็ไม่พ้นเดา แต่ถ้าได้ศึกษาคิดค้นคว้าและปฏิบัติให้รู้ความจริงแล้วก็จะไม่ต้องเดาเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้ ทั้งทางโลกและทางธรรม จึงต้องมีการศึกษา การคิดหาเหตุผล การอบรมปฏิบัติ ตามควรแก่ทางโลกหรือทางธรรมนั้น เพื่อผลคือความไม่ต้องเดาจะได้ถือเอาแต่ฐานะที่ถูก.

ผลเสียหายของการเดามีอยู่อย่างไร ทั้งทางโลกทางธรรมจึงวางหลักการศึกษาเป็นต้นไว้เพื่อให้ข้ามพ้นการเดาไปเสีย ความข้อนี้จะเห็นได้ชัดในเมื่อย้อน

ระลึกไปถึงการทำการพูดของตนในหนหลัง. บุคคลผู้ไม่รู้จริงจะทำจะพูดอะไรอย่างเดา ๆ ย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้โดยง่าย ถ้าเป็นคนเดินทาง ต้องเดาทางก็มักจะหลงทาง ถ้าเป็นครูสอนอย่างเดา ๆ ก็พลอยให้นักเรียนมีความรู้งอนแง่นบกพร่อง ถ้าเป็นนักเรียนที่ถนัดทางเดา ก็มักเรียนไม่ค่อยทันเพื่อน ถ้าเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ทำงานสำคัญ ก็มักจะเสียงาน หรือจะสอบถามเรื่องราวอะไร ก็ไว้ใจเชื่อถือไม่ได้ เพราะยากที่จะได้เรื่องแน่นอนจากบุคคลเหล่านี้ หรือถ้าเป็นแพทย์ผู้รักษาอย่างสุ่มเดา ไม่รู้สมุฏฐานแห่งโรค ก็อาจทำคนไข้ให้ถึงตายได้. และกล่าวในทางศาสนาผู้นับถือศาสนาด้วยการเดานั้น จัดเป็นคนหลักลอยไม่ได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากศาสนา อาจถูกชักจูงให้หันเหไปมาได้โดยง่าย เป็นผู้ต้องเชื่อต่อคำบอกเล่าของผู้อื่นอยู่เสมอ เพราะขาดความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจของตนเอง.

ผู้ที่ทำและพูดอย่างเดา ๆ ส่อว่าขาดความรู้ จึงมีใจรวนเรไม่แน่ลงไปได้ อันเป็นผลของการไม่ศึกษาคิดค้นคว้าและอบรมปฏิบัติดังกล่าวมา *ผู้มีปัญญาใคร่จะพ้นจากความเป็นนักเดานั้น จึงควรสนใจสดับศึกษา คิดหาเหตุผล และอบรมตนให้มีความรู้ความสามารถ จะทำจะพูดอะไร ควรพิจารณาให้รอบคอบ ก็จักเป็นไปเพื่อการถือเอาฐานะที่ถูก* ตามธรรมภาษิตข้อสุดท้ายที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น.

การรู้จักเลือกทำเลือกพูดเลือกคิดแต่สิ่งที่ถูก ย่อมนำผลที่ถูกคือความสุขความเจริญมาให้.

กล่าวในส่วนที่เนื่องด้วยศีลธรรม ความประพฤติทางกายวาจาใจที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน คือไม่ทำตนให้เลวลง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น คือไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน อันได้แก่สุจริตกายวาจาใจ

จัดเป็นถูก ถ้าตรงกันข้าม คือเป็นทุจริตกายวาจาใจ จัดเป็นผิด.

กล่าวในส่วนที่เนื่องด้วยสมมติบัญญัติหรือความนิยมของประชุมชน การกระทำที่ถูกต้องตามสมมติบัญญัติหรือความนิยมนั้น ๆ จัดเป็นถูก เช่นการปฏิบัติตามกฎหมาย หรือการแต่งกาย การรักษามารยาท การพูดจาปราศรัย ให้เหมาะแก่ความนิยมในถิ่นประเทศที่ตนอาศัยอยู่ไม่ฝ่าฝืนล่วงละเมิด. แม้พระศาสดาก็ตรัสสอนไว้โดยใจความว่า พระอรหันต์ย่อมไม่กล่าวแก่งแย่งกับใครด้วยเรื่องสมมติบัญญัติ ชาวโลกพูดกันด้วยถ้อยคำอย่างใด ท่านก็พูดด้วยถ้อยคำอย่างนั้น เป็นอันรู้จักรับรองความจริงชั้นสมมติด้วยกายวาจา รู้จักพิจารณาความจริงชั้นสภาวะและปรมัตถ์ด้วยใจ ชื่อว่าไม่เสียทั้งสมมติทั้งปรมัตถ์.

กล่าวในส่วนที่เนื่องด้วยความจริง สิ่งใดถูกต้องตามความจริง สิ่งนั้นจัดว่าถูก เช่นความจริง

มีอยู่ว่า ทำเหตุดีย่อมได้ผลดี ทำเหตุชั่วย่อมได้ผลชั่ว ผู้ต้องการผลดีก็ต้องทำเหตุให้ดี ต้องการพ้นจากผลชั่วก็ต้องละเหตุที่ชั่ว จึงจะนับว่าทำถูก ถ้าทำเหตุชั่วแต่จะให้ได้ผลดี หรือมีความเกียจคร้าน ไม่เล่าเรียนศึกษาไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพ และไม่ทำความดีอะไรเลย แต่จะให้ได้ผลดี ดังนี้ จัดว่าทำผิด หรือวาจาใดตรงกับความจริง วาจานั้นจัดว่าถูก การประพฤติปฏิบัติธรรมที่ตรงต่อความจริง ไม่หลีกเลี่ยงหรือหันหลังให้ จัดว่าประพฤติถูก ทั้งจะเป็นเหตุให้ได้ประสบของจริงดังปรารถนา. แม้การคิดค้นคว้าทดลองทุกอย่างในโลก เช่นการประดิษฐ์เครื่องไฟฟ้า วิทยุ โทรศัพท์ และเครื่องอุปกรณ์ความสะดวกอื่น ๆ ถ้าทำให้ถูกส่วนกับความจริง ก็จักได้รับผลสำเร็จจริงสมประสงค์.

การเลือกถือเอาฐานะที่ถูกดังอธิบายมานี้ คือให้ในส่วนที่เนื่องด้วยศีลธรรม *ได้แก่ความประพฤติไม่เบียดเบียนตนและบุคคลผู้อื่น เป็นไปเพื่อเมตตา*

กรุณาต่อกันประการ ๑ ให้ถูกในส่วนที่ไม่ผืนสมมติบัญญัติหรือความนิยมประการ ๑ ให้ถูกในส่วนที่ตรงตามความจริงประการ ๑ รวมเป็น ๓ ประการ.

ผู้มีปัญญาย่อมรู้จักถือเอาฐานะที่ถูก ให้เหมาะแก่กาลเทศะและบุคคล สมด้วยคำสรรเสริญพระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคว่า ญายปฏิปนฺโน *ปฏิบัติถูก* สามีจิปฏิปนฺโน *ปฏิบัติชอบ* คือเหมาะแก่เหตุ เพราะการกระทำบางอย่าง แม้ไม่ผิดแต่ไม่เหมาะ หรือเหมาะแต่ผิด ก็ทำให้เสียผลได้ ความข้อนี้พึงเห็นในปฏิปทาของพระผู้มีพระภาคที่ว่า คำใดไม่ได้จริงด้วย ไม่มีประโยชน์ด้วย ตถาคตไม่กล่าวคำนั้น คำใดแม้จะได้จริง แต่ไม่มีประโยชน์ ตถาคตไม่กล่าวคำนั้น คำใดแม้จะมีประโยชน์ แต่ไม่ได้จริง ตถาคตไม่กล่าวคำนั้น คำใดได้จริงด้วย มีประโยชน์ด้วย ตถาคตย่อมรู้จักกาละกล่าวคำนั้น นี้น่าคิดว่า เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ทั้งไร้ประโยชน์ก็ดี เรื่องที่เป็นไปได้แต่ไร้ประโยชน์ก็ดี

เรื่องที่มีประโยชน์แต่เป็นไปไม่ได้ก็ดี พระตถาคตไม่กล่าวก็ควรอยู่ แต่เรื่องที่ทั้งเป็นไปได้ทั้งมีประโยชน์ซึ่งนับว่าเป็นฐานะที่ถูกแล้ว ไฉนจึงต้องเลือกกาลกล่าว นี้ก็จะเห็นได้ว่าพระตถาคตทรงเลือกทำทั้งให้ถูกและให้เหมาะ ดังได้กล่าวแล้วว่า การกระทำบางอย่างแม้ไม่ผิดแต่ไม่เหมาะ หรือเหมาะแต่ผิด ก็ทำให้เสียผลได้ ปฏิปทานี้ควรถือเป็นหลักปฏิบัติของผู้นับถือพระพุทธศาสนา.

ในอปัณณกสูตร พระศาสดาตรัสสอนข้อปฏิบัติไม่ผิดสำหรับผู้ปฏิบัติ เพื่อสิ้นอาสวะคือความชั่วที่หมักหมมอยู่ในใจไว้ ๓ ประการ คือ *ระวังใจไม่ให้ยินดียินร้ายในเมื่อได้เห็นได้ยินได้ดมเป็นต้น* กล่าวอย่างสูง หมายถึงการควบคุมใจให้เป็นปรกติ ไม่ให้เกิดโสมนัสโทมนัส ซึ่งเป็นเวทนาทางใจและเป็นต้นเหตุแห่งตัณหา กล่าวอย่างต่ำสำหรับชาวโลก ต่างว่าจะคุมใจไว้ไม่อยู่ ก็ควรคุมทางกายวาจาไว้ ไม่ให้

ความผิดปรกติของใจล้นออกมาในภายนอกได้ เพราะการแสดงอาการทางกายวาจาว่าดีใจหรือเสียใจจนเกินไป ย่อมสู่ความเป็นผู้ตื่น ถึงคราวได้ดีก็ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมลืมตัว ถึงคราวตกทุกข์ได้ยากก็ซบเซาดังว่าจะตายลงไปจริง ๆ เลยไม่ต้องคิดแก้ไขหรือกลับตั้งตัวใหม่. ข้อ ๒ *ให้รู้ประมาณการบริโภคอาหาร* กล่าวอย่างสูง หมายถึงการรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาถึงการบริโภคอาหารว่า ไม่ใช่บริโภคเพื่อมัวเมาสนุกสนานหรือเพื่อให้ร่างกายผุดผ่องสวยงาม ที่แท้เพียงเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้เท่านั้น กล่าวอย่างต่ำสำหรับชาวโลก แม้จะบริโภคอาหารมากเวลากว่าบรรพชิต และต้องการบำรุงความสมบูรณ์งดงามแห่งร่างกายบ้าง ก็พึงรู้ประมาณไม่บริโภคมากเกินไป รู้จักเลือกอาหารที่มีประโยชน์ และบริโภคให้เป็นเวลาไม่พร่ำเพรื่อ. ข้อ ๓ *การประกอบความเพียรไม่เห็นแก่การนอน* ทางธรรมหมายถึงการตั้ง

ความเพียรบำเพ็ญสมณธรรม ชำระจิตจากเครื่องเศร้าหมองตลอดกลางวันและยามต้นยามท้ายแห่งราตรี ทางโลกหมายถึงการอุตสาหะประกอบการงานอันเป็นอาชีพหรือหน้าที่ของตนไม่เกียจคร้าน.

ข้อปฏิบัติไม่ผิด ๓ ประการ คือ ควบคุมใจให้เป็นปรกติไม่ยินดียินร้ายไปตามอารมณ์ ๑ รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ๑ ประกอบความเพียร ๑ ดังกล่าวมานี้ ใครปฏิบัติได้ทางโลกก็เจริญทางโลก ปฏิบัติได้ทางธรรมก็เจริญทางธรรม ตามสมควรแก่การปฏิบัตินั้น ๆ.

๘

การทนความลำบาก

"บางคนเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาสอนให้อ่อนแอเกียจคร้าน แต่เรื่องนี้กลับแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้เข้มแข็งอดทน ไม่เป็นคนอ่อนแอ ถ้าปฏิบัติตามได้จะเกิดประโยชน์อย่างไร?"

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งแปลเป็นไทยว่า "*ผู้ใดในยามลำบาก อดทนต่อความลำบากได้ ไม่หลีกเลี่ยงความลำบาก ผู้นั้นเป็นคนมีปัญญา ย่อมได้รับความสุขอันเกิดแต่การประกอบ ซึ่งเป็นที่สุดแห่งความลำบาก*" ดังนี้.

ใจความในพระพุทธภาษิตนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน

เหตุ กับ *ส่วนผล* ข้อที่สอนให้รู้จักอดทนต่อความลำบาก และรู้จักแก้ไขผ่าพ้นความลำบากนั้น ๆ ไม่หลีกเลี่ยง จัดเป็นส่วนเหตุ ข้อที่แสดงว่าเมื่อทำได้เช่นนั้นแล้ว ย่อมได้รับความสุขอันเป็นที่สุดแห่งความลำบาก จัดเป็นส่วนผล.

มีคนเป็นอันมากอยากประสบผลโดยไม่ใส่ใจประกอบเหตุ เช่นอยากพ้นความลำบากด้วยการบ่น หรือนั่งนอนคอยให้ความลำบากนั้น ๆ หมดไปเอง ไม่คิดแก้ไขบ้าง หรือบางคนคิดแก้ไข แต่พอใจจะแก้ด้วยวิธีที่ง่ายและสะดวกสบาย เช่นบนบานอ้อนวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปัดเป่าให้พ้นความลำบากนั้นเป็นต้นบ้าง การไม่คิดแก้ไขเฝ้าแต่บ่นจะให้ความลำบากสิ้นไปเอง หรือการคิดแก้ไข แต่แก้ไม่ให้ถูกแก่เหตุดังกล่าวมานี้ หาให้สำเร็จประโยชน์ไม่ *พระพุทธศาสนาถือเหตุผลเป็นสำคัญ เมื่อวางหลักธรรมสำหรับประชุมชน*

จะพึงทำความเข้าใจและปฏิบัติ จึงสั่งสอนไปในทางเหตุผลให้บุคคลละทิ้งนิสสัยมักง่ายและงมงาย.

ความต้องการ ให้ความลำบากหรือสิ่งที่ไม่ประสงค์นั้น ๆ สิ้นไปด้วยอยู่เฉย ๆ ไม่แก้ไขหรือแก้ไขด้วยการอ้อนวอนบ่นว่าเป็นต้น จัด*เข้าในลักษณะมักง่าย* เห็นแก่ง่ายเป็นปรมาณ.

ความลำบากนั้น บางทีถ้ารู้จักแก้ไขก็แก้ได้โดยง่าย ข้อสำคัญอยู่ที่แก้ให้ถูกเหตุ คนบางคนไม่เพ่งเล็งเหตุผล เกรงแต่จะเสียในทางมักง่าย ถ้าต้องการพ้นจากความลำบาก หรือทำความลำบากให้สิ้นไป ก็ลงมือแก้ไขในทางที่ยากเข้าไว้เช่นทรมานตนมื้ออาหาร ย่างตัวเองที่หลุมถ่านเพลิงเป็นต้น ด้วยคิดว่าเพราะการทำตนให้ลำบากนี้ เทวดาจะประทานพรให้พ้นความลำบากบ้าง เดชแห่งตบะจะช่วยได้บ้าง ความสนใจ

แต่จะแก้ไขในทางที่ยากเข้าไว้โดยไม่พิจารณาแก้ให้ถูกเหตุเช่นนี้ *จัดเข้าในลักษณะงมงาย.*

ความมักง่ายและงมงายดังกล่าวมานี้ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ดำเนินชีวิตในโลก ทั้งไม่ใช่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงควรพิจารณาในลำดับต่อไปว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น วางแนวคิดและแนวปฏิบัติไว้อย่างไร.

พระอัสสชิเถระเจ้า เมื่อแสดงธรรมแก่พระสารีบุตร ได้ประมวลหัวใจของพระพุทธศาสนามาแสดงโดยย่อว่า "ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมนั้น กับทั้งความดับแห่งธรรมนั้น" ซึ่งถอดใจความได้ว่า *พระศาสดาตรัสสอนให้รู้จักเหตุและผล* เมื่อเห็นผลแล้วให้รู้จักค้นหาต้นเหตุและถ้าจะแก้ไขมิให้เกิดผลหรือให้ผลทวีขึ้น จะต้องประกอบเหตุให้ถูกทาง เหมือนแก้เชือกก็ต้องแก้ให้

ถูกปม ถ้าไปหลงแก้ที่อื่นหรือขมวดให้เกิดปมยิ่งขึ้น ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ฉะนั้น.

ตามหัวข้อที่ยกขึ้นกล่าวในเบื้องต้นนี้ ท่านแสดงเหตุคือความรู้จักอดทนต่อความลำบาก และรู้จักแก้ไขไม่หลีกเลี่ยงความลำบากนั้นว่า ทำให้ได้รับผลคือความสุขเกิดแต่การประกอบ อันเป็นที่สุดแห่งความลำบาก.

เฉพาะคำว่าสุขอันเป็นผลที่พึงได้จากเหตุข้างต้น ท่านจำกัดความว่า หมายถึงสุขเกิดแต่การประกอบที่เรียกว่า *โยคสุข* ดังนี้ จึงเป็นอันแน่ใจได้อย่างหนึ่งว่า *ความสุขนั้น บุคคลอาจประกอบกระทำให้เกิดมีขึ้นได้ตามต้องการ* ข้อสำคัญอยู่ที่ประกอบเหตุแห่งสุขให้ถูกเท่านั้น เมื่อเทียบดูถึงความสุขที่จะเกิดขึ้นเองโดยบังเอิญ กับสุขที่บุคคลรู้จักทำให้เกิดขึ้นแล้ว ก็จะเห็นว่าต่างกันมาก ข้อนี้มีทางเทียบให้เห็นโดยอเนกประการ เช่นถ้ามนุษย์ไม่รู้จักสร้างบ้านเรือน เครื่อง

นุ่งห่มขึ้นเลย คอยแต่จะอาศัยสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรม-ชาติ มนุษย์ก็จะต้องอยู่ตามถ้ำตามโคนไม้ และมีใบไม้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งในที่สุดถ้ำหรือโคนไม้ก็จะไม่พอให้อาศัย และถึงจะเป็นที่อาศัยได้บ้างก็ไม่สะดวกหรือผาสุกเหมือนบ้านเรือนที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ตามต้องการนั้น ข้าวและพืชผลทุกชนิดที่ใช้เป็นเครื่องบริโภคถ้ามนุษย์จะรอให้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยไม่กังวลเพาะปลูกเก็บเกี่ยวเลย ก็คงไม่พอที่จะให้มนุษย์บริโภค และไม่รู้ว่าจะหาของที่เกิดขึ้นเองเหล่านั้นได้ที่ไหนบ้าง ความรู้ความฉลาด ถ้าจะรอให้เกิดเองโดยไม่ต้องเล่าเรียนศึกษา ก็คะเณไม่ถูกว่าเมื่อไรจึงจะบังเอิญเกิดขึ้นเองได้ ทรัพย์สินเงินทองที่ชาวโลกพึงแสวงหาเป็นเครื่องเลี้ยงตนและครอบครัว ถ้าบุคคลพากันนั่งนอนคอยให้เกิดเองโดยไม่ต้องทำการงาน หรือประกอบอาชีพอะไร ก็ยากจะรู้ได้ว่าเมื่อไรจะถึงวันดีคืนดี ซึ่งทรัพย์นั้นจะบังเอิญเกิดขึ้นเองได้ แต่ในขณะ

ที่นั่งนอนคอยให้สิ่งทั้งหลายที่จำเป็นสำหรับชีวิตเกิดขึ้นเองนั้น ความทุกข์ยากภัยพิบัติก็จะเข้ามาประจำแทนที่จนเหลือที่จะเอาตัวรอดได้แล้ว เพราะฉะนั้น *การหวังพึ่งสิ่งที่ต้องการซึ่งเกิดขึ้นเองโดยบังเอิญ หรือโดยธรรมชาตินั้นจึงไม่ดีแน่* เรื่องความสุขก็เช่นเดียวกัน ท่านจำกัดความว่า โยคสุข สุขเกิดแต่การประกอบกระทำ ก็เพื่อให้เป็นที่ตระหนักว่า เมื่อต้องการสุขก็ต้องประกอบเหตุให้ถูก จะมัวรอให้เกิดเองโดยธรรมชาติ ก็น่าจะต้องรอเปล่าเป็นแท้ ยิ่งในทางธรรมปฏิบัติ ตามปรกติภูมิแห่งจิตใจของคนต่ำอยู่แล้ว เพราะเครื่องเหนี่ยวรั้งชักจูงในทางต่ำมีอยู่มาก ถ้าไม่อบรมจิตใจให้นิยมในความดี ให้สูงขึ้นจากพื้นเดิมบ้างเลย ก็จะเปรียบเหมือนคนจมอยู่ในหลุมโสโครกไม่พะยุงตนหรือตะเกียกตะกายขึ้นจากหลุมนั้น มัวรอ

ให้เหตุบังเอิญดนบันดาลให้ขึ้นไปได้เอง ก็คง รอเปล่าและต้องจมอยู่อย่างนั้นตลอดไป.

เมื่อได้พิจารณาถึงผลคือความสุขชนิดที่บุคคลอาจควบคุมทำให้เกิดมีขึ้นได้เองฉะนี้แล้ว ก็ควรย้อนไปพิจารณาถึงเหตุที่พึงประกอบต่อไป.

ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า ท่านแสดงถึงความอดทนต่อความลำบากในยามลำบาก และความรู้จักแก้ไขไม่หลีกเลี่ยงความลำบาก ว่าเป็นธรรมะส่วนเหตุที่ให้เกิดสุขเช่นนั้น

ข้อที่ท่านสอนให้รู้จักอดทนต่อความลำบากในยามลำบากนี้ ก็ด้วยมุ่งหมายที่จะให้บุคคลเป็นผู้มีน้ำใจเข้มแข็ง ในการเผชิญความทุกข์ยากลำบากในโลก ทั้งนี้เพราะความทุกข์ยากลำบากและอุปสรรคทั้งหลายเป็นของประจำโลก ซึ่งผู้เกิดมาทุกคนจะต้องประสบ แม้ใคร ๆ จะไม่ชอบความทุกข์ยากลำบาก ความไม่ชอบนั้นจะช่วยให้ความทุกข์ยาก

ลำบากเกรงกลัวหลบหนีไปก็หาไม่ ทั้งนี้เพราะความทุกข์ยากลำบากนั้น ย่อมเกิดขึ้นจากเหตุหลายประการ บางอย่างเกิดขึ้นตามเหตุการณ์ของโลก เช่น ทุพภิกขภัย อุทกภัย วาตภัย และภัยแห่งสงคราม บางอย่างเกิดเพราะการกระทำของตนเอง เช่นบุคคลผู้ต้องได้รับโทษเพราะความผิด บางอย่างเกิดจากการไม่ทำ เช่นบุคคลบางคนผู้ต้องได้รับความลำบากเพราะเกียจคร้านไม่ทำการงานเลี้ยงชีพ บางอย่างเกิดเนื่องจากความเกิดของคน เช่นโรคภัยไข้เจ็บ ความแก่เฒ่าทุพพลภาพพิกลพิการ ความลำบากทุกข์ยากดังกล่าวมานี้จะเห็นได้ทั่วไปทั้งที่บุคคลอื่นและตัวเราเอง ถ้าบุคคลไม่มีใจเข้มแข็งอดทนก็รู้สึกอึดอัด มองดูสิ่งแวดล้อมเต็มไปด้วยความทุกข์ร้อน มีใจห่อเหี่ยวเศร้าสลด ไม่เป็นอันประกอบการงาน ถ้าทนไม่ไหวก็ถึงกับบ่นคร่ำครวญถ้ายิ่งไปกว่านั้นก็จะถึงกับไม่อยากมีชีวิตอยู่ เป็นอันว่าความลำบากนั้นเกิดขึ้นชั้นหนึ่งแล้ว บุคคลยังเที่ยว

เก็บมาประมวลสุมไว้ในใจ และระทมทุกข์อีกชั้นหนึ่ง จึงกลายเป็นความทุกข์ยากลำบากถึงสองชั้น *ทางพระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความอดทนต่อความลำบากนั้น ๆ ด้วยใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล เพราะถ้าไม่พิจารณาสักแต่ว่าทนไปเฉย ๆ ก็ดูไม่มีความหมายอะไร และทนไม่ได้จริงจัง สัตว์ต่าง ๆ* เมื่อประสบความทุกข์ยาก แม้จะไม่สามารถเยี่ยงมนุษย์ ก็พยายามตะเกียกตะกายช่วยตัวเอง เมื่อช่วยตัวเองไม่ได้ก็ต้องทนไปอย่างไม่รู้ว่าจะใช้ปัญญาสอนตนอย่างไร เพราะมีความเจริญทางจิตใจน้อยกว่ามนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ จึงควรอดทนด้วยใช้ ปัญญา พจารณาเหตุผลเพื่อจะได้รู้จักอดทนอย่างมีความหมาย คือในขณะเดียวกันก็จะได้ค้นหาต้นเหตุของความลำบากนั้น ๆ แล้วคิดแก้ไขต่อไปด้วย.

ถ้าบุคคลหัดอบรมใจให้มีความเข้มแข็งอดทนต่อความทุกข์ยากลำบาก ด้วยใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล

แล้ว ก็จะรู้จักพึ่งตัวเอง ไม่เป็นคนอ่อนแอคอยแต่จะเหลียวหาผู้ช่วยเหลืออยู่รอบด้าน เมื่อรู้จักพึ่งตัวเองก็จะรู้จักค้นหาต้นเหตุแห่งความลำบาก แล้วแก้ไขให้ถูกทาง เช่นถ้าประสบความลำบากเพราะไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพ ก็จะได้คิดอ่านแก้ไขด้วยการลงมือทำการงานอาชีพอย่างจริงจัง ถ้าประสบความลำบากเพราะประพฤติชั่ว ก็จะได้คิดกลับตัวทำความดีต่อไปใหม่ ถ้าประสบความลำบากเพราะขาดแคลนหรือภัยต่าง ๆ ก็จะได้รู้จักประหยัดและคิดทำขึ้นเองหรือแก้ไขด้วยอุบายอย่างอื่น เป็นต้น ดังกล่าวมานี้ก็จะชื่อว่ารู้จักอดทนอย่างมีเหตุผล และหาทางแก้ไขไปในตัวด้วย.

ข้อที่ว่า "*ไม่หลีกเลี่ยงความลำบาก*" ดังนี้ *มิได้หมายความว่า ให้ยอมจมอยู่ในความลำบากนั้นโดยไม่คิดแก้ไข* แท้จริงความลำบากบางอย่างต้องแก้ด้วยความลำบากก็มี อย่างที่เรียกว่าหนามยอกต้องใช้หนามบ่ง เช่นการเล่าเรียนศึกษา ผู้เล่าเรียนจะต้อง

ทนลำบากเพื่อจะกันและแก้ความลำบาก อันจะเกิดจากความโง่เขลา เป็นเหตุกดตัวเองให้ตกต่ำในการดำรงชีวิต อนึ่งการที่จะแก้ความลำบากเพราะยากจนค้นแค้นเล่า ก็จะต้องแก้ด้วยความหมั่นขยันทำการงาน อันเป็นความลำบากเหมือนกัน ยิ่งในการประพฤติธรรมก็จะต้องทนลำบากในการฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ ให้ห่างไกลจากความประพฤติชั่ว และอาสวะกิเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ยากลำบากอย่างใหญ่หลวง แต่ความลำบากที่ต้องทนไปก่อนเพื่อพ้นความลำบาก และประสบสุขในภายหลังนี้ ย่อมเปรียบเหมือนยาขมซึ่งใช้บำบัดโรค และทำความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่ผู้มีโรคที่ทนขมในเวลากินได้ สาธุชนจึงไม่ควรเลี่ยงหนีความลำบากซึ่งจำเป็นต้องอดทนเพื่อใช้แก้ความลำบาก เหมือนไม่กลัวยาขมซึ่งจะต้องกินเพื่อแก้โรคฉะนั้น ผู้ที่เลี่ยงหนีความลำบากในการเล่าเรียนศึกษา การประกอบอาชีพหรือการประพฤติธรรมนั้น มีแต่จะตกต่ำเสื่อมทรามหา

ความเจริญมิได้ ชื่อว่าทอดตนให้ต้องจมอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก อันจะเกิดแต่ความยากจนและความชั่วเป็นต้นตลอดไป แต่ถ้า *ผู้ใดอดทนต่อความลำบากที่เกิดขึ้นเพราะเหตุต่าง ๆ แล้วคิดแก้ไข แม้จะต้องใช้ความลำบากแก้ความลำบากบ้าง ก็ไม่เลี่ยงหนีเช่นนี้ย่อมจะได้รับความสุข เกิดแต่การประกอบซึ่งเป็นที่สุดแห่งความลำบาก ชื่อว่าทำชีวิตของตนให้มีประโยชน์ ไม่เป็นคนมักง่ายและงมงาย สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล แล้วช่วยเหลือตนเองให้พ้นความลำบากนั้น ๆ ได้ ตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา จัดเป็นกัลยาณชนผู้ควรเป็นเนตติแบบแผนที่คนทั้งหลายจะพึงเจริญรอยตาม เพื่อให้ได้รับความสุขสวัสดีสิ้นกาลนาน.*

ทำนองธรรม

"ทำนองธรรมหรือธรรมนิยามนั้น ถือกันว่าเป็นหลักสำคัญในทางพิจารณาสอนใจให้เกิดปัญญา และเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ ทำนองธรรมดังกล่าวนั้นคืออะไร จะพิจารณาอย่างไรจึงจะเกิดผล"

ใจความในธรรมนิยามสูตร แปลเป็นความไทยว่า พระตถาคต จะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุอันนั้น ความตั้งอยู่แห่งธรรมอันนั้น ทำนองแห่งธรรมอันนั้น ก็มีตั้งอยู่แล้วเทียว หมายความว่า *พระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้น หรือไม่ก็ตาม ลักษณะ ๓ อย่าง คือความที่สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ความที่สังขาร*

ทั้งปวงเป็นทุกข์ ความที่ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็มีอยู่แล้ว แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ ครั้นตรัสรู้แล้ว ก็ทรงแสดงเปิดเผย ทำให้ตื่นแก่พุทธบริษัท เมื่อพิจารณาดูความหมายแห่งธรรมนิยามแล้ว ความจริงก็เป็นเรื่องที่ไม่น่าพอใจอะไรเลย เรื่องไม่เที่ยง เรื่องเป็นทุกข์เรื่องไม่ใช่ตัวตน เป็นเรื่องล้วนแต่ไม่ดี แต่เหตุไฉนสมเด็จพระบรมศาสดา จึงได้สอนให้พิจารณาเรื่องที่ไม่ดีนั้น หาประโยชน์จากสิ่งที่ไม่ดี เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีสิ่งที่ประเสริฐ หรือเป็นการหาสิ่งที่ไม่เน่า ในของเน่าเป็นการหาสิ่งที่ไม่ตาย ในของที่ตาย นี่ควรเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้น สอนให้พิจารณาหาประโยชน์แม้จากสิ่งที่ไม่ดีให้กลายเป็นของดีขึ้นมาให้จงได้ อีกอย่างหนึ่ง *คำแทนลักษณะทั้ง ๓ ท่านใช้ว่า ธาตุบ้าง ธัมมัฏฐิตตาบ้าง ธัมมนิยามตาบ้าง ก็รวมความเป็นอันเดียวกัน แต่เฉพาะธัมมัฏฐิตตา บางทีก็เรียกว่าธัมมฐิติ คือความตั้งอยู่แห่งธรรม มีที่ใช้สับกันได้*

เช่นในสังยุตตนิกายนิทานวรรค สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงแสดงว่า ญาณในธัมมฐิติเกิดก่อน ญาณในนิพ-พานเกิดทีหลัง ธัมมัฏฐิติในที่นั้น ก็ทรงแก้อย่างเดียวกับลักษณะทั้ง ๓ จึงได้ความว่า ธัมมัฏฐิตตาก็ตาม ธัมมัฏฐิติก็ตาม เป็นคำใช้แทนกันได้ ต่างกันแต่โวหารไวยากรณ์เท่านั้น มีปัญหาว่าลักษณะทั้ง ๓ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงนั้น ทรงแสดงตามความเป็นจริง หรือว่าไม่จริง เมื่อพบว่า เป็นความจริงเช่นนี้ การที่มาพิจารณาความจริง แม้จะเป็นเรื่องไม่น่าพอใจ ที่คนมักเบือนหน้าหนี แต่ถ้าเราได้พิจารณาให้เขาใจแล้วจะเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ สมด้วยคำว่า อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา *เมื่อเห็นด้วยปัญญาตามความเป็นจริงแล้ว ต่อจากนั้นก็จะหน่ายในทุกข์ นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์* ฉะนี้.

พระพุทธศาสนาสอนให้หาประโยชน์ได้ แม้จากสิ่งซึ่งคนทั้งหลายพากันมองข้ามไป จึงแสดงว่าถ้าจะเปรียบวิชาทางโลก กับวิชาทางธรรมแล้ว วิชาทางโลกสอนให้มองแต่ประโยชน์บางอย่างของสิ่งทั้งหลายเท่าที่จะหาได้ หรือถ้าสอนให้เล่าเรียนศึกษา ก็สอนให้แต่เพียงอ่านหนังสือออก แต่วิชาทางธรรม สอนให้มองหาประโยชน์อย่างยวดยิ่งจากสิ่งทั้งปวงให้ได้ด้วย และถ้าเทียบวิชาทางโลกสอนให้อ่านหนังสือออก วิชาทางธรรมก็สอนให้อ่านสิ่งที่ไม่เป็นตัวหนังสือให้ออก หมายความว่า ตั้งแต่ตื่นเช้าขึ้นมา เราไม่ใช่ว่าจะพบแต่ตัวหนังสือเท่านั้น เราได้พบปะอารมณ์เหตุการณ์แวดล้อมนานาชนิด อารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่มีป้ายแขวนไว้ว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ไม่มีตัวหนังสือบอกไว้ว่าเป็นอารมณ์ที่ดีหรือร้าย แต่ทางพระพุทธศาสนา ก็สอนให้อ่านออกโดยไม่ต้องอาศัยหนังสืออยู่แล้ว การอ่านอารมณ์หรือสิ่งแวดล้อม ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ที่เรา

พบปะออกนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก และแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่มีที่สุดคือสอนให้บุคคลรู้จักหยุดความยุ่งยากทั้งปวงวิชาทางโลกสอนไปสอนไปก็เป็นไปเพื่อรบราฆ่าฟันกัน หรือบางทีอำนวยประโยชน์จริงแต่เป็นประโยชน์เฉพาะความสะดวกต่าง ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นไม่สามารถที่หลุดพ้นไปจากความทุกข์ แต่พระพุทธศาสนาสอนวิชาอันประเสริฐก็คือ สอนให้คนหลุดพ้นจากทุกข์ ใจความในธรรมนิยามสูตร ซึ่งท่านสั่งสอนไว้นั้น ทำให้พิจารณาได้ธรรมะหลายประการคือสิ่งต่าง ๆ ที่มีในโลกนี้ เมื่อจัดโดยประเภทแล้ว ก็มีมากมายหลายชนิด มีชื่อเรียกนับด้วยจำนวนพันจำนวนหมื่น แต่ถ้าพิจารณาในแง่แห่งธรรมนิยามคือทำนองธรรมแล้ว อาจมองเห็นสิ่งทั้งปวงซึ่งแม้จะผิดแผกกันนั้น ว่าเหมือนกันได้ ทั้งยังหาประโยชน์จากสิ่งนั้นได้ด้วย คือรู้จักจดลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ในส่วนที่เหมือนกัน ท่านจึงใช้คำว่าสามัญลักษณะ ลักษณะที่ทั่วไป

หรือเสมอกันของสิ่งทั้งปวง *คือความเป็นของไม่เที่ยง* ที่ท่านใช้ศัพท์ว่า *อนิจฺจตา* *ความเป็นของทนอยู่ไม่ได้* ท่านใช้ศัพท์ว่า *ทุกฺขตา* *ความเป็นของไม่เป็นแก่นสารตัวตน* ซึ่งท่านใช้ศัพท์ว่า *อนตฺตตา* ๒ ข้อแรกกล่าวถึงสังขารคือสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งปวง ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ส่วนข้อหลังกล่าวถึงธรรมทั้งปวง อันมีความหมายควบคุมถึง สังขารและวิสังขาร ว่าไม่ใช่ตัวตน

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ แม้ศาสดาที่สามารถ ได้รับยกย่องจากสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในอดีตกาล ก็ไม่สามารถสอนได้ครบถ้วน จะสอนได้ก็เพียงลักษณะที่ไม่เที่ยง ลักษณะที่เป็นทุกข์ แต่ไม่สามารถจะมองเห็นและสอนลักษณะที่ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนได้ สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสั่งสอนเพิ่มเติมอีกลักษณะ ๑ คือลักษณะที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เป็นการสั่งสอนปฏิวัติความคิดเห็นของคนตั้งแต่โบราณ ตลอดมาจนถึงสมัย

พุทธกาล คือคนในสมัยก่อนพุทธกาล และแม้ในสมัยพุทธกาลติดอยู่ในเรื่องตัวตนมาก เมื่อติดในเรื่องตัวตนแล้ว เรื่องเขา ๆ เรา ๆ ก็เกิดขึ้น เมื่อมีเขา มีเรามาก กิเลสที่พลอยผสมก็เกิดขึ้นตามมา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงชี้หลัก อนัตตา อันเป็นหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อถอนอัสมิมานะ ถอนอัตตานุทิฏฐิ และเป็นเหตุให้เกิดปัญญาตรัสรู้ของจริงได้.

ประโยชน์ที่จะพึงได้จากการพิจารณาลักษณะทั้ง ๓ นี้ จะเห็นได้ว่าผู้ที่จะทำงานใหญ่โตชิ้นสำคัญ ๆ มักจะมีความกังวลและมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะให้งานชิ้นนั้น ๆ สำเร็จสมความปรารถนา และความปรารถนายิ่งแรงกล้ามากเพียงใด ก็กลายเป็นตัณหามากเพียงนั้น ถ้าไม่สมปรารถนา ก็มีความเดือดร้อน มีความทุกข์ระทม หรือบางทีแม้ยังไม่ทันรู้ผลว่า จะสมความมุ่งหมายหรือไม่ ก็ถูกทุกข์กินเปล่าครอบงำเสียก่อนแล้ว แต่ถ้ามาพิจารณา

ลักษณะทั้ง ๓ นี้ ตามนัยที่สมเด็จพระบรมศาสดาประทานไว้ ก็จะเป็นคติเตือนใจว่า สิ่งทั้งปวงที่เรามุ่งหมายจะก่อสร้างขึ้นมานั้น ล้วนเป็น สังขตะ คือสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ก็สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นไม่ว่าชนิดใด ๆ ก็มี ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ถ้าจะทำการสิ่งใด ๆ ก็ทำไปตามหน้าที่ จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ไม่ทุกข์ไปล่วงหน้า หรือไม่สำเร็จก็ไม่พลาดหวัง เพราะไม่ได้หวังอะไรไว้ใหญ่โตก่อน อย่างนี้ก็มีความสุข สามารถหาประโยชน์จากหลักธรรม คือ ธรรมนิยามได้.

เรื่องนี้จะพิจารณาได้จากพระพุทธจริยา ตามที่ปรากฏในสังยุตตนิกายมหาวารวรรค คือเมื่อพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ คู่อัครสาวกนิพพานแล้ว พระองค์ทรงปรารภกะภิกษุทั้งหลายว่า คู่อัครสาวกนี้เป็นกำลังอันยิ่งใหญ่ ยากที่จะหาที่เปรียบได้ ขณะที่ยัง

ทรงชีวิตอยู่ อยู่ในที่ใด บริษัทของเราในทิศนั้น ย่อมไม่ว่างเปล่า แต่เมื่อสารีบุตร โมคคัลลานะ นิพพานแล้ว ก็เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่มีแก่นล้มลงผุพัง แต่เป็นที่น่าอัศจรรย์หนอ ตถาคตหาได้เศร้าโศกหรือคร่ำครวญไม่ พระพุทธภาษิตนี้ย่อมเป็นเครื่องเตือนใจได้อย่างดีว่า แม้เรื่องของพระพุทธศาสนาอันเป็นเรื่องใหญ่โตเป็นเรื่องที่จะช่วยสัตวโลกให้พ้นจากสังสารทุกข์ พระบรมศาสดาของเราทรงอุตส่าห์ประดิษฐานขึ้นด้วยการเสด็จจาริกไปในที่นั้น ๆ ทั้ง ๆ ที่ความเจริญในอดีต-กาลยังไม่เหมือนอย่างสมัยนี้ จะไปในที่ใดก็ต้องดำเนินไปด้วยพระบาท พระพุทธศาสนาที่ทรงอุตส่าห์ประดิษฐานขึ้นนี้ พระองค์ก็ทรงทำตามหน้าที่ แต่ไม่ได้ทรงเป็นทุกข์หรือแบกไว้เสียจนมีความหนักอกหนักใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นตัวอย่างอันดีแก่พุทธบริษัทผู้จะทำการใดๆก็ตาม ถ้าพิจารณาเห็นหลักธรรม ๓ ประการนี้แล้ว ก็จะทำการ

นั้น ๆ ตามหน้าที่ ทำให้ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ ถ้าไม่สำเร็จก็ไม่พลาดหวัง และไม่เศร้าโศกเสียใจ

แต่ธรรมนิยามไม่ได้ให้ประโยชน์เพียงเท่านี้ ยังให้ประโยชน์ในธรรมปฏิบัติชั้นสูงที่ให้บุคคลเป็นอยู่ได้ในวันหนึ่ง ๆ อย่างผาสุก เพราะมารู้เท่าตามอารมณ์ทั้งปวง ตามเป็นจริง ไม่ยึดถือหรือลืมตัว ต่างว่าจะมีความยึดถืออยู่บ้าง ก็จะได้พยายามบันเทาให้เบาบางลง เมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมนิยามหรือทำนองแห่งธรรม อันได้แก่ลักษณะ ๓ ประการ จึงมีความหมายสำคัญ สำหรับพุทธบริษัท สิ่งทั้งปวงย่อมบอกลักษณะของมันอยู่ในตัว แต่ใครจะเห็นหรือไม่ ก็แล้วแต่ปัญญาของใคร ใครมีปัญญาน้อย ก็เห็นได้แต่เพียงเล็กน้อย มีปัญญาปานกลาง ก็เห็นได้แต่เพียงปานกลาง มีปัญญาสูงก็เห็นได้ในชั้นอุดม เพียงใบไม้ใบเดียวเห็นกันได้หลาย ๆ อย่าง แต่พระพุทธเจ้า ทรงเห็นใบไม้แล้วสอนคนด้วยเรื่องนั้นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้

ดังที่ทรงสั่งสอนภิกษุบ่อย ๆ ถึงเรื่องที่ประสบพบปะ ดังพยับแดดและฟองน้ำเป็นต้น *ความจริงพยับแดดและฟองน้ำ ถ้าจะว่าไปก็เป็นเรื่องไม่มีสาระอะไร แต่พระศาสดาทรงเห็นอย่างผู้ทรงปัญญาชั้นสูงสุด จึงได้ชี้ให้เห็นและถือเอาประโยชน์คือการตรัสรู้แม้จากสิ่งที่ไม่มีสาระอะไรนั้นได้* ในอดีตกาล มีศาสดาต่าง ๆ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ทรงยกย่องถึง ๗ คน ว่าแสดงธรรมที่ใช้ได้ เช่นอรกศาสดา ในสมัยอรกศาสดานั้น คนมีอายุยืนกว่านี้ แต่อรกศาสดาก็ยังสอนให้คนเหล่านั้นไม่ประมาท มาปัจจุบัน คือสมัยแห่งสมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย คนมีอายุอย่างมากเพียง ๑๐๐ ปี แล้วก็ทรงคำนวณให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า อายุ ๑ ร้อยปีนี้ ถ้าจะคิดเป็นเดือน ก็ ๑,๒๐๐ เดือน และถ้าจะคิดเป็นปักษ์ ก็ ๒,๔๐๐ ปักษ์ ทรงคิดให้ฟังว่า ร้อยปีนี้เป็นกี่วันและวันหนึ่งเรากินข้าวกี่มื้อ รวมทั้งสิ้นถ้าเรามีอายุถึงร้อยปี

เราจะต้องกินข้าวกี่มื้อ และระหว่างมื้อเหล่านั้น เราอดอาหารเสีย เพราะเหตุไม่สบายบ้าง โกรธขึ้นมาแล้วกินอาหารไม่ลงบ้าง หรือมีเหตุอื่นแทรกแซงบ้างตลอดจนรักษาอุโบสถอดอาหารบ้าง ทรงคำนวณให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราคิดให้เธอฟังแล้ว ถ้าคนมีอายุร้อยปี จะมีอายุเป็นกี่เดือน กี่ปักษ์กี่ราตรี แล้วจะต้องกินข้าวกี่มื้อ โน่นโคนไม้ โน่นเรือนว่างเปล่า ท่านทั้งหลาย จงเพ่ง ท่านทั้งหลายอย่าประมาท นี่ก็แปลว่า ได้ทรงชี้วิธีปฏิบัติให้ถึงที่สุดทุกข์ไว้ เป็นหลักสำคัญ เมื่อพระพุทธศาสนาสั่งสอนล้วนแต่ไปลงหลักสำคัญที่จะให้พ้นจากทุกข์ได้เช่นนี้จึงเห็นได้ว่า *ธรรมทั้ง ๓ ประการที่ได้นามว่าธรรมนิยามนี้ เป็นธรรมที่แม้ในเนื้อหา จะไม่มีดีอะไรในตัว แต่ถ้าเราใช้ปัญญาพิจารณาแล้วก็เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง สามารถทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้.*

๑๐

จงหัดเป็นผู้ให้ อย่าหัดเป็นผู้ขอ

"นี้เป็นทฤษฎีใหม่ แต่ก็มีมาแล้วในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงใหม่แต่ชื่อเรื่อง เหตุผลในเรื่องนี้มีอย่างไรจึงจะทำให้รู้สึกว่า เป็นทฤษฎีที่มุ่งให้คนเป็นเศรษฐีทั้งโลก"

ถ้าตรวจดูธรรมะทางพระพุทธศาสนาเรื่องการขอ ๆ ให้ ๆ แล้ว จะเก็บใจความได้อย่างหนึ่งว่า " *จงหัดเป็นผู้ให้ อย่าหัดเป็นผู้ขอ* " คำว่า จงหัดเป็นผู้ให้ *หมายถึงหัดเป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น* ส่วนที่ว่า *อย่าหัดเป็นผู้ขอ* นั้น *หมายถึงให้รู้จักทำตนให้เป็นที่พึ่งของตน ให้รู้จักช่วยเหลือตน หมั่น*

ทำคุณงามความดี ส่งฐานะของตนให้สูงขึ้นจนไม่ต้องเที่ยวหาที่พึ่งหรือผู้ช่วยเหลือที่ไหนอีก เพราะตนช่วยตนได้อยู่แล้ว และผู้ที่ทำความดีเช่นนั้น ต่างว่าเป็นผู้น้อยและมีผู้ใหญ่เมตตาสงเคราะห์อนุเคราะห์ ก็ยังชื่อว่าอาศัยความดีของตนทำตนให้มีที่พึ่ง.

ผู้มีใจมากด้วยเมตตากรุณาบางท่าน เกือบจะยังเวลาให้สิ้นไปด้วยการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น คอยสอดส่องว่าตนจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อให้ปันอย่างไรได้บ้าง ผู้เช่นนี้ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ดีแล้ว จึงมีเวลาและฐานะที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ความสุขของท่านอยู่ที่การบำเพ็ญประโยชน์ แต่ลองย้อนมาพูดถึงบุคคลผู้ได้รับการช่วยเหลือกันดูบ้าง การที่มีคนเมตตากรุณาให้ปันวัตถุสิ่งของก็ดี ให้ความช่วยเหลืออื่น ๆ ก็ดี เป็นการดีที่จะเตือนให้ผู้นั้นทำตนให้มีความดีสมที่เขาจะอุปการะ และเตือนให้ผู้นั้นเพียรพยายามทำความดียิ่งขึ้น เพื่อส่งฐานะของตนให้สูงขึ้น จะได้ไม่ต้อง

อาศัยผู้อื่น จะได้ช่วยเหลือผู้อื่นได้บ้าง. แต่บางคนไม่เช่นนั้น เมื่อเห็นเป็นโอกาสที่มีผู้ช่วยเหลืออุปการะตนอันเป็นที่ได้ ก็จะฉวยโอกาสขอสิ่งนั้นสิ่งนี้บ้าง พูดเลียบเคียงให้เข้าให้บ้าง สุดแต่ให้ได้เป็นแล้วกัน.

ในทางหนึ่ง บุคคลควรเคารพในวัตถุและความช่วยเหลือที่ผู้อื่นให้ ไม่พึงดูหมิ่นอุปการคุณแม้น้อยของใคร ๆ แต่ทั้งนี้ไม่หมายความว่า ให้เป็นคนมักได้ของ ๆ ผู้อื่น หรือบำเพ็ญตนเป็นผู้ขอจนเขาเบื่อหน่าย. *กล่าวในฝ่ายบรรพชิต แม้ภิกษุสามเณรจะอาศัยชาวโลกเป็นอยู่ เนื่องจากภิกษุสามเณร เว้นจากการประกอบอาชีพอย่างคฤหัสถ์ มุ่งบำเพ็ญหน้าที่ของผู้สงบอย่างเดียว ภิกษุสามเณรก็มีหน้าที่เป็นผู้ให้เหมือนกัน คือให้คำแนะนำสั่งสอน ชี้ทางผิดชอบสุขทุกข์แก่ชาวโลก. และในการอาศัยชาวโลกนั้นเล่า บรรพชิตย่อมรับบิณฑบาตจากผู้ที่มีศรัทธาให้เองไม่ใช่ไปพูดขอหรือแค่นได้, ทั้งยังมีพระพุทธบัญญัติ*

ห้ามมิให้ภิกษุเที่ยวขอจีวรบิณฑบาตเป็นต้น จากผู้ที่มิใช่ญาติ และมิได้ปวารณาคือกล่าวอนุญาตไว้ให้ขอได้ แม้ผู้ที่กล่าวอนุญาตไว้ให้ขอเล่า ถ้าอนุญาตจำกัดกาลก็ขอได้ภายในกำหนดนั้นเท่านั้น การขอความช่วยเหลือ ให้ขอเมื่อจำเป็นจริง ๆ เช่นเมื่อโจรแย่งชิงจีวรไป หรือจีวรหาย และแม้ชาวบ้านเขากล่าวอนุญาตให้นำจีวรเป็นอันมากไปได้ตามต้องการแล้ว ก็พึงยินดีนำไปได้เพียงจำนวนจำกัด เช่นหาย ๓ ผืน ยินดีเพียง ๒ ผืน หาย ๒ ผืน ยินดีเพียงผืนเดียว ทั้งนี้เพื่อให้ประพฤติพอดีในการรับ อย่าให้เป็นผู้โลภจนเขาเบื่อ เรื่องเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระศาสดาทรงพยายามมิให้บรรพชิตหัดเป็นผู้ขอหรือรบกวนชาวบ้าน ในเมื่อไม่จำเป็นจริง ๆ.

พระเถระในครั้งพุทธกาล ได้ทำเป็นตัวอย่างไว้เป็นอันมาก ในการทำตนให้เป็นผู้เลี้ยงง่ายไม่รบกวนชาวบ้าน เช่นพระมหากัสสปถือ

ธุดงควัตรหลายอย่าง เป็นต้นว่าใช้จีวรเพียง ๓ ผืน และเฉพาะผ้าที่เก็บปะติดปะต่อจากที่นั้น ๆ เท่าที่จะหาได้ (ไม่ใช้ผ้าที่ขอใคร) ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ไม่เข้าไปฉันประจำในบ้านใคร ซึ่งเป็นการติดหรือคลุกคลีกับสกุล แม้พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้ผ่อนการถือลงมาบ้าง เพราะทรงเห็นว่าพระมหากัสสปแก่แล้ว ท่านก็อ้างว่าต้องการทำให้เป็นตัวอย่างแก่ภิกษุรุ่นหลัง ซึ่งพระศาสดาก็ได้ประทานสาธุการ.

คราวหนึ่งพระสารีบุตร อาพาธเป็นโรคลมในท้อง ได้รับทุกขเวทนาอย่างหนัก พระมหาโมคคัลลานะไปเยี่ยมถามว่า เคยฉันยาอะไรหาย ท่านเล่าว่าเมื่อยังไม่บวช ถ้าโรคเช่นนี้เกิดขึ้น มารดาเคยปรุงเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ทำข้าวมธุปายาสที่ไม่เจือ (คือผสมนมสดลวน ๆ แทนน้ำ) ให้บริโภคแล้วก็หาย ความข้อนี้รู้ไปถึงชาวบ้านด้วยเหตุอย่างใดอย่าง

หนึ่ง เขาจึงปรุงเนยใส่เป็นต้นไว้ให้แล้วถวายมาแก่พระมหาโมคคัลลานะ พระสารีบุตรสอบสวนได้ความว่าเขารู้เพราะท่านเปล่งวาจาเล่าแก่พระมหาโมคคัลลานะ ไม่ใช่เขาทำให้เองก็คว่ำบาตรที่ใส่ข้าวปายาสนั้นเสียไม่ยอมฉัน เปล่งอุทานว่าจะยอมให้ไส้ขาดตายเพราะทุกขเวทนาดีกว่าจะบริโภควัตถุซึ่งตนรังเกียจว่า ได้มาด้วยอาการไม่บริสุทธิ์ จะทำใจให้สบายในการไม่ละเมิดพระพุทธ-บัญญัติดีกว่าเป็นอยู่อย่างทำอเนสนา (การแสวงหาอันไม่สมควร) และเป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า ด้วยอำนาจความตั้งใจดีนั้นโรคนั้นก็หายไปทันทีและไม่กลับเกิดขึ้นอีก.

เรื่องเหล่านี้จะเห็นได้ว่าพระเถระเหล่านั้น ท่านทำไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้ตระหนักกันในข้อที่อย่าหัดเป็นผู้ขอนั้นเอง คราวนี้ลองกลับมาพูดถึง *ในฝ่ายคฤหัสถ์บ้าง เรื่องนี้คิดดูก็น่าเป็นปัญหา คือเมื่อสอนว่าอย่าหัดเป็นผู้ขอแล้ว ทำไมจึงจะต้องสอนให้หัดเป็นผู้ให้ด้วย ก็เมื่อทุก ๆ คนไม่เป็นผู้ขอแล้ว เราจะหัด*

เป็นผู้ให้เอาอะไรกัน มิเป็นการหัดขาดทุนหรือ ขอตอบว่า ในการสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นนั้น ถ้าเพ่งกำไรขาดทุนแล้วก็ไม่ใช่คติแห่งพระพุทธ-ศาสนา ท่านเห็นว่าอะไรเป็นความดี ท่านจงทำสิ่งนั้น เพราะเห็นแก่ความดี อย่าทำเพราะแฝงความเห็นแก่ตัวไว้เบื้องหลัง นั่นแหละเป็นกำไรของท่านแล้ว และกำไรคือความดีอันบริสุทธิ์เท่านั้นย่อมจะมีผลดียิ่งกว่าความดีที่ปลอม ๆ.

การหัดเป็นผู้ให้ คือหัดให้เป็นเศรษฐี การสอนให้คนทั้งโลกเป็นผู้ให้ คือสอนให้คนทั้งโลกเป็นเศรษฐี โดยประการตรงกันข้าม การหัดเป็นผู้ขอ คือหัดเป็นยาจกเข็ญใจ การสอนให้คนทั้งโลกเป็นผู้ขอ คือสอนให้คนทั้งโลกเป็นยาจกเข็ญใจ.

ลองคิดดูง่าย ๆ ถึงตัวท่านเอง ท่านจะให้อะไรใคร แสดงว่าท่านมีสิ่งนั้นแล้ว ท่านขออะไรใครแสดงว่า

ท่านยังขาดสิ่งนั้น หรือที่มีอยู่แล้วยังไม่สมใจท่าน ผู้ให้เป็นผู้มี ผู้ขอเป็นผู้ขาด การหัดเป็นผู้มีกับผู้ขาดนั้นใครจะดีกว่ากัน ถ้าท่านหัดเป็นผู้ให้ ท่านจะต้องทำตัวของท่านให้มี ให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ ให้มีฐานะจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นได้ เมื่อท่านยังตกต่ำอยู่ก็จะได้พยายามทำความดีทำมาหากินส่งเสริมฐานะของตนให้สูงขึ้น ให้ถึงขนาดเป็นผู้พึ่งตัวเองได้ ให้ผู้อื่นพึ่งได้ ดังนี้ก็แปลว่า การที่ท่านหัดจะเป็นผู้ให้เขานั้นท่านจะต้องก่อร่างสร้างตนให้เจริญรุ่งเรืองนั่นเอง ถ้าคนทั้งโลกคิดแต่จะเป็นผู้ให้ ก็คือคนทั้งโลกคิดทำตนให้รุ่งเรือง ไม่คิดเกาะใครกิน ไม่คิดงอมืองอเท้าพึ่งผู้อื่น ต่างว่าจะมีใครตกทุกข์ได้ยากขาดแคลนต้องการความช่วยเหลือ เมื่อผู้ตั้งตัวได้มีมาก ผู้คิดแต่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นมีมาก ก็จะร่วมกันช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากนั้นอย่างเต็มที่ ถ้าทั่วโลกเต็มไปด้วยผู้คิดพึ่งผู้อื่น คิดแต่จะขอไม่คิดให้ โลกก็จะเต็มไปด้วยคนตก

ทุกข์ได้ยาก ใครจะช่วยเหลือใครไหว เพราะตัวเอง ก็ยังไม่คิดช่วยตัว คิดแต่จะให้ผู้อื่นเขาช่วยทั้งนั้น โลกจะแห้งแล้งน่าสังเวชเพียงไร.

นี่แหละผู้เขียนเห็นว่าการสอนเรื่องหัดเป็นผู้ให้นั้น คือสอนให้เกิดเศรษฐีทั่วโลก ขอให้ท่านที่เกลียดเรื่องทานจงเห็นคุณของพระ-พุทธศาสนาเถิด ถ้าพระพุทธศาสนาไม่สอนเรื่องทาน เรื่องให้คนรู้จักทำตัวให้เป็นหลักฐานจนมีโอกาสให้ความช่วยเหลือผู้อื่น กลับสอนแต่ให้เป็นผู้คิดพึ่งผู้อื่นแล้ว จะเป็นการสอนคนให้คิดแต่จะเป็นยาจกเข็ญใจทั้งนั้น การสอนเรื่องทานคือสอนให้คนคิดตั้งตัวเช่นนี้ ในโอกาสนี้เราจึงควรพิจารณากันให้ซาบซึ้งถึงคำขวัญที่ว่า

"จงหัดเป็นผู้ให้ อย่าหัดเป็นผู้ขอ"

๑๑

จงทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี

"การทำความดีโดยไม่ติดลูกคิดค้ากำไรจากบุคคลที่เราเกี่ยวข้องด้วย เป็นการทำด้วยบริสุทธิ์ใจนั้น เป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างไร?"

กล่าวตามความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฤดูกาลเข้าพรรษา นับว่าเป็นระยะกาลอันสำคัญยิ่งในรอบขวบปีหนึ่ง ที่จะพึงถือเป็นโอกาสบำเพ็ญศีลทานการกุศลต่าง ๆ ตามสามารถ ทั้งในฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์.

เมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญศีลทานการกุศล และ

คุณความดีอื่น ๆ ก็ทำให้ได้มีโอกาสพิจารณาถึงจริยาในเรื่องนี้ของพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นพระศาสดาของเรา

ผู้เขียนเลื่อมใสในข้อความบทหนึ่ง ในหนังสือพุทธคุณกถาอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวถึงคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคว่า

"อนึ่ง เนื่องด้วยการถือชาติ คนทั้งหลายย่อมมีปรกติเห็นแก่ตัว จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ตัวต้องได้ประโยชน์ด้วยจึงจะทำ อัธยาศัยนี้ติดมาในสันดาน แม้แห่งคนถือพระพุทธศาสนา ทำบุญให้ทาน ยังปรารถนาจะได้สมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงชักนำให้ละความเห็นแก่ตัว และให้ตั้งใจทำ มุ่งความสมควรเป็นใหญ่ ด้วยทรงติการทำด้วยอัตตาธิปไตย ยกตนเป็นใหญ่ และโลกาธิปไตย เพ่งโลกเป็นใหญ่

และทรงสรรเสริญธรรมาธิปไตย มุ่งธรรมเป็นใหญ่.

จากข้อความข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่า *พระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนให้บุคคลทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี คือเพ่งความถูกความควรเป็นสำคัญ ไม่ใช่แฝงความเห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่ความนิยมของผู้อื่นไว้เบื้องหลัง* และการสั่งสอนเช่นนั้นก็เป็นอันแสดงจริยาของพระองค์ผู้ทรงเป็นผู้นำในการบำเพ็ญคุณงามความดีเช่นนั้นด้วย.

คำที่พระองค์ตรัสยืนยันเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ของพระองค์แก่ภิกษุทั้งหลายดังต่อไปนี้ ย่อมแสดงให้เห็นความประพฤติเป็นธรรมาธิปไตยของพระองค์อยู่แล้ว คือ

"ภิกษุทั้งหลาย! พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อเรียกร้องให้คนมานับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์ลาภสักการะและ

ความสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิ และแก้ลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้ใครรู้จักตัวว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้เราประพฤติเพื่อสังวระ ความสำรวม เพื่อปหานะ ความละสิ่งที่ชั่ว เพื่อ วิราคะ ความหายกำหนัดยินดี และเพื่อนิโรธะ ความดับทุกข์."

มีเหตุผลอยู่หลายประการ ซึ่งสนับสนุนให้ผู้พิจารณารอบคอบ ยกการทำความดีเพราะเห็นแก่ความดีขึ้นเป็นหลักธรรมประจำใจของตน ทั้งทางโลกและทางธรรม.

๑. *ผู้เห็นแก่ตัว ย่อมเลือกทำความดีเฉพาะที่เห็นว่าจะคุ้มค่ากับประโยชน์ของตัวที่เสียไป* เทียบได้กับพ่อค้าผู้คิดลูกคิดทางได้ทางเสียไว้เสร็จแล้ว ผู้เช่นนี้ จะคบกับใครก็จะต้องเลือกคบเฉพาะผู้ที่ตนจะได้เปรียบ แม้จะทำบุญทำทานหรือสงเคราะห์อนุเคราะห์ใคร ก็ต้องคิดหวังผลได้ตั้งร้อยตั้งพันเท่าของทุนเดิม

ความดีอื่นใดที่เหมาะและสมควรทำ ถ้าตนไม่มีส่วนได้กำไร ก็เป็นอันงดเว้น ไม่ทำความดีนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาย่อมเป็นผู้ที่แน่นอนว่า อาจจะทำชั่วเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนได้ง่ายที่สุด เพราะข้อมุ่งหมายของเขานั้น มิใช่อยู่ที่ความดีหรือความชั่ว หากอยู่ที่ประโยชน์อันตนจะพึงได้เป็นข้อใหญ่ แม้จะมีสุภาษิตเป็นอันมากสนับสนุนให้เห็นว่า เกิดมาต้องรักตนทำประโยชน์และคุณงามความดีให้แก่ตนก็จริง แต่สุภาษิตเหล่านั้นก็มิได้ตั้งความหมายไปในทางให้หลงตนเลย คงสอนให้เพ่งเล็งไปในแง่แห่งคุณงามความดีเป็นส่วนใหญ่ เพราะเมื่อถือคุณงามความดีเป็นสำคัญแล้ว ก็ชื่อว่ารักตนอยู่เอง ส่วนการหลงตน ทำอะไรยกตนขึ้นเป็นประมาณไม่เพ่งเล็งถึงความเหมาะสม ความถูกต้อง ก็อาจเป็นไปได้ ที่ความหลงตนนั้น จะชักนำให้ผู้นั้นประสบความเดือดร้อนได้ เมื่อทำการที่ไม่ชอบไม่ควรลงไปแล้ว แม้อ้างว่ารักตน ก็ไม่ชื่อว่ารักตามโวหารทางศาสนา.

ผู้ถือความเห็นแก่ตนเป็นเกณฑ์ แม้จะทำความดีเพียงไร ก็ไม่พ้นความลำเอียง ไม่พ้นการแฝงความเห็นแก่ตนไว้เบื้องหลังแห่งการทำความดีนั้น ต่างว่าเราจะยอมรับกันทั่วๆไปว่า การทำความดีนั้นดีแน่ แต่ถ้าเป็นการทำอย่างแฝงความเห็นแก่ตัวไว้เบื้องหลังแล้ว เราก็คงไม่ค่อยไว้วางใจในการทำของผู้นั้นนัก สมมติว่าเขา จะทำความดีต่อเรา เราก็คงอดคิดไม่ได้ว่า นี่จะเดินนโยบายกับเราในรูปไหน หรือว่า ผู้นี้ได้ถูกคิดในเรื่องผลประโยชน์ของเขามาเสร็จแล้ว จึงมาทำความดีต่อเรา.

๒. *ผู้ถือคนอื่นเป็นประมาณ* ย่อมเลือกทำความดีเพียงให้คนอื่นรู้เห็น แม้ใครไม่รู้เห็นก็ต้องเที่ยวอวดอ้าง จนกว่าจะนึกว่า เขารู้เห็นแล้ว ผู้เช่นนี้ นอกจากชอบมีหน้ามีตาในเรื่องทำความดีแล้ว ย่อมมีปรกติปิดบังความดีของผู้อื่น และชอบให้ผู้อื่นเข้าใจว่า สิ่งนั้นสิ่งนี้อันนับว่าเป็นงานชิ้น

สำคัญนั้น ๆ สำเร็จเพราะตนเป็นผู้ทำ ทั้งที่ตนมิได้ทำอะไรเลย บุคคลผู้มีปัญหาเรื่องต่อหน้าและลับหน้าอันไม่เสมอต้นเสมอปลาย ไม่เป็นตาทีบุคคล คือไม่เป็นผู้คงที่ ได้แก่บุคคลประเภทที่ถือผู้อื่นเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า โลกาธิปไตย ในชั้นอรรถกถา มีเรื่องเล่าถึงนักบวชในประเทศอินเดียบางท่าน ที่ชอบทำท่าเป็นนั่งเข้าฌานตามโคนต้นไม้ใกล้หนทางที่มีคนเดินผ่านไปมา คนจะได้สำคัญว่าผู้นี้วิเศษบ้าง เล่าถึงนักบวชที่อาศัยอยู่ตามศาลสถาน แล้วทำเป็นจับไม้กวาดเที่ยวปัดกวาดบริเวณ ๒-๓ แกรก เมื่อมีผู้มานมัสการปูชนียวัตถุ ณ ที่นั้นเพื่อให้เขาเห็นว่า เธอเอาใจใส่ทำความสะอาดบ้าง นึกให้ใกล้เข้ามาถึงเรื่องที่เราเคยพบเคยผ่าน เด็กบางคนมีท่าว่าจะเป็นเด็กดี แต่พอลับหน้าผู้ใหญ่กลับตรงกันข้าม หรือผู้ใหญ่บางคนที่ทำอะไรชนิดไม่ยอม "ปิดทองหลังพระ" เราก็คงเคยพบเป็นอันมาก มองให้ใกล้เข้ามายิ่งกว่านั้น คือตัวเราเอง

เราน่าจะได้ตรวจตราดูกันบ้างว่ามีบางขณะบ้างหรือไม่ที่เราเคลิ้ม ๆ ไปในทางทำความดี เพียงเพื่อให้ผู้อื่นรู้เห็นเป็นประมาณ ไม่ใช่ทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี ถ้าตรวจพบว่า บางคราวเรามีเช่นนั้นบ้าง ก็จะได้ถือเป็นโอกาสทำความเข้าใจกับตนเองให้เป็นที่ตระหนักว่า การทำความดีเพียงเพื่อให้ผู้อื่นรู้เห็นนั้น เป็นการแฝงความทะเยอทะยานในชื่อเสียงเกียรติยศไว้เบื้องหลัง ยังไม่ใช่ความดีที่พระศาสดาของเราตรัสสั่งสอนไว้ ทำอย่างไรเราจะปรับปรุงตัวเองให้เป็นคนไม่มีปัญหาเรื่องต่อหน้าลับหน้าได้ เราเห็นว่าสิ่งใดเป็นความดี และเหมาะสมที่เราจะพึงทำ หรือเห็นว่าสิ่งใดเป็นความชั่วสมควรเว้นแล้ว ก็ขอให้เราทำและเว้นกันโดยไม่เลือกขณะที่จะมีคนรู้เห็นชมเชยหรือไม่นั้นเถิด.

๓. *ผู้จะทำความดีเพราะเห็นแก่ความดีอันเป็นธรรมาธิปไตยที่นับว่าดีเลิศได้ จำเป็นจะต้องรู้จักคุณค่าหน้าตา ตลอดจนเหตุผลในการทำความ*

ดีนั้นก่อน จึงจะทำความดี เพราะเห็นแก่ความดี ได้อย่างสนิธใจ เป็นธรรมดาที่บุคคลผู้ไม่รู้เหตุผล และคุณค่าหน้าตาของความดีแล้วจะเกิดความพอใจนิยมยินดีในความดีนั้นให้ถูกทางไม่ได้อยู่เอง.

กล่าวในทางโลก ผู้จะปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบแบบแผนหรือคำชักชวนใด ๆ อันมีเหตุผลของรัฐบาล ถ้าถือความเห็นแก่ตัวเป็นใหญ่ ก็จะเลือกทำแต่สิ่งที่ตนเห็นว่า ไม่เสียประโยชน์ส่วนตัว ถ้าเห็นว่าเสียความสะดวกหรือประโยชน์อื่น ๆ ของตน แม้จะเป็นประโยชน์ส่วนรวม ก็บ่นว่าคัดค้าน ถ้าถือผู้อื่นเป็นใหญ่ ก็จะปฏิบัติตามแต่เวลามีผู้รู้เห็น เวลาอื่นละเมิด แต่เมื่อใดผู้นั้นได้พิจารณาเห็นเหตุผล รู้คุณค่าของกฎหมายและระเบียบแบบแผนนั้น ๆ ด้วยใจเองแล้ว เมื่อนั้นก็จะปฏิบัติด้วยความสมัครใจของตน ไม่ต้องมีใครบังคับเป็นการทำดีเพราะเห็นแก่ความดีแท้ ผู้เช่นนี้ย่อมทำดีทั้งในที่ต่อหน้าและลับหน้า

กล่าวในทางธรรม ภิกษุผู้จะประพฤติปฏิบัติพระวินัยถ้าถือตนเป็นใหญ่ ย่อมหาทางหลีกเลี่ยงพระ-วินัย หรือเหนี่ยวรั้งพระวินัยให้ย่อหย่อนลงมาหาความสะดวกของตน ด้วยการแปลความหมายแห่งพระ-บัญญัตินั้น ๆ ให้ผิดไปจากเดิม ถ้าถือผู้อื่นเป็นใหญ่ ก็จะทำเป็นเคร่งครัดพอให้เขาชม ถ้าไม่มีใครรู้เห็นก็ไม่เคร่ง แต่เมื่อใดภิกษุนั้นพิจารณาเห็นเหตุผลและคุณค่าของพระวินัยด้วยใจของตนเองแล้วประพฤติปฏิบัติตามด้วยความตั้งใจและเต็มใจปฏิบัติ เมื่อนั้น เธอย่อมชื่อว่าทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี มีแต่จะเชิดชูเกียรติแห่งพระศาสนา ให้สมเป็นสวากขาตธรรม หรืออุบาสกอุบาสิกา คฤหัสถ์บรรพชิต ที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะตามพระพุทธโอวาท ถ้าได้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและคุณค่าของธรรมะนั้น ๆ แล้ว ก็จะปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ไม่ต้องมีผู้อื่นวอนเชื้อเชิญให้ปฏิบัติ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรง

เห็นความสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาด้วยการชี้แจงให้บุคคลเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ให้อาจตรองตามแล้วเห็นจริงได้ เพื่อผู้ฟังนั้น ๆ จะได้ปฏิบัติตามด้วยความสมัครใจและเต็มใจ ในธรรมที่ตนได้พิจารณาเห็นแล้วนั้น ๆ นี้คือแนวทางที่จะให้ "ทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี" อันเป็นอุดมคติที่ทางพระพุทธศาสนาได้เห็นความสำคัญและปลูกฝังให้เกิดมีแก่พุทธศาสนิก-ชนทั่วไป.

ในโอกาสที่วันเข้าพรรษาผ่านมาถึงนี้ ถ้าเราจะตั้งปณิธานเพื่อบำเพ็ญความดีใด ๆ เป็นปฏิบัติ-บูชาต่อพระศาสดาแล้ว ขอให้เราช่วยกันเผย-แผ่คำขวัญที่ว่า จงทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี นี้ ให้แพร่หลายไป เป็นหลักแห่งจิตใจของพวกเราเพื่อจะได้ทำความดีนั้น ๆ ตามแนวธรรมาธิปไตย ดังได้กล่าวมาแล้วเถิด.

๑๒

การสงเคราะห์ อนุเคราะห์

"เมื่อเราจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ใครสักคนหนึ่ง ถ้าเรายึดหลักทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี เราจะควรปฏิบัติอย่างไร ?"

เมื่อได้นำเรื่อง *"จงทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี"* มาตรองต่อไปอีก ก็ทำให้เกิดความคิดเรื่อง *การสงเคราะห์อนุเคราะห์* อันเป็นหลักธรรมที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่สัตวโลก อีกเรื่องหนึ่ง และคิดว่า ถ้าเราได้ช่วยกันเผยแผ่หลักธรรมข้อนี้ ตามแนวที่จะเล่าสู่กันฟังแล้ว จะเท่ากับเราช่วยกันหาทายาทผู้รับหน้าที่สงเคราะห์อนุเคราะห์ต่อๆ กันไปได้อย่างกว้างขวางไม่มีที่สิ้นสุด และพร้อมกันนั้น ความร่มเย็นเป็นสุข

ก็จะแผ่ทั่วไปเท่าที่การสงเคราะห์อนุเคราะห์ ตามหลักจงทำความดีเพราะเห็นแก่ความดีนี้จะแพร่หลายได้เพียงไร.

ถ้าท่านจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ใครสักผู้หนึ่ง ท่านควรจะซ้อมความเข้าใจกับตนเองก่อนว่า เราจะไม่ทำด้วยการคิดลูกคิด หวังให้ผู้นี้ตอบแทนเราจนสาสมหรือมากกว่าที่เราช่วยเหลือเขา เพราะถ้าท่านคิดหวังกำไรหรือค้ากำไรจากการช่วยเหลือผู้อื่นแล้ว ท่านก็จะไม่ชื่อว่าทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี ไม่ได้ทำเพราะมีเมตตากรุณาอันเป็นธรรมะที่ดีงามของมนุษย์.

ถ้าท่านได้สงเคราะห์อนุเคราะห์ใครสักผู้หนึ่ง เมื่อมีโอกาส ท่านควรจะสั่งเขาว่า *เขาไม่จำเป็นต้องคิดให้เป็นบุญคุณอะไรนัก และไม่จำต้องตอบแทนคุณ หรือใช้หนี้บุญคุณอย่างที่เขาทำ ๆ กัน ถ้าเขาจะคิดว่าเป็นบุญคุณแล้ว ก็ขอให้เขาตอบ*

แทนคุณท่านด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นต่อไปอีก ในเมื่อเขาอยู่ในฐานะจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้ตกทุกข์อื่น ๆ ได้ เมื่อเห็นผู้ใดได้รับทุกข์ร้อนอดอยากขาดแคลน ถ้าอาจช่วยได้ขอให้ช่วยเขาทันที และจงสั่งผู้ได้รับการช่วยเหลือนั้นๆ ให้ตอบแทนบุญคุณด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นต่อ ๆ ไปอีก เมื่อเขาช่วยใครได้ก็จงสั่งต่อๆ ไป ให้ผู้นั้นถือเอาการสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นอีกเป็นการตอบแทนบุญคุณ.

ตามแนวคิดที่ว่านี้ ท่านจะเห็นเป็นอย่างไร. เราจะได้ผู้ช่วยเผยแผ่หลักธรรมอันเนื่องด้วยเมตตากรุณานี้ไม่มีที่สุดมิใช่หรือ. *สมมติว่าท่านช่วยเหลือคนได้ร้อยคน และสั่งให้คนเหล่านั้นตอบแทนท่านด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นต่อไปอีก ถ้าคนทั้งร้อยคนนั้นรู้สึกซาบซึ้งในคุณความดีของท่าน ที่ทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี แล้วเลื่อมใสในการที่จะปฏิบัติตามคำของท่าน เมื่อเขามีโอกาสมีฐานะจะช่วยเหลือคนอื่นได้*

เขาก็ช่วยเหลือต่อ ๆ ไปอีกแล้ว สั่งบุคคลเหล่านั้นอย่างที่ท่านสั่งแก่เขา คือสั่งให้ถือการช่วยเหลือผู้อื่นอีกต่อไปเป็นการตอบแทนบุญคุณดังนี้ ทายาทแห่งเมตตากรุณาของท่านร้อยคนนั้น ก็จะช่วยกันเพาะทายาทและสั่งให้เพาะต่อ ๆ ไปอีกจนกลายเป็นหมื่นแสนล้านไม่มีที่สิ้นสุด

ในเรื่องที่สั่งกันต่อ ๆ นั้น จะสั่งอะไรอย่างอื่นอีกก็ได้ เช่นจงทำแต่ความดี จงชังความชั่ว แต่คำสั่งชนิดนี้คนเรามักลืมง่าย เพราะคำเหล่านี้เขาได้ฟังกันมาแต่เด็ก ๆ จนกระทั่งโต ถ้าเขาเห็นเหตุผลในเรื่องดีเรื่องชั่วแล้ว ก็เป็นหน้าที่โดยตรงของเขาที่จะต้องทำดีและเว้นชั่ว เพราะเกี่ยวกับความได้ความเสียของเขาอยู่ในตัวแล้ว แต่คำสั่งที่ว่า จงตอบแทนคุณด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่น แล้วสั่งอย่างท่านสั่งอีกต่อๆ ไปนั้น เป็นเรื่องแปลกและกระทบใจได้ง่าย

เขาไปเห็นคนชราทุพพลภาพ คนยากจนอนาถา เห็นคนหรือสัตว์กำลังจะได้รับอันตราย เช่นตกน้ำ เห็นเด็กผู้ที่ปกครองไม่อาจเลี้ยงดูส่งเสียให้เล่าเรียนศึกษา เขาจะรู้สึกถึงการที่ท่านเคยช่วยเหลือเขาได้ แล้วช่วยเหลือบุคคลหรือสัตว์ที่อยู่เฉพาะหน้าเขานั้นให้พ้นภัยบ้าง ให้ได้รับความสุขด้วยให้สิ่งของเงินทองบ้าง. แม้พบคนชั้นเดียวกัน เช่นเพื่อนบ้าน เพื่อนพรหมจารี ผู้ต้องการความช่วยเหลือทางแรงทางวัตถุ เขาก็จะรีบช่วยเหลืออย่างเต็มใจ ถ้ามีโอกาสเขาก็จะสั่งผู้นั้นต่อ ๆ ไปตามหลักที่ท่านเคยสั่งเขาไว้ ในชั่วปีหนึ่ง จะมีทายาทแห่งเมตตากรุณานี้เพิ่มขึ้นมิใช่น้อยทีเดียว.

ท่านเคยเปิดโอกาสให้เมตตากรุณาของท่านได้ทำหน้าที่บริบูรณ์แล้วหรือยัง. ท่านเคยสงเคราะห์อนุเคราะห์ใครโดยไม่คิดลูกคิดหวังผล

ตอบแทนบ้างหรือไม่. ถ้าท่านได้ทำแล้ว ขออนุโมทนา. ถ้ายังขอเชิญชวนให้ลองทำตามแนวคิดที่ได้เขียนมาเสนอนี้ดู หวังว่าพวกเราคงช่วยกันบูชาพระพุทธเจ้าของเราด้วยหลักธรรมอันประกอบด้วยเมตตากรุณานี้.

๑๓

ทางแห่งความสุข

> *"เราจะหาสุขนั้นต้องรู้จักทุกข์และเปลื้องทุกข์ พร้อมทั้งทำตัวให้ควรเป็นที่รองรับความสุขได้ มีคำอธิบายละเอียดในเรื่องนี้ว่าอย่างไร?"*

"ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว จะพูดก็ตามจะทำก็ตาม สุขย่อมตามเขาไปเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาตามตัวฉะนั้น" พระพุทธภาษิตนี้แสดงความสำคัญของใจว่า ถ้าใจผ่องใสแล้ว จะพูดจะทำก็เป็นไปแต่ในทางสุจริต คือประพฤติชอบ เมื่อมีสุจริต ก็มีแต่ความสุขติดตามไปเหมือนเงาตามตัวฉะนั้น นี้แสดงปฏิปทาที่จะให้ถึงความสุขประการหนึ่ง เป็นที่รับรองกันทั่วไปว่า ความ

สุขเป็นของดี ถูกความประสงค์ ส่วนความทุกข์นั้นไม่ดี ไม่มีใครอยากได้. แต่ทั้งๆที่คนทั้งหลายชอบความสุข ชังความทุกข์อยู่เช่นนี้ ก็หาประสบสุขพ้นจากทุกข์ดั่งปรารถนานั้นเหมือนกันทุกคนไม่ เพราะลำพังความปรารถนาอย่างเดียวยังไม่ให้สำเร็จประโยชน์ ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่การรู้จักหาความสุข รู้จักเปลื้องตนจากความทุกข์และรู้จักทำตนให้ควรเป็นที่รองรับความสุขได้ดั่งจะกล่าวต่อไป.

การรู้จักหาความสุขนั้น คือรู้เหตุแห่งความสุขแล้วประกอบเหตุให้ถูกทาง. พึงเห็นความสำคัญในการรู้จักหาความสุขนี้ โดยอุปมา. บุรุษหนึ่ง นำสังข์ไปเป่าแล้ววางไว้ ชาวบ้านผู้ไม่เคยฟังเคยเห็นมาก่อน ได้ยินเสียงนั้นก็พากันมาถาม ทราบความว่าเป็นเสียงของสังข์ เมื่อต้องการจะฟังเสียงนั้นอีก จึงเอามือจับสั่นบ้าง กล่าวบอกหรืออ้อนวอนให้สังข์นั้นแปล่งเสียงบ้าง โดย

ที่สุดจะขู่เข็ญขว้างปาหรือเอาไม้เคาะ ก็หาได้ฟังเสียงของสังข์ตามประสงค์ไม่. บุรุษผู้เจ้าของสังข์เห็นดังนั้น จึงยกสังข์ขึ้นเป่าให้ดู เป็นการแสดงวิธีทำให้เกิดเสียง นี้ฉันใด. ผู้แสวงความสุขก็ฉันนั้น ถ้าไม่รู้จักประกอบเหตุให้ถูกทางก็เหนื่อยเปล่า ทั้งจะไม่ได้ประสบความสุขด้วย. อีกอุปมาหนึ่ง เปรียบเหมือนบุรุษต้องการแก่นไม้ แต่ไม่รู้จักว่าแก่นเป็นอย่างไร จึงไปเก็บใบอ่อนบ้าง แกะสะเก็ดบ้าง ถากเปลือกบ้าง ถากกะพี้ไม้บ้าง นำมา ด้วยสำคัญว่าเป็นแก่น ดั่งนี้ เขาย่อมมิได้แก่นไม้ดั่งประสงค์. แต่บุรุษหนึ่งต้องการแก่นไม้ ทั้งรู้จักว่าแก่นเป็นอย่างไร จึงเข้าสู่ป่าตัดต้นไม้มีแก่น ริดใบและกิ่ง ถากเปลือกถากกะพี้ออกเสีย นำมาเฉพาะแก่นก็ได้รับประโยชน์ดั่งประสงค์ฉันใด. บุคคลในโลกผู้แสวงหาความสุขก็ฉันนั้น แม้จะมีความต้องการสุข

เหมือน ๆ กัน แต่ถ้าไม่รู้จักเหตุแห่งสุขและตัวความสุขที่แท้จริงแล้ว ย่อมสำคัญความเกียจคร้านไม่ทำอะไรว่าเป็นสุขบ้าง สำคัญการเบียดเบียนคนอื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจความสนุกคะนองว่าเป็นสุขบ้าง สำคัญการประกอบกระทำความชั่วอย่างอื่น ๆ อีกว่าเป็นสุขบ้าง โดยที่สุดสำคัญทุกข์ว่าเป็นสุขบ้าง ผู้เช่นนั้นนอกจากไม่มีโอกาสได้รับความสุขแล้ว ยังประสบผลร้ายอันเกิดแต่ความสำคัญผิดและกระทำผิดอีกด้วย. ส่วนผู้ใดรู้จักเหตุแห่งสุขและความสุขที่แท้จริงแล้ว ประกอบเหตุแห่งสุขให้ถูกทาง ผู้นั้นย่อมได้รับความสุขดังปรารถนา.

อนึ่ง การรู้จักเปลื้องตนจากทุกข์อันเป็นเหตุผลข้อต่อมา ก็นับว่าเป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่ง. บุคคลทุกคนนอกจากต้องประสบทุกข์ประจำ คือทุกข์เพราะ เกิด แก่ ตาย และหิวระหายเป็นต้นแล้ว ยัง

ต้องประสบทุกข์จรอีกเป็นอันมาก เช่นความเศร้าโศก พิไรรำพัน ความไม่สบายกายไม่สบายใจ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักที่พอใจ ความประจวบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักที่พอใจ แต่ละอย่างดังกล่าวมานี้นับว่าเป็นทุกข์ทั้งสิ้น *โดยรวบยอดขันธ์ ๕ ซึ่งย่อเป็นนาม คือส่วนจิตใจ ๑ รูปคือส่วนร่างกาย ๑ นับว่าเป็นทุกข์อันหนัก* เพราะต้องบริหารตั้งแต่เกิดจนตลอดชีวิต ต้องวิ่งเต้นรับการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บไข้ ต้องขวนขวายหาอาหารเลี้ยงปากเลี้ยงท้องหาวิชาความรู้และออกรับเจ็บแค้นแทนร่างกายจิตใจนี้ ในเมื่อมีใครมาแสดงอาการที่ตนเห็นว่าดูถูกดูหมิ่นโดยที่สุดต้องทำงานหนักเท่าหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ ก็ล้วนเป็นความยอมลำบากเพื่อแบกร่างกายปากท้องของตน ยิ่งกว่านั้นบางคนยังต้องแบกผู้อื่นเช่นบุตรภรรยา ญาติมิตรไว้อีกมากมายด้วยการหาเลี้ยงดูบ้าง ให้การศึกษาบ้าง พลอยเก็บเอาทุกข์ร้อนของผู้อื่นมาสุมไว้ในใจตนเองบ้าง เป็นอยู่อย่าง

นี้จนกว่าจะสิ้นชีวิต นับว่าเป็นการแบกที่หนักยิ่งนัก สมตามที่ท่านกล่าวว่าขันธ์ ๕ เป็นภาระอันหนักและเป็นทุกข์รวบยอด. เมื่อผู้เกิดมามีทั้งทุกข์ประจำและทุกข์จรเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่า ความทุกข์นั้นมีอยู่ในบุคคลทั่วไป แม้องค์พระนรบดี. ปัญหาเรื่องการรู้จักเปลื้องตนจากความทุกข์ จึงนับว่าสำคัญอย่างหนึ่ง. บางคนแม้ปรารถนาจะเปลื้องแต่กลับเหนี่ยวรั้งความทุกข์มาพัวพันยิ่งขึ้นก็มี พึงเห็นเช่นผู้ที่รู้สึกว่าความอดอยากยากจนเป็นทุกข์ ประสงค์จะเปลื้องตนจากทุกข์นั้น จึงประพฤติทุจจริตมีประการต่าง ๆ มีการคดโกงล่อลวงเป็นต้น เมื่อการกระทำของตนปรากฏก็จักถูกลงโทษ เป็นการตัดความเจริญของตนและเพิ่มทุกข์มากกว่าเดิม. หรือบางคนมีความโกรธความคั่งแค้นระทมใจอันเกิดเพราะถูกด่าว่าหรือทำให้เจ็บใจ ต้องการจะเปลื้องตนจากความแค้นนั้น ด้วยการด่าตอบประทุษร้ายตอบ ด้วยการผูกอาฆาตจองเวร บางครั้งมูลเหตุเพียงเล็กน้อยก็กลาย

เป็นเรื่องใหญ่โตซึ่งเผาตัวเองให้เดือดร้อนยิ่งขึ้นตาม ความใหญ่โตของเรื่องที่ก่อขึ้นนั้น การกระทำดั่งกล่าวมานี้หาใช่เปลื้องตนจากทุกข์ไม่ เป็นการเหนี่ยวรั้งความทุกข์มาสู่ตนต่างหาก. การเปลื้องตนจากทุกข์จะต้องรู้จักเหตุของทุกข์ก่อน แล้วดับเหตุนั้นเสีย ผลคือทุกข์จึงจะดับ การแก้ไขโดยไม่ค้นหาต้นเหตุนั้น เปรียบด้วยหนามยอกที่มือซ้าย แต่ไปบ่งหนามที่มือขวา ซึ่งมีแต่จะเจ็บกายเปล่า ทั้งหนามก็จะไม่หลุดไปได้ด้วย. ทางพระพุทธศาสนาชี้เหตุแห่งทุกข์โดยรวบยอดคือตัณหาความทะยานอยากอันแบ่งเป็น ๓ คือ *ความทะยานอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่* เรียก *กามตัณหา* *ความทะยานอยากมีอยากเป็น* เรียก *ภวตัณหา* *ความทะยานอยากให้สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่นั้นพ้นไปสิ้น* เรียก *วิภวตัณหา* เพราะมีตัณหาคือความทะยานอยากนี้ จึงมีอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่น อันเป็นเหตุให้มีภพมีชาติ และมีความแก่ความตายวนเวียนอยู่ไม่สิ้นสุด.

บุคคลแม้จะมีทรัพย์สมบัติมาก แต่ถ้ายังมีความทะยานอยากมิรู้แล้ว ก็ทำให้รู้สึกพร่องอยู่เป็นนิตย์ไม่รู้จักพอ ตัณหาจึงชื่อว่าทำคนให้กลายเป็นคนเข็ญใจทั้ง ๆ ที่มั่งมี เพราะทำให้เกิดความสำนึกว่ายังขาด ยังพร่องอยู่เสมอ. ธรรมดาไฟย่อมไม่อิ่มด้วยเชื้อฉันใด บุคคลผู้มีความทะยานอยากก็ไม่อิ่มด้วยสิ่งทั้งหลายฉันนั้น. เมื่อค้นเหตุแห่งทุกข์ว่าเกิดเพราะความทะยานอยากทั้ง ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว พยายามบั่นเทาถ่ายถอนความทะยานอยากนั้นให้น้อยลงโดยลำดับ จนกว่าจะหมดสิ้น ก็จะชื่อว่าเปลื้องตนจากทุกข์ได้ตามส่วนที่ทำเหตุแห่งทุกข์ให้เบาบางลงได้นั้น. ผู้ถ่ายถอนความทะยานอยากได้ มีความรู้สึกพอ ย่อมชื่อว่าเป็นเจ้าของความสุขและทรัพย์ทั้งปวง เปรียบเหมือนผู้สวมรองเท้าหนังเดินบนพื้นดิน ก็รู้สึกดุจพื้นดินนั้นปูด้วยหนังฉะนั้น.

การรู้จักทำตนให้เป็นที่รองรับความสุขได้ ข้อต่อมาก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการรู้จักหาความสุข

และรู้จักเปลื้องตนจากทุกข์ที่กล่าวแล้ว แม้ความข้อนี้ก็พึงเห็นโดยอุปมา น้ำที่บุคคลเทลงในภาชนะที่รั่วทะลุหรือมีตาห่างเช่นตะกร้า ย่อมขังอยู่ในภาชนะนั้นไม่ได้ แม้จะเทลงเท่าไรก็รั่วไหลไปหมดสิ้น ต่อเทลงในภาชนะที่ไม่รั่วทะลุจึงจักขังอยู่ได้ ฉันใด. ความสุขก็ฉันนั้น ไม่สามารถมีอยู่คงอยู่ในบุคคลผู้ประพฤติชั่ว มีความเกียจคร้าน ไร้สติปัญญาและศีลธรรม เพราะบุคคลเช่นนั้นไม่อาจเป็นที่รองรับความสุขได้ อย่าว่าแต่จะทำตนซึ่งตกต่ำให้เจริญรุ่งเรืองมีความสุขขึ้นได้เลย แม้จะมีทรัพย์สมบัติบริวารมากมายมาแล้วแต่กำเนิดก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ มีแต่จะทำให้หมดสิ้นเสื่อมสลายไป เป็นผู้เปรียบเหมือนภาชนะรั่วทะลุที่ไม่อาจขังน้ำซึ่งมีอยู่เดิมหรือเทลงไปใหม่ไว้ได้ฉะนั้น. ส่วนบุคคลใดมีความประพฤติดีมีความพากเพียรไม่เกียจคร้าน ดำรงมั่นอยู่ในศีลธรรม

เป็นชาวโลกก็ทำหน้าที่ให้บริบูรณ์ได้อย่างชาวโลกที่ดี เป็นสมณะก็ทำหน้าที่ของสมณะ ผู้เช่นนี้ชื่อว่าทำตนให้สมควรรองรับความสุขได้ เปรียบเหมือนภาชนะที่ไม่รั่วทะลุย่อมขังน้ำไว้ได้ฉะนั้น. การรู้จักหาความสุขก็ดี รู้จักเปลื้องตนจากความทุกข์ก็ดี รู้จักทำตนให้ควรเป็นที่รองรับความสุขได้ก็ดี ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นปฏิปทาที่ให้บรรลุสุขได้อย่างไพบูลย์.

แต่เมื่อจะตั้งปัญหาว่า "*กล่าวโดยย่อทำอย่างไรจึงชื่อว่ารู้จักหาความสุข รู้จักเปลื้องตนจากทุกข์และรู้จักทำตนให้ควรเป็นที่รองรับความสุข*" ดังนี้แล้ว ก็สมควรจะย้อนไปพิจารณาถึงพระพุทธภาษิตที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นคือ "*ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้วจะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม สุขย่อมตามเขาไปเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาตามตัวฉะนั้น*" เมื่อถือตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตนี้ ก็จะเห็นได้ว่า ถ้าทำใจให้ผ่องใสได้อย่างเดียวเท่านั้น การกระทำทางกาย

วาจาก็จะพลอยดีชอบไปด้วยทั้งความสุขก็จะเกิดมีติดตามไปทั่วทุกสถาน เหมือนเงาตามตัวเพราะเหตุนั้นด้วย. เมื่อปัญหารวบยอดไปสำคัญอยู่ที่การทำใจให้ผ่องใสฉะนี้แล้ว ผู้ต้องการความสุขจึงควรทำใจให้ผ่องใส เพราะผู้ทำใจไว้ในอำนาจได้อย่างเดียว ชื่อว่าทำทุกสิ่งไว้ในอำนาจได้ ผู้รักษาคุ้มครองใจได้อย่างเดียว ชื่อว่ารักษาคุ้มครองอื่น ๆ ด้วย. พระผู้มีพระภาคผู้ทรงค้นคว้าทดลองบำเพ็ญเพียรทรมานพระกายด้วยวิธีต่างๆ สิ้นปีเป็นอันมากแต่มิได้บรรลุผลไร ๆ นั้น เมื่อทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต ทำจิตให้เป็นไปในอำนาจของพระองค์ ไม่ยอมให้กิเลสบังคับบัญชาอีกต่อไป ก็ได้ตรัสรู้ เพราะความที่มีจิตผ่องใสปราศจากกิเลสนั้น. ในการทำจิตใจให้ผ่องใส จำเป็นที่จะต้องรู้เสียก่อนว่าใจนั้นมีปรกติเศร้าหมองขุ่นมัวด้วยกิเลส คือความรักความชัง ความขุ่นเคือง และหลงใหลมัวเมาเป็นต้นเหตุ. ที่เป็นเช่นนั้น *เพราะอารมณ์อันจะยั่วให้เกิด*

กิเลสนั้นผ่านเข้ามาทางประตูทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ เนืองนิตย์ จำเดิมแต่เกิดจนเติบโต ยิ่งติดต่อกับคนมากก็ยิ่งรู้จักเห็นแก่ตัว รู้จักรักชัง รู้จักริษยาอาฆาตเบียดเบียนกันมากขึ้นตามส่วนที่คบหาใกล้ชิด แต่เวลาที่ใจจะได้รับอบรมให้ซึมซาบในคุณความดีให้สูงขึ้นประณีตขึ้นจากฐานะเดิม มีน้อยกว่ามากมายนัก มักตกไปในฝ่ายต่ำโดยมาก จึงเป็นเช่นกับน้ำน้อยแพ้ไฟ คือหาเวลาที่ใจไม่ขุ่นได้ยาก สมด้วยคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้ไม่เป็นโรคทางกายตลอดเวลาเป็นปี ๆ หรือสิบปีร้อยปีนั้นพอจะหาได้ แต่จะหาผู้ไม่เป็นโรคทางใจสักครู่หนึ่ง เว้นพระอรหันต์เสียแล้ว หายากนัก. กิเลสกับใจนั้น หาใช่อันเดียวกันไม่ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนน้ำขุ่นซึ่งอาจแยกออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ น้ำแท้ ๑ ธุลีอันทำให้ขุ่น ๑ น้ำแท้นั้นใส เพราะผสมกับธุลีจึงขุ่น ถ้าแยกธุลีออกได้ก็มีแต่น้ำใสบริสุทธิ์ ใจที่ยังมีกิเลสก็เช่นเดียวกัน

ถ้าแยกออกได้ก็จะเป็นใจผ่องใส. และกิเลสนี้ ถ้าบุคคลรู้เท่าทันก็ไม่สู้หน้า อย่างคำที่ชาวโลกพูดกันติดปากว่าได้สติหรือยั้งคิดได้นั้น ก็เล็งถึงความรู้ทันกิเลสนี้แล คือเมื่อกิเลสเกิดขึ้นแล้ว ถ้าไม่รู้เท่าทัน กิเลสก็บัญชาให้แสดงอาการต่าง ๆ ได้ตามอำนาจ ให้แสดงได้ทั้งอาการที่น่าอายหรือน่าเกลียดกลัว ขณะใดบุคคลรู้ตัวว่าถูกกิเลสครอบงำ และรู้ทันว่าที่แสดงอาการไปเช่นนั้นเพราะกิเลสเป็นผู้บัญชา ขณะนั้นก็จะชะงักการกระทำ ที่เรียกว่าได้สติหรือยั้งคิด กิเลสไม่สู้หน้าผู้รู้เท่าทัน ด้วยอาการอย่างนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้บุคคลมีสติสัมปชัญญะคือความระลึกได้ความรู้ตัวอยู่เสมอทุกอิริยาบถและอาการเคลื่อนไหว กล่าวตามชื่อที่ท่านสอนเรียกว่า *สติปัฏฐาน* แปลว่า *การตั้งสติ* มี ๔ อย่าง คือ *ให้มีสติกำหนดรู้ความเป็นไปทางกายว่า จะยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด หรือกำลังยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด*

อยู่อย่างไร ดังนี้ข้อ ๑ ให้มีสติกำหนดรู้ความเป็นไปของเวทนาคือ ความรู้สึกอารมณ์ว่าเป็นสุขเป็นทุกข์หรือไม่ทุกข์ไม่สุข ดังนี้ข้อ ๑ ให้มีสติกำหนดพิจารณาจิตว่ามีกิเลสหรือปราศจาก กิเลสเป็นต้น ดังนี้ข้อ ๑ ให้มีสติกำหนดพิจารณาอารมณ์ที่ผ่านมาทางใจ เป็นต้นว่าความพอใจในกาม ความพยาบาท และให้รู้ว่าอารมณ์เช่นนั้นอันตนละได้แล้วหรือยัง ดังนี้อีกข้อ ๑ เมื่อมีสติควบคุมตรวจตราทั้งภายนอกภายในคือทางกายทางจิตใจอยู่อย่างนี้ จึงชื่อว่าไม่เปิดโอกาสให้กิเลสจร เข้ามาหรือ หลบซ่อนอยู่ภายในได้ เปรียบเหมือนวางยามไว้ตรวจตราคนเข้าออก และตรวจตราคนแปลกปลอมซึ่งหลบซ่อนอยู่ในภายในฉะนั้น ธรรมะคือสตินี้ นับว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ผลดีที่สุด สมด้วยคำที่ท่านกล่าวสรรเสริญไว้ว่า สตฺตานํ วิสุทฺธิยา เพื่อความบริสุทธิ์แห่งปวงสัตว์ โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งความเศร้าโศกและ

ครวมคร่ำครวญ ทุกฺขโทมนสฺสานํ อฏฐงฺคมาย *เพื่อความอัสดงค์ดับไปแห่งทุกข์กายทุกข์ใจ* ญา-ยสฺส[๑] อธิคมาย *เพื่อบรรลุธรรมที่ถูก* นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย *เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง.*

อานิสงส์ของความเป็นผู้มีสติเช่นนี้ จึงควรบำเพ็ญเป็นนิตย์เพื่อทำใจให้ผ่องใสจากกิเลส อันจักเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขตามสมควรแก่ภูมิเพศและความประพฤติปฏิบัติ ดั่งกล่าวแล้วในเบื้องต้นโดยพิสดาร.

---

๑. ญาย คำนี้เป็นปัญหาในการแปลกันมานานแล้ว ชิลเดอรส์แปลว่า ความประพฤติที่ถูก (Right conduct) ความยุติธรรม (Justice) เป็นต้น และแปล ญายปฏิปนฺโนว่า ผู้ดำเนินถูก (Walking rightly) ท่านสุภูติมหาเถระ นักปราชญ์ภาษาบาลีชาวสีหล แปลไว้เป็นภาษอังกฤษาทำนองเดียวกับชิลเดอรส์ แต่ในฉบับสีหลท่านให้วิเคราะห์สัพท์ว่า ธรรมเป็นเครื่องรู้; ธรรมเป็นเครื่องนำออก.

๑๔

ความอิ่มด้วยปัญญา

> *"ถ้าอิ่มด้วยปัญญา จะเกิดประโยชน์อย่างไร ปัญญาดังกล่าวนั้นมีคำอธิบายว่าอย่างไร"*

มีสุภาษิตในชาดกบทหนึ่ง แปลความว่า *บรรดาความอิ่มทั้งหลาย ความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐ ผู้อิ่มด้วยปัญญานั้น ย่อมไม่เดือดร้อนเพราะกาม ทั้งตัณหาก็ทำไว้ในอำนาจไม่ได้* ดังนี้

อธิบายว่า *ความพอต้องการ ความพร้อมพริ้งบริบูรณ์* ชื่อว่า *ความอิ่ม* เช่นรับประทานอาหารพอต้องการแล้ว ชื่อว่าอิ่มอาหาร หรือพร้อม

พรั่งบริบูรณ์ด้วยกามคุณ ๕ ชื่อว่าอิ่มด้วยกามคุณ ความอิ่มทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อนำไปเปรียบกับความอิ่มด้วยปัญญาแล้ว ท่านจัดว่าความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐสุด ตามเหตุผลที่ท่านแสดงในลำดับต่อไป คือ*ผู้อิ่มด้วยปัญญา ย่อมไม่เดือดร้อนเพราะกาม และตัณหาย่อมทำผู้เช่นนั้นไว้ในอำนาจมิได้* อันแสดงความตรงกันข้ามอยู่ในตัวว่า ผู้อิ่มด้วยสิ่งอื่น ถ้าไม่อิ่มด้วยปัญญา ยังมีฐานะอยู่ที่จะต้องเดือดร้อนเพราะกามและตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหา ความอิ่มด้วยปัญญาจึงจัดว่าประเสริฐสุดฉะนี้.

การจัดสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า ดีหรือประเสริฐกว่ากันนั้น มักมีปัญหาโต้แย้งเกิดขึ้นเสมอ อย่าว่าแต่ในข้อที่พอเปรียบกันได้เลย แม้ในข้อที่ตรงกันข้าม เช่นคำว่า *พูดจริงดีกว่าพูดเท็จ* *ก็ยังมีผู้อุตส่าห์แย้งว่า พูดเท็จดีกว่าพูดจริง* เพราะพูดจริงทั้งหมดอยู่ในโลกไม่ได้ และถ้าฝ่ายแย้งฉลาดหาโวหารมาหว่านล้อม

ก็ค่อนข้างจะพาให้เห็นจริงไปด้วยว่า พูดเท็จเป็นของดี ฉะนั้นจึงต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่า คำว่าดีในที่นี้หมายถึงดีในทางไหน คือดีในทางตลบแตลงปลิ้นปล้อนและคดโกงล่อลวง หรือว่าดีในทางซื่อสัตย์มีศีลธรรม ถ้าจะเอาดีทางพาลแล้ว ก็ต้องยอมรับว่า พูดเท็จทำให้ดีในทางนั้นได้ แต่ความดีในทางนั้น มักจะส่งให้ไปดีอยู่ในคุกตารางต้องถูกจองจำทำโทษบ้าง หมดผู้เชื่อถือถ้อยคำบ้าง ต้องคอยระวังคำพูดซึ่งมักจะพลั้งให้เขาจับเท็จได้บ้าง การทำชั่วเพียงเพื่อเอาตัวรอด หรือพอหากินไปชั่วมื้อชั่วคราวเช่นนี้ แม้คนพาลจะเห็นว่าดีสำหรับเขา บัณฑิตก็หานิยมไปตามไม่ เรื่องที่เกี่ยวกับความเห็นเป็นของบังคับกันได้ยาก เช่นเดียวกับมนุษย์เห็นทรากศพอันเหม็นเน่าน่าเกลียดว่าไม่ดี แต่แมลงวันและหมู่หนอนพากันเห็นเป็นของโอชารสฉะนั้น ถ้าจะเอาดีในทางซื่อสัตย์มีศีลธรรม ก็ต้องว่าพูดจริงนั้นดีและดีอย่างส่งบุคคลให้สูงขึ้นประณีตขึ้นทางคุณสมบัติ

ด้วย แต่การพูดจริงนั้น จะจัดว่าดีแท้ ต้องอาศัยที่ผู้พูดรู้จักกาลเวลาที่ควรพูดและไม่ควรพูด พูดแล้วจะมีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ พูดแล้วจะเป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมอีกด้วย ผู้พูดในเวลาอันไม่ควร เช่นเวลาเขาฟังธรรมกันไปพูดเอะอะขึ้น เวลาเขาจะพักผ่อนหลับนอนไปส่งเสียงเอ็ดอึง แม้พูดจริงก็ไม่สำเร็จประโยชน์ นับว่าเสียมารยาทและทำความรำคาญให้แก่ผู้อื่น หรือเรื่องที่แม้เป็นจริง แต่ไร้สาระ เป็นเรื่องหยาบคาย พูดแล้วเป็นที่ระคายโสตไม่อำนวยประโยชน์อันใดให้ หรือพูดแล้วเป็นเหตุให้เขาแตกสามัคคีทะเลาะวิวาทกัน พูดแล้วทำให้ยินดีในการเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น แม้นี้ก็ไม่ควรพูด บุคคลควรพูดคำจริงให้เหมาะกาละเทศะ ให้มีสาระประโยชน์และประกอบด้วยธรรม ฉะนี้ ท่านจึงกล่าวเป็นภาษิตไว้ว่า

สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา
คนดี ตั้งอยู่ในสัจจะคือความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ดังนี้

ส่วนข้อที่ว่าพูดความจริงทั้งหมดอยู่ในโลกไม่ได้นั้น ถ้าจะมีบ้าง ก็เพราะพูดผิดกาละเทสะไร้ประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยธรรมซึ่งไม่ใช่ความผิดของการพูดจริง เหมือนบุคคลสวมเสื้อกันหนาวอันหนายิ่งในขณะอากาศร้อนจัดย่อมร้อนทุรนทุรายยิ่งขึ้น ดังนี้จะโทษว่าเป็นความผิดของเสื้อนั้นหาได้ไม่ ต้องโทษความไม่รู้จักใช้ของคนจึงจะถูก ถ้ารู้จักพูดความจริงให้เหมาะกาละเทสะ ให้มีประโยชน์และเป็นธรรมแล้ว ก็จะทำให้เป็นอยู่ในโลกได้อย่างดียิ่ง โดยมิต้องอาศัยการพูดเท็จแม้แต่น้อยเลย.

การเปรียบเทียบความอิ่มทั้งหลายอื่นว่า ไม่ประเสริฐเท่าความอิ่มด้วยปัญญา ก็อย่างเดียวกัน อาจมีปัญหาโต้เถียงว่า ความอิ่มอาหารประเสริฐกว่า

เพราะปัญญานั้น เวลาหิวก็รับประทานไม่ได้ หรือความอิ่มด้วยทรัพย์ประเสริฐกว่า เพราะจะต้องการไปไหนในที่ไกล ถ้ามีทรัพย์ก็ใช้จ่ายเป็นค่าพาหนะไปได้ หรือต้องการเสื้อผ้าอาหาร ก็ต้องซื้อหาด้วยทรัพย์ จะใช้ปัญญาซื้อมิได้ หนทางที่จะโต้แย้งให้เห็นว่า ความอิ่มด้วยปัญญาสู้ความอิ่มอย่างอื่นมิได้ก็มีเป็นอันมากฉะนี้ จึงต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่า จะเอาดีในทางไหน คือดีทางกายหรือทางจิตใจ.

จริงอยู่ ผู้อิ่มด้วยอาหารหรือทรัพย์ นับว่ามีดีทางกาย เวลาหิวจะรับประทานปัญญาต่างอาหาร หรือใช้ปัญญาจับจ่ายซื้อหาสิ่งที่ต้องการเหมือนทรัพย์มิได้ เพราะปัญญาเป็นของดีทางจิตใจ แต่ถ้ามีดีเพียงภายนอกอย่างเดียว ขาดดีภายในคือปัญญาบ้าง ก็จะเห็นได้ว่า ปัญญาสำคัญเพียงไร อาหารก็ดี ทรัพย์สมบัติก็ดี บุคคลหาได้มาเพราะความโง่หรือความฉลาด ผู้ที่โง่

เขลา อย่าว่าแต่จะสามารถหาทรัพย์ให้ได้เทียมผู้อื่นเลย แม้เพียงปกครองทรัพย์สมบัติซึ่งมีอยู่แล้วมิให้พินาศไป ก็เป็นการยากอย่างยิ่ง สินค้ายวดยาน และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในโลก อันมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นนั้นก็ล้วนคนมีปัญญาทำขึ้นจำหน่าย การที่มนุษย์ต้องสละเวลาสละทรัพย์เพื่อร่ำเรียนศิลปวิทยา ก็เพราะต้องการปัญญาไว้คุ้มครองตน ในการดำรงชีวิต ในการประกอบอาชีพ ในการหาทรัพย์เลี้ยงตนและครอบครัว ปัญญาซึ่งเป็นของดีในภายในย่อมเป็นต้นเหตุแห่งการได้มาซึ่งทรัพย์และอาหารอันเป็นของดีภายนอกฉะนี้ จึงแสดงว่า ในทางโลก ความดีทางจิตใจ หรือที่เรียกว่าดีใน ย่อมสำคัญมิใช่น้อย ถ้าพูดถึงทางธรรมก็จะเห็นความสำคัญยิ่งขึ้น เพราะ*ทางธรรมถือว่า ใจเป็นใหญ่เป็นประธานและเป็นสำคัญ ถ้าดีทางใจอย่างเดียว กายวาจาก็พลอยดี*

ตาม ชั่วทางใจอย่างเดียว กายวาจาก็ชั่วตามคนที่ทำความชั่วทางกายวาจานั้นแสดงว่าความชั่วซึ่งมีอยู่ในจิตใจหนาแน่นยิ่งนัก จนไม่สามารถเก็บไว้ในภายในได้ ต้องปล่อยให้ล้นไหลระบายออก ทางกายกับวาจา ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้รักษา ให้ชำระจิตใจให้สอาด.

ครั้นจำกัด ความหมาย ในการเปรียบเทียบความอิ่มทั้งหลายว่า จะเอาดีกันทางจิตใจเช่นนี้ จึงเห็นได้ชัดถึงความสำคัญ ความประเสริฐสุดแห่งความอิ่มด้วยปัญญา

ท่านกล่าวอานิสงส์ของความเป็นผู้อิ่มด้วยปัญญาว่า ทำให้ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะกาม และไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหา ในการพิจารณาเหตุผลว่าทำไมจึงมีอานิสงส์ดังกล่าวนี้ ควรเข้าใจเรื่องของปัญญาก่อน.

โดยพยัญชนะ *ปัญญา* แปลว่า *ความรู้ทั่ว* โดยอรรถ หมายเอา *ความรู้ความฉลาด ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการสดับศึกษา การคิดหาเหตุผล และการอบรม* อันได้แก่การลงมือปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้แจ้งเห็นจริงนั้น ๆ ด้วยตนเอง

การสดับศึกษาข้อต้น ทำให้เกิดปัญญาความรู้ความฉลาดได้อย่างไรนั้น พึงเห็นในทางตรงกันข้ามว่า ถ้าขาดการสดับศึกษาจะทำให้โง่เขลาถึงเพียงไร เช่นเด็กที่ถูกปล่อยไว้ตามลำพัง ไม่มีใครสอนให้รู้ให้พูดภาษามนุษย์ ก็คงเป็นเหมือนคนใบ้ หรือพูดส่งภาษาเยี่ยงมนุษย์ทั้งหลายมิได้ หรือใคร ๆ ก็ตาม ถ้ามิได้เล่าเรียนศึกษาวิชาหนังสือเลย ก็อ่านหนังสือไม่ออก เมื่อปัญญาขั้นแรกเพียงฉลาดรู้พูดภาษามนุษย์และอ่านเขียนหนังสือ ไม่เกิดมี เพราะขาดการสดับศึกษาเช่นนี้แล้ว ก็เป็นการตัดรอนไม่ให้เกิดปัญญาขั้นต่อไป อันจะพึงมีเพราะอาศัยการพูดการฟังจากผู้

อื่น ตลอดจนการค้นคว้าจากตำหรับตำรานั้นๆ ด้วยตนเอง.

ส่วนการคิดหาเหตุผล ที่ว่าทำให้เกิดปัญญานั้น *เพราะว่าถ้ามนุษย์นิยมยินดีเท่าที่สดับฟังจากผู้อื่นและทำตามอย่างกันตลอดไปโดยส่วนเดียว ไม่คิดหาเหตุผลในสิ่งทั้งหลายแล้ว ความเจริญต่างๆ ในโลกก็คงไม่มีขึ้น* มนุษย์เคยนุ่งใบไม้อาศัยอยู่ตามป่าตามถ้ำอย่างไร ก็คงทำตามอย่างกันมาจนทุกวันนี้ ไม่ผิดอะไรกับนกปลาโคกะบือ ซึ่งในสมัยก่อนเคยเป็นอยู่อย่างไร ทำรังอย่างไร หากินอย่างไร และถูกมนุษย์ใช้งานอย่างไร แม้ในบัดนี้ก็คงเป็นไปตามสภาพเดิมของตนอย่างนั้น ถึงพระผู้มีพระภาคเองที่เคยทรงศึกษาฌานสมาบัติ ในสำนักอาฬารดาบสและอุทกดาบส ถ้าขาดการคิดหาเหตุผล ก็คงติดอยู่เพียงฌานสมาบัติที่ดาบสแนะให้เท่านั้น หาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จนมีศาสนาของพระองค์สืบมาถึงทุกวันนี้ไม่.

และการอบรม คือการลงมือกระทำปฏิบัติด้วยตนเองให้เกิดปัญญาความรู้ความฉลาด ก็นับว่าสำคัญ เพราะแม้จะได้ศึกษาสดับตรับฟังแล้วก็ดี ได้คิดหาเหตุผลแล้วก็ดี ถ้าหยุดอยู่เพียงนั้น ไม่ปฏิบัติทดลองให้เห็นจริง ก็ยังชื่อว่าติดอยู่เพียงนึก ๆ ฝัน ๆ แล้วทำไม่ได้ นี้พึงเห็นตัวอย่างทั้งทางโลกทางธรรม ในทางโลกเช่นบุคคลเรียนรู้เรื่องธาตุ คิดหาเหตุผลในการผสมธาตุเพื่อประกอบยา หรือเพื่อทำเครื่องใช้อื่น ๆ แต่ไม่ลงมือทำหรือทดลองผสมธาตุตามที่เรียนและคิดนั้นเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ จะมีความรู้ที่แท้จริงในเรื่องซึ่งตนเรียนและค้นคิดได้อย่างไร หรือในทางธรรม บุคคลได้ศึกษาข้อปฏิบัติ และคิดหาเหตุผลแถว แต่ไม่ปฏิบัติอบรมจิตให้มีสมถะความสงบ และวิปัสสนาความเห็นแจ่มแจ้งด้วยปัญญา ผู้นั้นก็ติดอยู่เพียงเรียนรู้แล้วคิด ๆ นึก ๆ ไม่เกิดปัญญาอันแท้จริงที่จะให้ได้ดื่มรสธรรม หรือถ้าสาธกด้วยพระพุทธจรรยาตอนที่

ทรงศึกษาฌานสมาบัติ จากอาฬารดาบสและอุททกดาบสต่อไปอีกก็จะเห็นได้ว่า เมื่อไม่ทรงติดอยู่ในความรู้ของดาบสทั้ง ๒ เพราะทรงคิดหาเหตุผลได้ว่าไม่ใช่ทางสิ้นทุกข์ จึงหลีกไปจากสำนักดาบสนั้น ๆ แล้วคราวนี้ถ้าไม่ทรงอบรมพระองค์ให้ มีความสงบและความเห็นแจ้งจนเป็นเหตุทำลายอาสวะกิเลสทั้งหลายได้แล้ว พระปัญญาตรัสรู้ของพระองค์ก็คงไม่เกิดขึ้นเป็นแน่.

การสดับศึกษา การคิดหาเหตุผล และการอบรมปฏิบัติ ดังกล่าวมานี้ เป็นเหตุให้เกิดปัญญาความรู้ความฉลาดทั้งทางโลกและทางธรรม อบรมทางโลกก็เกิดปัญญาทางโลก อบรมทางธรรมก็เกิดปัญญาทางธรรม อำนวยประโยชน์ให้ประสบความสุขความตั้งตนรักษาตนให้มีความสวัสดี โดยควรแก่ปัญญาที่มีนั้น.

ท่านจัดปัญญาไว้เป็น ๒ คือ *โลกิยปัญญา* ๑ *โลกุตตรปัญญา* ๑ *ปัญญาของปุถุชนผู้ยังไม่สิ้น*

กิเลส เรียกโลกิยปัญญา ปัญญาของพระอริยเจ้าผู้ละกิเลสได้เด็ดขาดบางส่วน จนถึงละได้โดยประการทั้งปวง ชื่อโลกุตรปัญญา ปัญญาทั้ง ๒ นี้มีหน้าที่พิจารณาเหตุผลแห่งสิ่งทั้งหลาย ให้รู้แจ้งประจักษ์ตามความเป็นจริงเหมือน ๆ กัน ต่างกันที่มีกำลังน้อยมากกว่ากัน และง่อนแง่นคลอนแคลนหรือคงที่.

โลกิยปัญญา มีกำลังไม่พอที่จะทำลายกิเลสได้เด็ดขาด ขณะใดกิเลสมีกำลังกว่า ก็ครอบงำปัญญาให้อับแสง ขณะใดกิเลสเบาบาง ก็พอจะใช้ปัญญาพิจารณาเห็นอรรถเห็นธรรมได้ ส่วน*โลกุตรปัญญา* มีกำลังพอที่จะทำลายกิเลสได้เด็ดขาดเป็นอย่าง ๆ จนถึงหมดสิ้นเชิง บุคคลพร้อมพรั่งบริบูรณ์ด้วยปัญญา แม้จะเพียงโลกิยะ ก็ยังนับว่ามีเครื่องมืออันสำคัญที่จะอำนวยความสุขให้ตามควร ทั้งในยามปรกติและแม้ในยามคับขัน ดังภาษิตประพันธ์ของพระมหากัปปินเถรเจ้าว่า

ปญฺญาสหิโต นโร อิธ อปิ ทุกฺเขสุ สุขานิ วินฺทติ

นรชนในโลกนี้ ประกอบด้วยปัญญาแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็ประสบสุขได้

ผู้มีความอิ่มอย่างอื่น อันเป็นความอิ่มทางกาย ย่อมไม่อาจระงับความกระหาย ความทะยานอยากภายในได้ และเมื่อความทะยานอยากภายในยังมีอยู่ตราบใด ก็พลอยให้ความอิ่มภายนอก ไม่บริบูรณ์บกพร่องอยู่เสมอไปตราบนั้น ดังมีพระพุทธภาษิตข้อหนึ่งว่า

น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ

ความอิ่มในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝนคือกหา-ปนะ คือแม้บุคคลจะมีอำนาจวาสนาบันดาลให้ฝนเงินฝนทอง ซึ่งเป็นสมบัติภายนอกตกลงมาได้ตามต้องการ แต่ถ้ายังระงับไม่ได้ซึ่งโลภะความโลภ ตัณหาความทะยานอยากอันเป็นกิเลสภายในแล้ว แม้ทรัพย์สมบัติภายนอกจะมีสักเท่าไรก็ไม่รู้จักเต็มปรารถนา ย่อม

ทะเยอทะยานต่อไปไม่สิ้นสุด มีอย่างนี้แล้วอยากจะมีอย่างนั้นอีก เป็นอย่างโน้นแล้ว อยากจะเป็นอย่างอื่นอีก แม้กายจะอิ่มแต่ใจยังคงรู้สึกพร่องอยู่เสมอ.

ปัญญาอันพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงย่อมกำจัดกิเลสได้ ดังดวงอาทิตย์อุทัยกำจัดมืดให้สว่างฉะนั้น ความเดือดร้อนมีประการต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะกามก็ดี เพราะความตกเป็นทาสแห่งตัณหาก็ดี เป็นผลร้ายที่เกิดขึ้นจากกิเลส ถ้ามีปัญญาเป็นเครื่องทำลายกิเลสได้ ก็เป็นอันตัดมูลรากแห่งความเดือดร้อนนั้น ๆ

ท่านจึงสรรเสริญผู้อิ่มด้วยปัญญาว่า ย่อมไม่เดือดร้อนเพราะกาม ทั้งตัณหาก็ทำไว้ในอำนาจมิได้ อันสนับสนุนข้อที่ความอิ่มด้วยปัญญาประเสริฐกว่าความอิ่มทั้งปวง.

๑๕

เราจะกินกาลเวลาได้อย่างไร ?

> *"เรื่องนี้เป็นธรรมะชั้นสูงที่ให้ข้อคิดในเรื่องการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจาก ความทุกข์ มีปัญหาเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาทที่ควรวินิจฉัยจากมติของบุคคล และหลักฐานอันเป็นพระพุทธภาษิต"*

มีพระพุทธภาษิตว่า กาลเวลาย่อมกินสรรพสัตว์กับทั้งตัวมันเอง ผู้ใดกินกาลได้ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเผาได้ซึ่งตัณหาอันเผาสัตว์.

พระพุทธภาษิตนี้จำแนกอรรถออกเป็น ๒ ประการ คือประการแรกกล่าวถึงข้อที่กาลเวลากินสรรพสัตว์ และประการหลังกล่าวถึงข้อที่บุคคลกินกาลเวลานั้น โดยไม่ยอมถูกกินฝ่าย

เดียว มีวิตถาราธิบายดังจะพรรณนาเป็นลำดับไป.

นับแต่กาลที่เกิดมา สัตว์ทั้งหลายชื่อว่าออกเดินไปหาปลายทาง อันได้แก่ความตายและใกล้ต่อความตายทุกระยะเวลาที่ล่วงไป ฉะนั้นกาลเวลาจึงชื่อว่ากินสรรพสัตว์ ด้วยการทำชีวิตให้ล่วงไปไม่มีหยุด และชื่อว่ากินตนเองคือพร้อมกันนั้นตนเองก็ล่วงไปด้วย ผู้ที่เกิดแล้วจะเป็นใครก็ตามที่ ย่อมตกอยู่ในฐานะที่จะต้องถูกกาลเวลากินทุกคนไม่มีเว้น กาลเวลาจะมิพักดูว่าผู้นั้นเป็นคนดีหรือคนชั่ว เป็นคนโง่คนฉลาดหรือเป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่เป็นต้น ย่อมปฏิบัติต่อทุกคนโดยสม่ำเสมอ คือทำชีวิตของทุกคนให้ล่วงไปพร้อมกับความล่วงไปของตนเอง สมด้วยคำกถางกล่าวไว้ว่า

อจฺเจนฺติ กาลา ตรยนฺติ รตฺติโย
วโยคุณา อนุปุพฺพํ ชหนฺติ.

กาลย่อมล่วงไป ราตรีย่อมผ่านไป ชั้นแห่งวัยย่อมละลำดับไป ดังนี้ จึงเป็นที่ทราบกันว่า ไม่มีวิธีไรที่จะแก้ไขให้กาลเวลาอยู่คงที่ โดยมิล่วงไปกับอายุของสัตว์ผู้เกิดแล้วได้ เพราะตราบใดที่ยังมีเหตุ คือความเกิด ผลคือความแก่และตายก็ย่อมมีอยู่ตราบนั้น ความจริงข้อนี้จึงเป็นเรื่องที่ควรกำหนดรู้ หรือรู้เท่าทัน เช่นเดียวกันกับเมื่อกล่าวถึงขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นอัพยากตธรรมก็กล่าวเพื่อให้กำหนดรู้ว่าสภาพของขันธ์ย่อมมีลักษณะไม่เที่ยงเป็นทุกข์และมิใช่อัตตา ครั้นรู้ทันเช่นนี้แล้ว ก็จะไม่ตื่นเต้นในความแปรปรวนของขันธ์ ไม่หลงงมงายในลักษณะที่ลวงตาบางอย่างของขันธ์ โดยเห็นตามเป็นจริงว่า *ขึ้นชื่อว่าขันธ์ ๕ แล้วย่อมมีลักษณะเหมือนกัน คือไม่เที่ยงแท้คงทนต้องแตกสลาย* จะเป็นของผู้ใดก็ตาม มิใช่ฐานะอันใคร ๆ จะพยายามหาวิธีฝืนลักษณะได้ *ก็แต่ว่าอาศัยขันธ์ ๕ นี้ บุคคลอาจประกอบได้ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ผู้ฉลาด*

ใช้ก็ได้รับประโยชน์ ผู้ที่ตรงกันข้ามคือนำไปใช้ในทางชั่วก็ได้รับโทษ. ฉะนั้นจึงไม่น่าสงสัยในข้อที่ทุกคนมีร่างกายชีวิตจิตใจเหมือน ๆ กัน แต่เป็นคนเลวที่สุดก็มี เป็นคนดีที่สุดจนถึงพระอริยบุคคลก็มี บุคคลเหล่านี้มีทุนคือขันธ์ ๕ เท่า ๆ กัน แต่ต่างกันโดยความประพฤติ ผลแห่งความประพฤตินั้น ๆ จึงส่งให้ต่างกันเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงกาลเวลาก็เช่นเดียวกัน กาลเวลานั้นอันใคร ๆ ไม่อาจห้ามมิให้ล่วงไปพร้อมกับกลืนกินชีวิตสัตว์ทั้งหลายได้ แต่ผู้ใดกำหนดรู้หน้าที่ตามเป็นจริงของกาลเวลาแล้ว ไม่ยอมให้กาลเวลานั้นล่วงไปผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ พยายามหาหนทางให้ล่วงไปด้วยการบำเพ็ญกรณียกิจที่เป็นบุญเป็นกุศล อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ *ชีวิตของผู้นั้นก็จะไม่เป็นโมฆะคือว่างเปล่า.*

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ดำรงมั่นในธรรมา-

ธิปไตย มิได้ทรงยกย่องบุคคลเพราะเหตุมีอายุมาก มี
กาลเวลาล่วงไปมากอย่างไร้ประโยชน์ จึงตรัสว่า

ปริปกฺโก วโย ตสฺส โมฆชิณฺโณติ วุจฺจติ

วัยอันแก่เฒ่าของผู้นั้นเราเรียกว่าแก่เปล่าดังนี้ แล้ว
ได้ตรัสภาษิตแม้อื่นอีกว่า โย จ วสฺสสตํ ชีเว
เป็นต้น แปลว่า ผู้ใดไม่เห็นความเกิดและความดับ
ไม่เห็นบทแห่งธรรม คือไร้ปัญญาและไร้คุณความดี
พึงเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ส่วนอีกผู้หนึ่งมีปัญญาและคุณ
ความดี แม้จะเป็นอยู่เพียงวันเดียว ชีวิตของผู้นั้น
ก็ยังประเสริฐกว่าของผู้ที่เป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปีนั้น.

อนึ่ง ผู้ใดจะมีอายุมากหรือน้อย จะเป็น
บรรพชิตหรือเป็นคฤหัสถ์มิเป็นประมาณ สมเด็จ
พระบรมศาสดาจารย์ทรงถือความประพฤติเป็น
สำคัญ ดังพระพุทธภาษิตในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย
(๒๐/๘๘) ว่า ทฺวินฺนาหํ ภิกฺขเว มิจฺฉาปฏิปตฺตึ น
วณฺเณมิ คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา เป็นต้น แปล

ว่าภิกษุทั้งหลาย ! เราไม่สรรเสริญความปฏิบัติผิดของคน ๒ จำพวก คือคฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตามบรรพชิตก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมไม่ได้ชมซึ่งญายธรรมอันเป็นกุศล เพราะเหตุคือความปฏิบัติผิดเป็นมูล ภิกษุทั้งหลาย ! เราสรรเสริญความปฏิบัติชอบของคน ๒ จำพวก คือ คฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมได้ชมซึ่งญายธรรมอันเป็นกุศลเพราะเหตุคือความปฏิบัติชอบเป็นมูลดังนี้.

สุภาษิตเรื่องกาลกินสรรพสัตว์ที่ยกมาแสดงนี้ แม้จะเป็นคำกล่าวของพระโพธิสัตว์ ซึ่งปรากฏในชาดก แต่ก็เป็นภาษิตซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นสั่งสอนพุทธบริษัทสาธกด้วยอดีตนิทาน ฉะนั้นจึงนับว่าเป็นพระพุทธ-ภาษิตได้ เพราะการสอนด้วยชาดกจัดเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำสอน ๙ ประการของพระศาสดา ซึ่งเรียกว่านวังคสัตถุศาสนา.

สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสเตือนพุทธบริษัทด้วย ๒ บาทคาถาเบื้องต้นว่า

กาโล ฆสติ ภูตานิ สพฺพาเนว สหตฺตนา

กาลย่อมกินสรรพสัตว์กับทั้งตัวมันเองดังนี้ เพื่อให้กำหนดรู้เท่าทันความจริง แล้วละความประมาทมัวเมาในวัยในชีวิต จะได้คำนึงถึงพระพุทธภาษิตที่ให้พิจารณาเนือง ๆ ว่า *วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่* ดังนี้ ครั้นตรัสฉะนี้แล้ว เพื่อจะปลุกปลอบให้เกิดอุตสาหะในธรรมปฏิบัติสืบไป พระองค์จึงตรัสคาถาอีก ๒ บาทเบื้องปลายว่า

โย จ กาลฆโส ภูโต ส ภูตปจนึ ปจิ

ผู้ใดกินกาลได้ ผู้นั้นชื่อว่าเผาได้ซึ่งตัณหาอันเผาสัตว์ เมื่อกล่าวตามความหมายแห่งพระพุทธภาษิตนี้ *ผู้ที่กินกาลได้หมายถึงพระอรหันต์ขีณาสพ เพราะเป็นผู้มีชาติและภพอันสิ้นสุดแล้ว ไม่ต้องเวียนว่ายในวัฏฏสงสารอีกต่อไป* คือเมื่อท่านเป็นผู้ไม่มีความ

เกิด ก็ชื่อว่าข้ามพ้นความแก่และความตายได้ ไม่ต้องอยู่ในอำนาจของกาล ด้วยว่ากาลย่อมกินแต่สัตว์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น หากินผู้ข้ามพ้นความเกิดได้ไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระขีณาสพเหล่านั้น จึงชื่อว่ากินกาลได้ กับในขณะเดียวกันก็ชื่อว่าเผาได้ซึ่งตัณหาอันเผาสัตว์ เพราะตัณหาเหล่าใด คือ*กามตัณหา ภวตัณหา* และ*วิภวตัณหา* ตัณหาทั้ง ๓ เหล่านั้น ย่อมเผาสัตว์ให้เร่าร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดาจะพึงเผา ชักให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดภพชาติชราพยาธิมรณะโดยลำดับ ดังบาลีว่า ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ เป็นต้น *ตัณหาเหล่านั้นยังสัตว์ให้ดิ้นรนกระวนกระวายไปตามอานุภาพของตน ทำให้ลืมตัวลืมตาย และลืมแม้กระทั่งมารดาบิดา* เช่นบุรุษสละชีพเพราะเหตุสตรี และสตรีสละมารดาบิดาของตนหนีตามบุรุษไป หรือการประหัตประหารกันและกันเป็นสงครามอย่างใหญ่หลวง ระหว่างสัตว์โลกทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ก็มีมูลเหตุมาแต่ความทะยานอยากนี้ทั้งสิ้น เหตุนี้ตัณหาอันเผาสัตว์นั้นจึงชื่อว่า ภูตปจนี ดังนี้.

พระขีณาสพทั้งหลายละตัณหาได้เด็ดขาดแล้ว จึงชื่อว่า เผาได้ซึ่งตัณหาอันเผาสัตว์ ดังพระบาลีว่า

สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต

แปลว่า *เป็นผู้ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากเง่าคืออวิชชาได้แล้ว สิ้นความหิวกระหายดับสนิทดังนี้* กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความต่างกันระหว่างปุถุชนกับพระขีณาสพก็คือ *ปุถุชนเป็นฝ่ายถูกตัณหาเผา พระขีณาสพเป็นฝ่ายเผาตัณหาได้.*

การที่แสดงโดยปริยายเบื้องสูงยกเอาพระขีณาสพว่าเป็นผู้กินกาลได้นั้น ไม่พึงถือเป็นเหตุข้องใจว่าเมื่อเป็นเรื่องของพระขีณาสพเช่นนี้แล้ว ปุถุชนจะได้ประโยชน์อะไรจากพระพุทธภาษิตนี้เล่า หากความข้องใจเช่นนั้นเกิดขึ้น พึงละเสียด้วยคิดว่า ท่านแสดงผลเพื่อให้สาวไปหาเหตุ คือเมื่อได้สดับผลว่ากาลเวลานั้นจะ

กินคนได้ฝ่ายเดียวก็หาไม่ แม้คนเราก็อาจกินกาลได้เช่นนี้ ความอุตสาหะในอันประกอบเหตุคือวิธีกินกาลก็จะพึงเกิดขึ้น เช่นเดียวกับการยกตัวอย่างแห่งความผาสุกของเศรษฐีขึ้นแสดงก่อน ปลุกให้ผู้ฟังเกิดความพอใจในสมบัติเห็นปานนั้นแล้ว จึงแสดงปฏิปทาเครื่องเป็นเศรษฐีต่อภายหลังฉะนั้น เรื่องกาลเวลานี้ก็เหมือนกัน หากผู้ฟังทราบแต่ว่า กาลกินสรรพสัตว์ได้ฝ่ายเดียว ก็จะท้อแท้ทอดอาลัยในชีวิต ไม่คิดประกอบความเพียรเพื่อกินกาล ต่อเมื่อได้ฟังว่า แม้คนก็อาจกินกาลได้ฉะนี้แล้ว ก็จะพึงใส่ใจต่อไปว่า คนผู้กินกาลได้นั้นคือคนเช่นไร ดังแสดงไว้แล้วว่าได้แก่พระขีณาสพ. แท้จริงพระอรหันตขีณาสพทั้งหลาย จะได้สิ้นกิเลสมาแต่กำเนิดก็หาไม่ ต่างผ่านความเป็นปุถุชนมาด้วยกันแล้วทั้งสิ้น แต่ว่าแม้ท่านจะเป็นปุถุชนก็มิได้ย่อท้อยอมทอดตนให้เป็นเหยื่อของกาลเวลาอย่างเปล่าดาย จึงอุตสาหะประกอบสัมมาปฏิบัติ ฝึกหัดกายวาจา

จิตให้ห่างโทษ บำเพ็ญตนเพื่อเป็นผู้กินกาลนั้น ด้วยความเพียรอันติดต่อ ในที่สุดก็กินได้ดังปรารถนา ทั้งยังได้ชื่อว่าเผาตัณหาอันเผาสัตว์ เหตุดังนั้น เมื่อกล่าวโดยรวบรัด บุคคลผู้กินกาลนั้นคงไม่อื่นไปจากปุถุชน แต่เมื่อกินได้สำเร็จ เราก็ขนานนามเสียใหม่ว่าพระ-ขีณาสพฉะนี้.

ลักษณะและท่วงทีบางอย่างของสังสารวัฏฏ์ ย่อมมีทั้งลวงตาและลวงใจ บางทีลวงให้หลงรัก บางคราวลวงให้ขึ้งโกรธ บางครั้งลวงให้หลงใหลไปต่าง ๆ ขณะใดไม่ถูกลวงอย่างนี้ ขณะนั้นก็ถูกลวงอย่างอื่น รวมความว่าสัตวโลกได้ถูกลวงล่อให้ตกอยู่ในอำนาจ *ราคะ โทสะ โมหะ* จนไม่มีเวลาสร่าง เมื่อใจล่องลอยไปตามความลวงของวัฏฏสงสารเช่นนี้ ไหนเลยจะมีเวลาคิดเห็นว่าเป็นภัย มีแต่จะติดอกติดใจยอมเป็นทาสโดยมิรู้ว่า ตนได้ถูกขังอยู่ในกรง คือความเกิดแก่และเจ็บ

ตาย แวดล้อมด้วยทุกข์ประจำและทุกข์จร คล้ายกับนักโทษผู้ถูกจำคุกตลอดชีวิตฉะนั้น.

ในโบราณสมัย *มีภารตียชน คือชาวอินเดียเป็นอันมาก คิดกันอยู่เหมือนกันที่จะแสวงหาโมกข-ธรรม คือธรรมเป็นเครื่องพ้นจากวัฏฏสงสาร แต่ปฏิบัติไม่ตรงกับหลักที่มุ่งหมาย กลายเป็นออกบำเพ็ญพรตเพื่อลาภยศชื่อเสียงบ้าง เพื่อกามคุณคือรูปเสียงกลิ่นรสและสัมผัสอันประณีตในสวรรค์บ้าง* จึงแทนที่จะเป็นการปฏิบัติเพื่อออกจากสังสารทุกข์ กลับเป็นเพื่อติดอยู่ในกามสุข อันจะเป็นเหตุแห่งความวนเวียนชั่วกาลนาน ถึงกระนั้นเมื่อมีผู้คิดค้นคว้าหลายคนก็ย่อมจะต้องมีสักคนหนึ่งที่พบความสำเร็จ เพราะฉะนั้นในบรรดาผู้แสวงโมกขธรรมเหล่านั้น จึงมีนักพรตหนุ่มผู้หนึ่งซึ่งประสูติแต่ตระกูลกษัตริย์ และสละสุขสมบัติเห็นปานนั้นเสีย ออกผนวชมุ่งพระโพธิญาณ หลังจากได้ค้นคว้าทดลองทางอื่น ๆ สิ้นระยะกาลถึง ๖ ปีแล้ว ก็

ค้นพบการบำเพ็ญเพียรทางจิต อบรมให้บริสุทธิ์จากตัณหาความทะยานอยาก เป็นหนทางสายกลางที่นำไปสู่ความสิ้นชาติสิ้นภพ ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในอำนาจของกาลเวลาอีกต่อไป. นักพรตผู้นั้นคือพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงค้นพบหนทางที่จะกินกาลได้ด้วยพระองค์เองแล้ว เทศนาสั่งสอนชี้หนทางนั้นแก่ประชาชนทั่วไป นอกจากนั้นยังได้ชี้หลักแห่งความวนเวียน *เพราะเหตุที่มีสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นจึงเกิดสิ่งอื่น ๆ อันได้นามว่าปฏิจจสมุปบาท* คือความเกิด*ขึ้นอาศัยกันเป็นต่อ ๆ ดังเกลียวโซ่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจยาการ คืออาการอันเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งนั้น ๆ ขึ้นตามลำดับ.* กล่าวสั้น ๆ คือจับเหตุแห่งความเวียนว่ายตาย เกิดมาแจกแจงให้เห็นเป็นข้อ ๆ โดยละเอียด เริ่มต้นด้วยอวิชชา ความไม่รู้อริยสัจจ์ ๔ เป็นเหตุให้เกิดสังขาร ๓ คือ*กายสังขาร วจีสังขาร และจิตตสังขาร.*

กล่าวตามจุฬเวทัลลสูตร (ม. มู.๑๒/๕๕๐) ลมหายใจเข้าออกจัดเป็นกายสังขาร เพราะปรุงกาย กายจะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมหายใจ. วิตกความตรึก วิจารความตรอง จัดเป็นวจีสังขาร เพราะปรุงวาจา. สัญญาความจำ เวทนาความรู้สึกอารมณ์ว่าเป็นสุข เป็นทุกข์หรือเฉย ๆ จัดเป็นจิตตสังขาร เพราะปรุงจิตต์.

แต่ตามปัจจยาการวิภังค์ในพระอภิธรรมปิฎก (๓๕/๑๙๑)แก้สังขารทั้ง ๓ นี้เป็น สัญเจตนา ซึ่งเกี่ยวแก่จิตต์ใจล้วน ๆ ว่า กายสัญเจตนา คือเจตนาที่ยังกายวิญญัติให้ตั้งขึ้น เป็นไปทางกายทวารเรียกกายสังขาร. วจีสัญเจตนา คือเจตนาที่ยังวจีวิญญัติให้ตั้งขึ้น เป็นไปทางวจีทวารเรียก วจีสังขาร. มโนสัญเจตนา คือเจตนาที่มิได้ยังวิญญัติทั้ง ๒ นั้นให้ตั้งขึ้น เป็นไปทางมโนทวารอย่างเดียว เรียกจิตตสังขาร.

สังขารทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณเป็นเหตุให้เกิดนามรูป และนามรูปก็เป็นเหตุให้เกิดสิ่งอื่น ๆ โดยลำดับ. รวมความว่าการไม่ตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ คือการไม่บรรลุพระอรหันต์นั้นเอง เป็นเหตุแห่งความเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักสุดสิ้น.

ปฏิจจสมุปบาทตามนัยที่แสดงว่า *อวิชชา ได้แก่ ความไม่รู้อริยสัจจ์ ๔. สังขาร ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขารและจิตตสังขารนี้* สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายไว้โดยละเอียด มีที่มาในนิทานวรรคสํยุตต-นิกาย (๑๖/๕). พระอาจารย์บางท่านก็แสดงต่างออกไปจากพระพุทธภาษิตนั้น เช่นพระสุมังคลเถระ ผู้รจนาฎีกาอภิธรรมมัตถวิภาวินีแสดงว่าอวิชชาได้แก่อวิชชา ๘ สังขารได้แก่อภิสังขาร คือกรรม ๓ อย่างอันแจกเป็นปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอเนญชาภิสังขาร ดังนี้เป็นต้น ด้วยมุ่งแสดงตามนัยบางประการแห่งพระอภิธรรมปิฎก.

ผู้สดับเรื่องปฏิจจสมุปบาทเพียงหัวข้อ มิได้สดับที่ทรงแจกอธิบายไว้โดยละเอียด ย่อมตีความหมายตามพอใจของตน คล้ายผู้ใดสดับเพียงหัวข้อแห่งมรรค ๘ แต่มิทราบความละเอียดตามมัคควิภังคสูตร อาจจะเข้าใจมรรค ๘ ผิดไปก็ได้ เช่นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ก็รู้ว่าเห็นชอบ ดำริชอบ แต่เห็นและดำริอย่างไรจึงจะเรียกว่าเห็นชอบดำริชอบ นี้ยังเป็นปัญหาอยู่ หากมิเคยสดับมัคควิภังคสูตร ซึ่งเป็นพระพุทธ-ภาษิตแก้ปัญหานี้แล้ว ก็จะถูกอัตตโนมัตินำไปได้ต่าง ๆ เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ก็เช่นเดียวกัน หากมิอาศัยแนวพระพุทธภาษิต ในนิทานวรรคสังยุตตนิกายแล้ว ย่อมเข้าใจผิดได้โดยง่าย.

เช่นบางท่านเข้าใจว่า ปฏิจจสมุปบาทแสดงถึงเหตุเดิมที่ให้เกิดมนุษย์คล้ายเรื่องสร้างโลก เพราะสนใจในการค้นคว้าว่า มนุษย์คนแรกหรือโลกนี้เกิดมาแต่

อะไร และจะเป็นอย่างไรอีกต่อไปเป็นต้น อันเป็น *อัพยากตปัญหา* คือปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรง *พยากรณ์* แต่เมื่อใฝ่ใจเช่นนั้นอยู่ก่อนแล้วก็เลยเข้าใจเอาว่า ปฏิจจสมุปบาทแสดงความเกิดโดยละเอียดของมนุษย์ตั้งแต่ตกลำบรรพ์มา ฉะนั้นพอเริ่มต้น ก็แปลอวิชชาว่าได้แก่สิ่งที่เราไม่รู้ว่าอะไร โดยอธิบายว่าเพราะเป็นเหตุที่ลึกลับ สาวไปเพียงไรก็ต้นอยู่เพียงอวิชชานั้นเอง. สิ่งที่เราไม่รู้ว่าอะไรนี้แหละ เป็นเหตุให้เกิดสังขารและอื่น ๆ โดยลำดับ. ความเข้าใจเช่นนี้จะรู้ได้ว่าผิด ในเมื่อย้อนกล่าวถึงนิโรธวาร ที่ว่าสังขารเป็นต้นจะดับได้เพราะอวิชชาข้อเดียวเท่านั้นดับโดยไม่มีส่วนเหลือ. นี้หมายความว่า *เมื่อตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ เป็นพระขีณาสพแล้ว ย่อมเป็นเหตุดับสิ่งอื่น ๆ ได้ ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายต่อไป ที่ยังวนเวียนก็เพราะยังดับอวิชชาไม่ได้ คือยังเป็นปุถุชนอยู่* หากแปลอวิชชาว่า *สิ่งที่เราไม่รู้ว่าอะไร* ครั้นมาถึงตอน

ดับอวิชชาก็จะเกิดปัญหาว่า พระอรหันต์ที่ดับอวิชชาได้นั้น ท่านก็ดับสิ่งที่ท่านไม่รู้ว่าอะไรนั่นเอง. แต่จะรู้ก็ยังไม่รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไรเสียแล้ว จะรู้ได้อย่างไรว่าสิ่งนั้นเกิดแล้วหรือดับแล้ว และจะดับสิ่งนั้นได้อย่างไร? *ถ้าเรารู้ว่าสิ่งนั้นเกิดหรือดับ ก็แปลว่าเรารู้จักสิ่งนั้นแล้วเราจึงได้เข้าใจไปถึงความเกิดความดับของสิ่งนั้น เมื่อเรารู้แล้ว คำที่กล่าวไว้แต่แรกว่า อวิชชาคือสิ่งที่เราไม่รู้ว่าอะไรนั้น ก็เป็นคำกล่าวที่ผิด.* สิ่งที่เราไม่รู้เราจะดับได้อย่างไร เหมือนอย่างว่า เราไม่รู้ว่าอะไรคือไฟ หรือไฟมีลักษณะอย่างไร และไม่รู้แม้กระทั่งว่า ไฟอยู่ที่ไหน ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะดับไฟนั้นมิได้. แม้จะพยายามแย้งต่อไปว่า อวิชชาดับได้เองโดยไม่ต้องมีผู้ทำให้ดับดังนี้ ก็ย่อมจำนนแก่เหตุผลที่ว่า หากอวิชชาดับได้เองโดยธรรมดาแล้ว ความเวียนว่ายตายเกิดก็สิ้นได้เองไม่ต้อง

หาหนทางทำให้สิ้น อยู่เฉย ๆ ก็เป็นพระขีณาสพได้ เห็นเช่นนี้ก็จะกลายเป็นอเหตุกทิฏฐิไป.

จะอย่างไรก็ตาม เรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งสมุทัย-วารและนิโรธวาร ถ้วนยกอวิชชาขึ้นเป็นต้นเหตุทั้งสิ้น คือยังมีอวิชชาอันได้แก่ความไม่ตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ อยู่ตราบใด ก็ชื่อว่ายังมีเชื้อที่จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตราบนั้น. ดับอวิชชาได้เมื่อใด เมื่อนั้นก็ชื่อว่าตัดรากเง่าแห่งความวนเวียนได้สำเร็จ. ครั้นเข้าใจปฏิจจสมุป-บาทโดยส่วนรวมฉะนี้แล้ว ก็จะเห็นจริงในข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงสิ่งที่อาจตรองให้เห็นจริงได้ ไม่ใช่เรื่องลึกลับซับซ้อนจนคิดไม่เห็น และมนุษย์นี้เองก็สามารถปฏิบัติเพื่อถอนรากเหง้าความวนเวียนนั้นเสียได้ไม่จำกัดกาล.

ต่อไปนี้จึงถึงวาระที่จะพิจารณาว่า วิธีดับเหตุแห่งความวนเวียนหรือที่เรียกในกถามรรคนี้ว่า วิธีกินกาลนั้นเป็นอย่างไร?

กล่าวโดยละเอียดตามนิทเทสวารแห่งธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านยกมรรค ๘ ประการมีความเห็นชอบเป็นต้น ขึ้นแสดงว่าเป็นทางหรือวิธีปฏิบัติเพื่อพ้นจากวัฏฏทุกข์ *มรรค ๘ นั้นอาจย่อได้เป็น ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. ศีลเป็นส่วนควบคุมกายกับวาจา สมาธิเป็นส่วนควบคุมจิต ปัญญาเป็นส่วนควบคุมทิฏฐิความเห็น.* คุณ ๓ ข้อนี้เป็นเครื่องทำให้กายวาจาจิตต์ ไม่อยู่ในอำนาจผูกมัดของกิเลสทั้งอย่างหยาบอย่างกลางและอย่างละเอียด. เมื่อไม่ถูกกิเลสผูกมัดก็ชื่อว่ามีวิมุตติความหลุดพ้น. *ความหลุดพ้นด้วยอำนาจมรรคเรียกสมุเฉทวิมุตติ ด้วยอำนาจผลเรียกปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ด้วยอำนาจนิพพานเรียกนิสสรณวิมุตติ.*

แต่ในที่บางแห่งแสดงปฏิปทาเป็นเครื่องกินกาลด้วยธรรมเพียง ๒ ประการคือ สมถะอันได้แก่สมาธิและวิปัสสนาอันได้แก่ปัญญา ดังบาลีในทสุตตรสูตร

ทีฆนิกาย (๑๑/๒๙๐) ว่า เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา สมโถ จ วิปสฺสนา จ *ธรรม ๒ ประการควรเจริญ คือสมถะและวิปัสสนา* เพราะเมื่อเจริญธรรม ๒ ประการนี้ก็ชื่อว่าได้ทำให้แจ้งซึ่งวิชชาและวิมุตติ คือมีวิชชาและวิมุตติเป็นผล. วิชชาในที่นี้คือการตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ อันตรงกันข้ามกับอวิชชา ที่เป็นเหตุแห่งวัฏฏะในปฏิจจสมุปบาท ดังบาลีแห่งเดียวกันแสดงส่วนผลว่า เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา วิชฺชา จ วิมุตฺติ จ *ธรรม ๒ ประการควรทำให้แจ้งคือ วิชชา*และ*วิมุตติ* ในบาลีบางแห่งก็แสดง*สมถะ*และ*วิปัสสนา*ว่าเป็น*วิชชาภาคิยะ* คือเป็นไปในส่วนแห่งวิชชา. ข้อสำคัญในการปฏิบัติเพื่อกินกาลนั้น คือจะต้องให้มีวิชชาเกิดขึ้น *เพราะเมื่อวิชชาเกิด อวิชชาก็ดับไป เหมือนมีแสงสว่างเกิดขึ้นความมืดก็หายไปฉะนั้น.*

มีพระพุทธภาษิตข้อหนึ่งในทุกนิบาตอังคุตตรนิกาย (๒๐/๗๗) ว่า เทฺวเม ภิกฺขเว ธมฺมา วิชฺชาภาคิยา

เป็นต้น ถือเอาแต่ใจความย่อ ๆ ว่า *ธรรมะที่เป็นไปในส่วนแห่งวิชชามี ๒ ประการ คือ สมถะ ๑ วิปัสสนา ๑ สมถะเป็นเหตุให้ได้เจโตวิมุตติ เพราะเป็นส่วนอบรมจิตต์ เมื่อจิตต์ถูกอบรมแล้ว บุคคลย่อมละราคะเสียได้ เพราะละราคะได้นั้นแล จึงเรียกเจโตวิมุตติ. ส่วนวิปัสสนาเป็นเหตุให้ได้ปัญญาวิมุตติ เพราะเป็นส่วนอบรมปัญญา เมื่อปัญญาถูกอบรมแล้ว บุคคลย่อมละอวิชชาเสียได้ เพราะละอวิชชาได้นั้นแลจึงเรียกปัญญาวิมุตติ* ฉะนี้ พระพุทธภาษิตนี้แม้จะไม่กล่าวถึงศีล ก็เป็นอันรู้กันได้โดยนัย เพราะผู้จะเจริญสมถะคือทำจิตต์ให้สงบ และเจริญวิปัสสนาคือทำปัญญาให้เห็นแจ้งได้ ก็จำต้องมีศีลเป็นภาพพื้นเสียก่อน เช่นเดียวกับเมื่อพูดถึงรถ แม้ไม่ต้องพูดถึงล้อก็เป็นอันรู้ได้โดยนัยฉะนั้น. เพราะฉะนั้น ในกถามรรคนี้ จะยกสมถะและวิปัสสนาขึ้นแสดงเป็นปฏิปทาเครื่องถึงนิพพาน โดยอาศัยแนวพระพุทธภาษิตที่

ยกย่องธรรมะทั้ง ๒ ประการนี้ว่า เป็นวิชชาภาคิยะ คือ เป็นไปในส่วนแห่งวิชชา อันได้แก่ความตรัสรู้อริยสัจจ์ ๔ ประการ.

วิชชาที่จำกัดความหมายไว้เช่นนี้ จะแปลว่า ความตรัสรู้ก็ควร เพราะกล่าวตามรูปศัพท์ วิชชา แปลว่ารู้หรือรู้แจ้ง อาจหมายได้ทั่วไปไม่ว่ารู้ทาง โลกหรือทางธรรม แต่เมื่อจำกัดให้เป็นรู้แจ้งใน อริยสัจจ์ ๔ ก็ตรงกับศัพท์ว่าตรัสรู้ ซึ่งแปลว่ารู้ อย่างจำรัส อันเป็นศัพท์เฉพาะสำหรับใช้ในทาง ธรรม

อนึ่ง ธรรมะ ๒ ประการนั้น นอกจากจะเป็นวิชชาภาคิยะ ยังเป็นเหตุให้ได้วิมุตติ ๒ คือ เจโตวิมุตติและ ปัญญาวิมุตติดังกล่าวมา. ทุกวันนี้ผู้สนใจในจิตวิชามี น้อยจนกลายเป็นเห็นกันว่า สมถะและวิปัสสนาเป็นของ พ้นสมัย ยิ่งรวมเรียกสั้นๆว่า ภาวนา ด้วย ก็ดูเป็น ศัพท์ที่ชวนให้เข้าใจผิดสำหรับบางท่าน คือเข้าใจกันไป

ว่าจะต้องหลับตาภาวนาคล้ายท่องบ่นคาถาอาคม ซึ่งเป็นการน่าอับอาย. แต่ถ้าทราบตามเป็นจริงแล้ว ก็จะเห็นว่าผู้ที่ไร้สมถะและวิปัสสนาเสียอีกเป็นผู้ควรจะอับอาย. สมถะแปลว่าสงบจิตจากความฟุ้งซ่าน วิปัสสนาแปลว่าเห็นแจ่มแจ้ง ซึ่งตรงกันข้ามกับเห็นอย่างโง่เขลาหรืองมงาย. คนที่มีจิตฟุ้งซ่านและมีความเห็นงมงายมักจะระงับไว้ไม่ได้ ต้องระบายความฟุ้งซ่านหรือความงมงายนั้น ออกมาทางกายกับวาจา พลอยให้ผู้อื่นฟุ้งซ่านหรืองมงายไปด้วย. เมื่อเทียบดูแล้วก็จะรู้ได้ พวกหนึ่งฟุ้งซ่านและงมงาย อีกพวกหนึ่งสงบและรู้เท่าทันความจริง ใน ๒ พวกนี้ พวกใดเล่าอันบัณฑิตพึงสรรเสริญ ถ้ามิใช่พวกหลังที่สงบและรู้เท่าทันความจริงนั้น.

การทำจิตให้สงบ มีไม่น้อยกว่า ๔๐ วิธี ความมุ่งหมายก็คือพยายามเหนี่ยวรั้งจิต ซึ่งพร่าไปในอารมณ์ต่าง ๆ ให้หยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์ที่ไม่มีโทษ

เพียงอันเดียว เมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับอารมณ์เห็นปานนั้นแล้ว กิเลสทั้งหลายก็ไม่มีโอกาสครอบงำได้ สรูปความว่า สมถะที่เป็นวิธีก็มุ่งให้จิตต์สงบระงับหายฟุ้งซ่านเป็นเกณฑ์ ไม่หนักไปในทางต้องใช้ปัญญาสอดส่องเหมือนวิปัสสนา เพราะฉะนั้น เมื่ออบรมจิตให้พ้นจากกิเลสได้เด็ดขาดด้วยสมถะแล้ว ก็ชื่อว่าได้เจโตวิมุตติ. อีกบรรยายหนึ่งท่านกล่าวว่า ผู้เจริญสมาธิบรรลุฌานมาก่อนแล้ว จึงบำเพ็ญวิปัสสนาต่อในภายหลัง ชื่อว่าได้เจโตวิมุตติ.

ส่วนวิธีเจริญวิปัสสนานั้น คือการที่ทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ่มแจ้งในสภาวธรรม อันได้แก่ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น ซึ่งแสดงไว้ในวิปัสสนาภูมิปาฐะโดยความเป็นของตกอยู่ในลักษณะ ๓ ประการ คือไม่เที่ยงเป็นทุกข์และมิใช่อัตตา กล่าวง่ายๆ ได้แก่การใช้ปัญญาสอดส่องให้รู้เท่าทันในร่างกายและจิตต์ใจว่า ที่ปรากฏเป็นชิ้นเป็นอันขึ้นได้นั้น ก็เพราะอาศัย

ส่วนย่อยต่าง ๆ รวมกันเข้า เช่นรวมผมขนเล็บฟันหนัง เป็นต้นเข้าด้วยกัน ก็สมมติเรียกว่าคนว่าสัตว์ และสิ่งที่สมมติกันนี้ พอหมดปัจจัยเครื่องสืบต่อหล่อเลี้ยง ก็แตกสลายกลายเป็นธาตุอันหนึ่ง ๆ ไปตามเดิม. *ความหลงยึดมั่นถือมั่นอันใดด้วยอำนาจตัณหามานะทิฏฐิว่า* เอตํ มม *นั่นของเรา* เอโสหมสฺมิ *เราเป็นนั่น* เอโส เม อตฺตา *นั่นเป็นตัวตนของเราดังนี้* อันเป็นเหตุให้สยบอยู่ในนามและรูปที่ลวงตาและลวงใจ ความหลงดังกล่าวแล้วนั้น อันผู้เจริญวิปัสสนาย่อมละเสียได้. *เมื่อวิปัสสนาปัญญาแก่กล้า จนเป็นเหตุให้ข้ามพ้นความสงสัยใน ๓ กาลได้แล้ว ก็จะเกิดมัคคามัคค-ญาณ ปฏิปทาญาณ จนถึงญาณทัสสนะโดยลำดับแต่นั้น อวิชชาก็ดับหายไปโดยสิ้นเชิง เป็นอันได้บรรลุปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจปัญญา.*

ใจความสังเขปในเรื่องนี้ คือสอนให้กำหนดรู้ความที่กาลกินสรรพสัตว์ด้วยทำชีวิตให้ล่วงไป จะได้บำเพ็ญไตรสิกขา หรือสมถะและวิบัสสนา อันจะเป็นเหตุให้สิ้นกิเลสอาสวะ สิ้นชาติสิ้นภพ ไม่ต้องอยู่ในอำนาจของกาล จึงชื่อว่ากินกาลเสียได้ และชื่อว่าเผาได้ ซึ่งตัณหาอันเผาสัตว์มิให้มีเชื้อเหลือ. แม้ไม่ถึงเพียงนั้น ผู้ใดกำหนดรู้กาลเวลาดังกล่าวแล้ว แลตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยการหมั่นประกอบความดี ความชอบตามสามารถของตน ข้อนั้นก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขของบุคคลเหล่านั้นสิ้นกาลนาน ชีวิตและวัยของผู้นั้นก็ยังนับว่ามีแก่นสาร ไม่เป็นโมฆชาตะ หรือโมฆชิณณะ คือเกิดหรือแก่อย่างเปล่าตาย.

ร.พ. มหามกุฏฯ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
นายพินิจ อยู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๐/๑/๒๕๐๐

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
นายพิชิต อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๔